

Emr-i Bi'l Marûf Ve Nehy-i Ani'l Munker

Hükümlerinden

Yâsin İbn-u Ali

Dar'ul Davet-ul İsmâmiyye

**Birinci Baskı
H.1426 M. 2005**

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ
وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

**“Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı
ümmetsiniz; marûfu emreder; münkerden
nehyeder ve Allah'a iman edersiniz.”**

(Ali İmrân 110)

İthâfen....

On yıldan daha uzun zamandır görmediğim kimselere...

Yazmadan önce bu kitâbın fıkı ile benim arasına engel koyanlara...

Dinin zâyi edildiği bir beldede din sevgisi üzerine beni yetiştirenlere...

Sevgili babama...

Yâsin

İÇİNDEKİLER

Mukaddime	5
1.BİRİNCİ BÖLÜM:	
a) Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker Vucûbiyeti.....	7
b) Emir Ve Nehy Vucûbiyeti Aynî midir yoksa Kifâî midir?.....	12
c) Farzın Terkindeki Mazeret.....	17
d) Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker'in Fazileti.....	22
e) Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker Mefhûmu.....	25
2) İKİNCİ BÖLÜM:	
a) Farzın Şümûlü.....	31
b) Toplumun Himâyesinde Farzın Ehemmiyeti.....	33
c) Şâri'n Farzın İkâmesini Dayandırdığı Cihetler.....	35
d) Devlet Olmadığında Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker	39
e) Devlet Olmadığında Cemâatin işi.....	41
3) ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:	
a) Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker İle Münkeri İzâle Etmek Arasındaki Fark.....	46
b) Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker İle Nasihat Arasındaki Fark.....	48
c) Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker İle Davet Arasındaki Fark.....	50
d) Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker İle Hisbe Arasındaki Fark.....	53
e) Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker İle Yöneticileri Muhasebe Etmek Arasındaki Fark.....	57
4)DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:	
a) Münkeri Değiştirmek, Vakıadaki Faaliyetin Tezâhürüdür.....	61
b) Değişimi Vâcib Olan Münkerin Mahiyeti.....	64
c) Değişim Mertebelerini Gözetmek.....	71
d) Değişim Mertebelerinin Tafsilatı.....	75
5) BEŞİNCİ BÖLÜM:	
a) Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerin Şartları.....	78
b) Münkerin Türleri.....	85
c) Yöneticilerin Münkeri.....	87
d) Emretmek Ve Nehyetmek Âdâbından.....	92
Kaynaklar.....	95

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Mukaddime

Hamd Âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Salât ve selâm Rasûllerin efendisi, nebilerin sonuncusu üzerine, onun âli ve bütün ashâbı ve din gününe kadar ihsânla tâbi olanlar üzerinedir.

Amma ba'du, Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Anî'l Münker, şer'î hükümlerin en önemlilerindedir. Hatta bazıları onu, bilinen beş şartından sonra İslâm'ın rükünlerinden altıncı rükün addettiler. Bunun için onun hakkında bahsedilmesini, birçok konularında söz söylemeyi, ona ilişkin olanlarda hiçbir beis olmayan tâifenin sûretini açıklamayı gerekli gördük. Ki Allah'ın kendisine hayır murâd ettiği ve O'nun rızasını arayan kimseler onda fakihleşsin, bilhassa da kendisine ihtiyacı olduğunda, amelde ona itimat etsin.

Bahsimizi beş bölüme ayırdık, onlardan her birinde dört veya beş mesele var. Maksat ve merâma göre de her meselede fûrûlar ve çıkarımlar var.

Doğruyu bulmak için usanmazsınız, yorulmaksızın bütün gücümüzü, azami cehdimizi sarf ettik. Allah'ın bu amelimizi kendi nezdinde güzel kabulle kabul etmesini ve onu bizim için mübârek kılmasını temenni ederiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

- a) Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker Vucûbiyeti.
- b) Emir Ve Nehy Vucûbiyeti Aynî midir yoksa Kifâî midir?
- c) Farzın Terkindeki Mazeret.
- d) Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker'in Fazileti.
- e) Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker Mefhûmu.

Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Mûnker Vucûbiyeti:

Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Mûnker vucûbiyetini söylemek, alimler katında râcih olan söylemdir, cumhûr nezdinde gâlip olandır, üzerinde icmâ edildiği de söylendi. Ekseri âlimler, vucûbluğun ispatında istidlâl tafsilatlarını zikretmeksizin, hükmü tazammun eden ayetler ve hadislere itimat ettiler. Bu, onlar nezdinde ayet ve hadislerin delâletlerinin vuzûhundan dolaydır. Hatta onlardan biri şöyle der: “Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Mûnker vucûbiyeti, Müslümanlar indinde dinî bir zarûrettir. Onunla istidlal edilir ama onun üzerine istidlal edilmez.”

Bazı alimlerden, kendisinden Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Mûnkerin vâcib olmadığı, nâfile olduğu söyleminin anlaşıldığı rivâyete gelince: Mesela; Abdolvâhid İbn-u Ziyâd'dan rivâyet edilen gibi, şöyle dedi: “Hasan'a (El-Basrî) dedim ki; “Yâ Eba Saîd, ne dersin, Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Mûnker farz mıdır?” O da; “Hayır, ey oğulcuğum Beni'srâil'e farzdı. Allah bu ümmete merhamet etti, onlara hafifletti ve onu onlar üzerine nâfile kıldı.”¹ dedi. Yahut Hasan İbn-u Sâlih'ten rivâyet edilen gibi, şöyle der: Amr İbn-u Ubeydullah, Abdullah İbn-u Şibrime'ye Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Mûnker'den geri kalışından dolayı onu azleden bir mektup yazdı. Bunun üzerine Abdullah İbn-u Şibrime'de ona şöyle yazdı:

Emr-i Bi'l Marûf ya Amr nâfiledir,
Onunla amel edenler Allah'ın Ensar'larıdır,
Zafiyetlerinden ötürü onu terk edenler özürdür,
Bu konuda onları yerenler şerlilerdir,
Emir, Yâ Amr, kılıç değil,
İmamlara onu teşhir et,
Muhakkak ki ölüm, zarar vericidir.²

Bunlar -doğruysa- zafiyet ve nefse karşı korkmaya hamledilir. Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Mûnker farziyetine şâibe düşürebilecek herhangi bir şüpheyi defetmek için aşağıda bazı tafsilatla birlikte kitâptan ve sünnetten vucûbiyet delillerini zikredeceğiz.

Kur'ân'dan Vucûbiyet Delilleri:

Birinci ayet; Allah'ı Teâlâ'nın şu sözü: كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ “Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; marûfu emreder; münkerden nehyeder ve Allah'a iman edersiniz”³

¹ Ebu Bekr El-Celâl'in Emr-i Bil Marûf, Nehy-i Ani'l Mûnker kitabından s. 27

² Aynı Kaynak. S. 32

³ Ali İmrân 110

Şeyh Et-Tâhir İbn-u Aşûr şöyle der: “Bu, onların hayra daveti emretmeleri için ta’lîl mertebesine indirgenir. Sonrasındaki Allah’u Teâlâ’nın “**Marûfu emredersiniz**” sözü, siz zamirinden bir hâldir. En hayırlı ümmet olduklarının ta’lîlini haber vericidir. Ona şu terettüp eder; kendisinde hayırlılıklarının bulunduğu şey, eğer daha önce farz kılınmış değilse, üzerlerine farz olmasını, eğer daha önce üzerlerine farz kılınmışsa, üzerlerine onun farziyetini tekit etmesini gerektirir.”⁴

Ayetin manasının şöyle olduğu da söylendi: Siz en hayırlı ümmet oldunuz veya siz, Emr-i Bi’l Marûfu, Nehy-i Ani’l Münkeri emretmek için yaratılan en hayırlı ümmetsiniz. İmanınız Allah’adır. Bu söyleme göre zikredilen bu üç hasletin, onların en hayırlı olmalarında bir şarttır. Şâri’in üzerine nass getirdiği bu hayırlılığa, Müslümanlardan namazı kılan, zekâtı veren, Ramazan orucunu tutan, Beyt-ul Haram’ı hacceden, helal fiiline iltizam eden, haram fiilden içtinap eden kimseler ancak Emr-i Bi’l Marûfu, Nehy-i Ani’l Münkeri ikâme edince yani Şâri’in üzerine nass getirirken tahdit ettiği o hasletin şartına vefâdan sonra müstahak olurlar. Eş-Şevkânî şöyle der: “**Marûfu emredersiniz**” sözü, başlangıç kelâmıdır. En hayırlı ümmet olmalarına şâmil olmakla birlikte, bunu ikâme ettikleri ve onunla muttasıf oldukları sürece en hayırlı ümmet olduklarının beyânını tazammun eder. Emr-i Bi’l Marûfu, Nehy-i Ani’l Münkeri terk ettiklerinde, onlardan bu zâil olur.”⁵

Bunun için Ömer İbn-ul Hattâb’ı az önce geçen ayeti okuduktan sonra şöyle derken görüyoruz: “Ey insanlar! Her kimi bu ümmetten olmak mesrur ederse, Allah’u Teâlâ’nın o ümmet hakkındaki şartını eda etsin.” Abd İbn-u Humeyd, İbn-u Cerîr ve İbn-ul Munzir, Allah’u Teâlâ’nın; “**Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.**” sözü hakkında Mucâhid’den şöyle dediğini tahric ettiler: “Bu şarta göre, marûfu emreder, münkerden nehyeder ve Allah’a iman edersiniz.”⁶

İkinci ayet; Allah’u Teâlâ’nın şu sözü : لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِنَّمِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتِ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ “**RabbAni’ler ve ruhbanlar onları, günahı söylemekten ve haramı yemekten nehyetselerdi ya! Yaptıkları şey ne kötüdür!**”⁷

Bu ayet, Emr-i Bi’l Marûfu, Nehy-i Ani’l Münkeri terkenden dolayı âlimler için bir kınamadır. Yine Münkerin nehyini terk edenin, onu irtikâp eden mertebesinde olduğuna delâlet eder. Et-Taberî tefsirinde şöyle der: “Yaptıkları şey ne kötüdür” sözüne gelince; bu, Allah’tan bir yemindir, ona yemin etti. Allah’u Teâlâ şöyle buyuruyor: “**Yemin ederim ki onlardan günaha, haddi aşmaya ve haram yemeye koşanları bundan işlediklerinden nehyi terk etmelerinde o Rabbaniler ve ruhbanların yaptıkları şey ne kadar da kötüdür!**” Âlimler şöyle derler: “Kurân’da âlimleri kınamak bakımından bu ayetten daha şiddetli, onlara bu ayetten daha korku verici hiçbir ayet yoktur.”

⁴ Et-Tahrîr ve’t Tenvîr. Cilt 3-4 S. 48

⁵ Feth-ul Kadîr. Cilt 1 s.371

⁶ Es-Suyûtî Ed-Durer-ul Mensûr

⁷ Maide 63

Üçüncü ayet; Allah'ı Teâlâ'nın şu sözü: لَعْنُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ **"Beni İsrail'den kâfir olanlar, Dâvud ve Meryem oğlu İsa lisânıyla lânetlendiler. Bunun sebebi isyân etmeleri ve haddi aşmalarıdır. Onlar, yaptıkları hiçbir münkerden, birbirlerini nehyetmiyorlardı. Andolsun yaptıkları ne kötüdür!"**⁸

Bu ayette Allah Subhanehu ve Teâlâ, Beni İsrâil'in lanete duçar kalmalarını, münkerden nehyi terk etmeleri olarak illetlendiriyor. Şayet münkerden nehy vâcib olmasaydı, onu terk etmeleri sebebiyle lanete müstahak olmazlardı. Çünkü lanet, Allah'ı Teâlâ'nın kendisiyle gazabını ifâde ettiği şeyin en şiddetlisidir. Lanet, mendûbların terkine, mekrûhların fiiline değil, vâciblerin terkine ve haramların fiiline mahsûs kılındı. Eş-Şevkânî şöyle der: *"Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker, İslâmî kâidelerin en önemlisi, şer'î farzların en yücesidir. Bu nedenle onu terk eden, masiyeti işleyene ortaktır, Allah'ın gazabına ve intikâmına müstahaktır. Tıpkı Ehl-i Sebt-e (Cumartesi ehline) vâki olduğu gibi. Zira Allah Subhanehu, filde onlara ortak olmayanları meshetti. Ama onları inkâr etmeyi terk etti. Nitekim haddi aşanları meshetti de onlar toptan maymun ve domuzlar oluverdiler... Sonra Allah Subhanehu münkerden birbirini nehyetmemeyi çirkin görerek şöyle buyurdu: "Andolsun yaptıkları ne kötüdür!" yani üzerlerine inkârı vâcib olanın inkârını terk etmelerinden ötürü."*⁹

Dördüncü ayet; Allah'ı Teâlâ'nın şu sözü: الْمُتَافِقُونَ وَالْمُتَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِّنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ **"Münâfik erkekler ve münâfik kadınlar, birbirlerindedir. Onlar münkeri emreder, marûfu nehyederler ve ellerini sıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unuttular. Allah da onları unuttu! Çünkü münâfiklar fâsıkların kendileridir."**¹⁰ Sonra Allah'ı Teâlâ'nın şu sözü: وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ **"Mümin erkekler ve mümin kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar marûfu emreder, münkerden nehyeder, namazı ikâme ederler, zekâtı verirler, Allah ve Rasûl'üne itâat ederler. İşte onlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah azîzdir, hakîmdir."**¹¹

Kuşkusuz Allah Subhanehu ve Teâlâ, Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkeri müminler ile münâfiklar arasında bir fark kıldı. Bu da -El-Kurtubî'nin de tefsirinde dediği gibi- Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker müminin vasıflarının en hası olduğuna delâlet eder. Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'den şöyle buyurduğu rivâyet edildi: *أهل المعروف في الدنيا أهل المعروف في الآخرة , وأهل المنكر في الدنيا أهل المنكر في الآخرة* **"Dünyada ehli marûf, ahirette de ehli marûftur. Dünyada ehli Münker, ahirette de ehli münkerdir."**¹²

⁸ Mâide 78-79

⁹ Feth-ul Kadîr, cilt 2. s. 66

¹⁰ Tevbe 67

¹¹ Tevbe 71

¹² Et-Tabarânî

Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkeri müminin hassasiyetlerinden, aksini de münâfiğın hassasiyetlerinden kılmak ve Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkere rahmet terettüp etmek, vucûba delâlet eder.

Keza Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerin vucûbuna delâlet eden veya en asgari takdire göre onun için hükmün sübûtunu teyit eden, perçinleyen hususlardan biri de onun zikrinin Kurân'da vâciblere birleştirilerek tekerrürüdür. Bunlardan bir kaç şunlardır: **تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ** **“Marûfu emreder; münkerden nehyeder ve Allah'a iman edersiniz”**¹³ **“Onlar marûfu emreder, münkerden nehyeder, namazı ikâme ederler, zekâtı verirler, Allah ve Rasûl'üne itâat ederler.”**¹⁴ **الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ** **“Onlar ki, eğer kendilerini yeryüzünde hâkim kılsak namazı ikâme ederler, zekâtı verirler, marûfu emreder ve münkerden nehyederler. İşlerin âkıbeti Allah'a mahsûstur.”**¹⁵ **وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَاللَّهُ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ** **التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ** **الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ** **“Tövbe edenler, ibâdet edenler, hamededenler, oruç tutanlar, rükû edenler, secde edenler, marûfu emredenler, münkerden nehyedenler ve Allah'ın hudutlarını muhâfaza edenler. Müminleri müjdele!”**¹⁶

Tüm bu Kurânî ayetler, münferid olmasalar da, birlikte, kuvvetli bir delâletle Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerin vucûbuna delâlet ederler.

Sünnetten Vucûbiyet Delilleri:

Birinci hadis; Huzeyfe İbn-ul Yemân'dan, Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'den şöyle buyurduğu rivâyet edildi: **والذي نفسي بيده لتأمرن بالمعروف ولتنهون عن المنكر أو ليوشكن الله أن يبعث عليكم عقابا منه ثم تدعونني فلا يستجاب لكم** **“Nefsim elinde olana yemin ederim ki, mutlaka marûfu emreder ve münkerden nehyedersiniz. Yahut Allah sizin üzerinize katından bir ikâb gönderir de sonra O'na dua edersiniz, ama size icâbet edilmez.”**¹⁷

İkinci hadis; Kays İbn-u Ebî Hâzim'den Ebu Bekr Es-Siddîk'tan şöyle dediği rivâyet edildi: **أيها الناس إنكم تترعون هذه الآية يا أيها الذين آمنوا عليكم أنفسكم لا يضركم من ضل إذا اهتديتم وإني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول إن الناس إذا رأوا الظالم فلم يأخذوا على يديه أوشك أن يعمهم الله بعقابه** **“Ey insanlar; Sizler şu ayeti “Ey iman edenler siz kendinize bakın. Siz hidâyete erdiğinizde dalâlette olanlar size hiçbir zarar veremezler.”**¹⁸ **okuyorsunuz, hâlbuki ben Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'i şöyle buyururken işittim: “İnsanlar zâlimi görüp de elini tutmadıklarında, Allah'ın ikâbını onlara genellemesi çok yakındır.”**¹⁹ İbn-u Mâc'deki rivâyette ise şöyledir: Rasûlullah

¹³ Ali İmrân 110

¹⁴ Tevbe 71

¹⁵ Hacc 41

¹⁶ Tevbe 112

¹⁷ Et-Tirmizî

¹⁸ Maide 105

¹⁹ Ahmed

Sallallahu Aleyhi Ve Sellem şöyle buyurdu: *إن الناس إذا رأوا المنكر لا يغيرونه أوشك أن يعمهم الله بعقابه* “**İnsanlar münkeri görüp de onu değiştirmediklerinde, Allah’ın ikâbını onlara genellemesi çok yakındır.**”

Üçüncü hadis; Adıyy İbn-u Umeyra’dan Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem’i şöyle buyururken işittiği rivâyet edildi: *إن الله لا يعذب العامة بعمل الخاصة حتى يروا المنكر بين ظهرائهم وهم قادرين على أن ينكروه فلا ينكروه فإذا فعلوا ذلك عذب الله الخاصة والعامة* “**Muhakkak ki Allah, onu inkâra muktedir oldukları halde münkeri aralarında görüp de onu inkâr etmedikçe, özelin ameli nedeniyle genele azap etmez. Böyle yaptıklarında ise Allah hem özele hem de genele azap eder.**”²⁰ Et- Tabarânî’nin El-Urs İbn-u Umeyra’dan rivâyetinde ise şöyledir: Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem şöyle buyurdu: *إن الله لا يعذب العامة بعمل الخاصة حتى تعمل الخاصة بعمل تقدر العامة أن تغيره ولا تغيره فذاك حين يأذن الله في هلاك العامة والخاصة* “**Muhakkak ki Allah, özel, genelın değiştirmeye muktedir olup da değiştirmedığı bir ameli işlemedikçe, özelin ameli sebebiyle genele azap etmez. Bu da Allah’ın genel ve özelin helâk olmasına izin verdiğiinde olur.**”

Bu üç hadis, vucûb hükmünün beyânında kâfidir. Çünkü hadisler, Emr-i Bi’l Marûf, Nehy-i Ani’l Münkerin terkine azap ve ikâb terettüp etti. Bu vuzuhluk gayesine aşağıdaki şu ifâdeler delâlet ederler: “**Katından bir ikâb gönderir de sonra O’na dua edersiniz, ama size icâbet edilmez**”, “**Allah, ikâbını onlara geneller**”, “**Özel ve genele azap eder**”, “**Genel ve özelin helâk olmasına**”. Usûl-ul Fıkıh ilminde, dünyada veya ahirette veya bu manada bir ukûbatı fiilin terkine yahut ikâmesine terettüp etmek talepte kesinlik ifâde eden bir karine olduğu kararlaştırıldı. O karine farzı ve haramı tayin eder.

Binaenaleyh Emr-i Bi’l Marûf, Nehy-i Ani’l Münker, Kur’ân ve sünnetin şahitliğiyle vâcibtir.

---

²⁰ Ahmed

Emir Ve Nehy Vucûbiyeti Aynî midir yoksa Kifâî midir?

Müslümanlar farzlar arasını ayırt etmeyi âdet edindiler. Farz-ı Ayn ve farz-ı kifâye derler. Bu ayırımda aslolan farzların vakıasıdır. Öyle ki onlardan her Müslüman ferdin yapması gerekenler vardır. Şâri, bunları bizatihi her fertten talep etmiştir; namaz, zekât, hacc ve oruç gibi. Onlardan sadece tek bir fertten veya bir cemâatten ikâmesi gerekenler vardır; cenâze namazı, aç olanı doyurmak ve selâm vermek gibi. Burada her fert üzerine bir vâcib vardır. Bu vâcib, başkaları kendileri için ikâme ederlerse fertten sâkıt olmaz. Çünkü kesin emir, bunu her Müslüman ferdin ikâme etmesine yönelik geldi. Yine burada cemâat üzerine bir vâcib vardır. Bu vâcib, eğer ikâme ederlerse, bazılarının fiiliyle sâkıt olur. Çünkü kesin emir, Müslümanlardan kimlerin yaptığına bakmaksızın onun ikâme edilmesine yönelik geldi.

Bu şer'î vakıaya binaen, yapan itibarıyla farzlar arasını ayırım bakımından yani emir, tayin edilmeksizin bütün Müslümanlardan bir takım şeylerde fiili yapmanın talebini ve her Müslüman fertten onun yerine getirilmesinin talebini getirmiş olması bakımından, alimlerin ıstılâhı farz-ı ayn ve farz-ı kifâye diye farzların taksimi üzerinde cereyân etmiştir. Bu farzların hakikati ise, hepsi farzlardır. İhtilâf, bir şeyi yapmak bakımından talebe nispetledir; o şey bizatihi her ferde ilişkin midir yoksa bütün Müslümanlara ilişkin midir? Farzın ikâmesiyle kifâyet hâsıl olmuşsa, ister onu Müslümanlardan her fert yapmış olsun isterse onu bazıları yapmış olsun, farz yerine getirilmiş olur. Eğer ikâmesiyle kifâyet hâsıl olmamışsa, farz yerine getirilesiye dek o, onlardan her fert üzerine vâcib olarak devam eder.

Farz-ı ayn ile farz-ı kifâye arasındaki farkın açığa kavuşturulmasına İbn-u Neccâr şöyle işâret etti: *"Onlar, talep edilenin aynı olması, kendisine sevâp verilmesi veya cezalandırılması için onunla fâili sınamak ve imtihan etmek konusunda ayrılırlar. Kifâyet üzerine talep edilenin husûlü, zâtî kasıtlı kastedilir. Fâilin ondaki kastı, zâtî değil, tâbidir."*²¹

Yeri burası olmamakla birlikte bizi bu meseledeki söylemin açığa kavuşturulmasına iten husus, bazı Müslümanların vâciblerden bir çoğundan sıyrılıp çıkma girişimleridir. İşte o vâciblerden biri de Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Anî'l Münker vucûbiyetidir. Ve iki farz arasındaki ayrımı bunun için bir bahane ittihaz etme teşebbüsüdür. Karara bağladığımız hususla da hakikatinde meselenin farz-ı ayn ve farz-ı kifâye meselesi olmadığına bilakis kesin olarak talep ettiği ve üzerine de sevâb veya ikâb terettüp ettiği emri yapmakla Allah Azze ve Celle'nin emrini tenfiz etme meselesi olduğuna Müslümanların dikkati nazarlarını çekmek murat etmemizdir.

Meselemizle ilgili hususa gelince ki meselemiz emir ve nehy vucûbiyeti aynî midir yoksa kifâî midir? Buna cevap şöyledir; Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Anî'l Münker, her Müslüman'a farz-ı ayndır, farz-ı kifâye değildir.

Farz-ı ayn olmasına gelince; çünkü marûf ve münkerden murâd, cinsleridir. Yoksa muayyen marûf ve muayyen Münker değildir. Bunun

²¹ Şerh-ul Kevkeb-ul Munîr, cilt 1.s. 375

vakıası idrak edildiğinde, cinslerini ikâme etmedeki kifâyetin varlığı kendilerinde hâsıl olmaz. Çünkü onlar, her mekan ve her zamanda yenilenir.

Bizlerden kim, içerisinde vâcibin terk edildiği veya haramın işlendiği mekan ve zamanı sınırlandırmaya muktedir olabilir? Hiç kimse, ister yakîn isterse tahmin şeklinde olsun buna muktedir olamaz. Marûfu terk etmek, münkeri yapmak, bütün vakitlerde genel ve özel mekanlarda meydana gelmesi muhtemeldir. Cadde de, evde, okulda, mescitte, pazarda ve diğer mekânlarda vâki olabilir. Bunları sınırlandırmak imkânsızdır. Bu da farzın aynilik söylemini, zarûret kılar. Bu zarûretle marûf bilinir ve onunla münker inkâr edilir.

İşte Sünnet-i Nebevinin beyân ettiği de budur. Öyle ki Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Selam şöyle buyurdular: *من رأى منكراً فليغيره بيده فإن لم يستطع فبلسانه* "Sizden kim bir Münker görürse, onu eliyle değiştirsin. Gücü yetmezse, diliyle. Gücü yetmezse kalbiyle. Bu da imanın en zayıfıdır."²²

Müslümanlardan her fert üzerine şahitliği ve görmesi halinde münkerin izâlesi vâcib kılındı. Zira Rasûl Sallallahu Aleyhi Ve Selam şöyle buyuruyor: "Sizden kim görürse" yani "Kim" umûma delâlet ettiği için istisnasız bütün Müslümanlardan. Buna müfred, müsenna, cemi, müzekker ve müennes dâhil olur. Müslümanlardan herhangi bir fert veya bir topluluk münker görürse, onu değiştirmek ona elzem olur.

Sonra değiştirmek hükmünün, güç yetirememekten sonra bir husustan diğer bir hususa nakledilmesi sebebiyle değiştirmek ve güç yetirmek mertebelerini tafsilatlandırmak, onun her halükarda terk edilmeyeceğine bir delildir. Durumu böyle olduğuna göre, o, farz-ı aynlardandır. Bu, Sallallahu Aleyhi Ve Selam'ın namaz hakkındaki sözü gibidir. El-Buhârî, İmrân İbn-u Husayn radiyallahu anh'dan şöyle dediğini tahriç etti: *كانت بي بواسير فسألت النبي صلى الله عليه وسلم عن الصلاة فقال صل قائماً فإن لم تستطع فقاعدا فإن لم تستطع فعلى جنب* "Bende basurlar vardı. Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Selam'e namaz hakkında sordum. O da "Ayakta namaz kıl, gücün yetmezse oturarak; ona da gücün yetmezse yan üstü yatarak" buyurdu. En-Nesâî şunu ziyâde etti: *فإن لم تستطع فمستلقياً* "Gücün yetmezse sırt üstü yatarak." Çünkü namaz farz-ı ayndır, her halükarda terk edilmez.

Keza Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerin farz-ı aynilik olduğuna delâlet eden yahut onu destekleyen şeylerden bir diğeri de aşağıdaki hususlardır:

1) Farz zikrinin, kendisine delâlet eden delillerin ekserinde aynî vâciblerle yan yana gelmesi. Bunlardan biri Allah'ü Teâlâ'nın şu sözüdür: *وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ* "Mümin erkekler ve mümin kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar marûfu emreder, münkerden nehyeder, namazı ikâme ederler, zekâtı verirler, Allah ve Rasûl'üne itâat ederler. İşte onlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah azîzdür, hakîmdir."²³ Ve

²² Muslim

²³ Tevbe 71

şu sözüdür: التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ الشَّاكِرُونَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ "Tövbe edenler, ibâdet edenler, hamededenler, oruç tutanlar, rükû edenler, secde edenler, marûfu emredenler, münkerden nehyedenler ve Allah'ın hudutlarını muhâfaza edenler. Müminleri müjdele!"²⁴

2) Alimlerin Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerin müminlerin sıfatlarından ve hassasiyetlerinden olduğu üzerinde ittifak etmeleridir. Durum böyle olduğuna göre Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker, onların hepsi için ayrılmaz bir vasıf olmaya uygundur. Öyleyse o, bizatihi her fert üzerine farz olur.

3) Ahmed, Ebu Saîd El-Hudrî'den şöyle dediğini tahric etti: لا يمنع رجلا مهابة الناس أن يقوم بحق إذا علمه "İnsanlardan korkmak bir adamı bildiğinde bir hakkı yapmaktan asla alıkoymaz." (Bir rivâyette ise "gördüğündedir"). Sonra Ebu Saîd ağladı ve şöyle dedi: "Vallahi biz ona şahit olduk ama onu yapamadık." Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in; "Bir adam" sözü, nehyin siyâkında bir nekradır. Dolayısıyla umum olur. Celîl sahabî Ebu Saîd El-Hudrî şer'î talebin her Müslüman fertten olduğuna anlamıştır. Bunun için ağladı ve şöyle dedi: "Vallahi biz ona şahit olduk ama onu yapamadık."

Mesele bazı Müslümanlara mustarip geldi. Buna binaen Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkeri kesinlikle farz-ı kifâyelerden kıldılar veya onun kifâyet üzere olmasını meselede bir asıl kıldılar ve dediler ki o kifâyet üzeredir, bazen de ayn olabilir. Bundaki sebep, bir takım hususlara râcidir. Bunlar:

Birincisi: Bazı alimlerin, diğer delillere bakmaksızın Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerin hükümlerini anlamakta Allah'ı Teâlâ'nın şu sözüne itimat etmeleridir: كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ "Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. Marûfu emreder; münkerden nehyeder ve Allah'a iman edersiniz"²⁵

Bu ayet, amelleri arasında Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker olan bir cemâatin varlığının vucûbiyetine dair nasıttır. Ayet, Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker işini varlığı vâcib olan cemâate hasretmez. Çünkü ayetteki emir, her iki işin yapılmasını değil cemâatin oluşturulmasını vurgulamaktadır. Zira o iki işin farzlığı daha önce geçmişti. Bu iki iş, icâdı istenilen cemâatin amelleri için bir beyândır. Onun için onlar, icâdı istenilen cemâatin nevi için bir vasıf olurlar. Ayette, Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerin cemâate hasrına delâlet eden hiçbir şey mevcût değildir.

Bu bir açıdandır. Diğer bir açıdan ise, bu ayet Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker amelleri arasında bir cemâate dayandırılanların olduğuna delâlet eder. Yani marûflar arasında bunları emretmek bir cemâate elzem olanlar vardır, münkerler arasında da bunlardan nehyetmek bir cemâate elzem olanlar vardır. Bu, Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerin hepsinin cemâate tahsis edilmesi demek değildir.

²⁴ Tevbe 112

²⁵ Ali İmrân 110

İkincisi: Güç yetirmek ile farz arasını bağlama kötülüğü. Çünkü Müslümanlar içerisinde Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker güç yetirmeye dayandırılmıştır diyenler vardır. Maddî ve fikrî güç yetirmek, hepsinde değil bazı insanlarda yani genelinde değil belli insanlarda tahakkuk eder. Bunun için farz, kifâyet üzeredir. Bu söze cevap iki şekilde olur:

Birincisi: Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in şu sözüdür: *إن الله لا يعذب العامة بعمل الخاصة حتى تعمل الخاصة بعمل تقدر العامة أن تغيره ولا تغيره فذاك حين يأذن الله في هلاك العامة والخاصة* **"Muhakkak ki Allah, özel, genelin değiştirmeye muktedir olup da değiştirmedeği bir ameli işlemedikçe, özelin ameli sebebiyle genele azap etmez. Bu da Allah'ın genel ve özelin helâk olmasına izin verdiğinde olur."**²⁶

Bunda, talebin sadece özele yani alimler ve yöneticilere yönelik değil genele yönelik olduğuna bir delil vardır. Çünkü hadisteki genel lafzı, hem alimleri hem de insanların genelini kapsar. Artık bundan sonra hala farz belli kişilere hasredildi demek nasıl olabilir?

İkincisi: Güç yetirmenin tahakkuk etmemesi hükmü ilga eder, onu düşürür. Sabit olduğu zaman hükmün nevini ilga etmez. Farz, farz-ı ayn olduğunda, bazılarının onu yapmaya güç yetirememeleri sebebiyle onu farz-ı kifâye kılamayız. Mesele onların iddia ettikleri gibi olmuş olsaydı, güç yetiremeyen kimsenin varlığının devamına binaen farzlar kifâyet üzere olurlardı. Buna misaller arasında Allah'ı Teâlâ'nın şu sözüdür: *وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ* **"Oraya yol bulan kimselerin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır."**²⁷

Şöyle ki; Allah Subhanehu evi haccetmeyi güç yetirenler üzerine kıldı. Alimler güç yetirmek manasının tahkikinde ihtilâf ettiler. Ama güç yetiremeyenden haccın düşeceği üzerinde ittifak ettiler. Onlardan biri güç yetirememekten ötürü hacc farz-ı kifâyedir diyebilir mi?

Buna ek olarak güç yetirmek, genel olarak teklifin dayanağıdır. Hükümlerden bir hükme tahsis edilmez. Güç yetirmek, aynî olsun kifâî olsun bütün vâciblerde matlûptur. Allah'ı Teâlâ şöyle buyurdu: *فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ* **"O halde gücünüz yettiğince Allah'tan korkun."**²⁸

Rasûl Sallallahu Aleyhi Ve Sellem de şöyle buyurdu: *وَإِذَا أَمَرْتُمْ بِأَمْرٍ فَأَتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ* **"Size bir hususu emrettiğimde, ondan gücünüz yettiğince yerine getirin"**²⁹

Cerîr'den şöyle dediği rivâyet edildi: *بايعت النبي صلى الله عليه وسلم على السمع والطاعة - فلقتني - فيما استطعت* **"Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'e işitmek ve itâat etmek üzere bey'at ettim. -Bana şunu telkin etti- gücün yettiğince."**³⁰

Üçüncüsü: İnsanlardan kimileri de hâl vakıası farzın kifâyet üzere olduğunu ispat eder derler. İnsanlardan bir cemâat, herhangi bir münkere şahit olsa ve onlardan bir fert, onu izâle etse, diğerlerinden hüküm düşer. Bunun örneği; yol kenarında içki içen bir adamdır. Bu adama insanlardan bir

²⁶ Et-Tabarânî

²⁷ Ali İmran 97

²⁸ Tegâbun 16

²⁹ Muttefikun Aleyh

³⁰ Muslim

cemâat uğrasa ve içki içme sadedindeyken yani münkeri işleme sadedindeyken ona şahit olsalar, o topluluk cemâati içerisinde fertlerin biri atılıp içki şişesini kırarak adamı içmekten alıkoysa, bununla münkeri izâle etmiş olur. Münkerin izâle zahmeti diğerlerine kâfidir. Buna iki yönden cevap verilir:

Birincisi: Aynîlik veya kifâilik açısından farzdaki araştırma başlangıçta onun teşriisine mütealliktir. Yani Şâri onu bizatihi her fertten mi talep etti yoksa cemâatten mi talep etti? Zikredilen bu misâl, vakıasallığına rağmen onun teşrii ile hiçbir alakası yoktur. Çünkü farzın aynîlik veya kifâilik istinbatı, bazılarının davranış misalinden değil, teşrii mahallindeki şer'î delilden olur.

İkincisi: Bu vakıayı tetkik eden kimse onunla aynîlik ve kifâilik vakıası arasında herhangi bir tearuz görmez. Çünkü bir cemâat Münkeri gördüğünde, onların hepsine onu değiştirmek ve inkâr etmek elzem olur. Eğer onu inkâra hepsi niyetlenirse, ancak içlerinden biri erken davranıp onu izâle ederse, görevlerini ifâ etmiş olurlar. Onlardan şu iki hususa ilişkin teklif düşmüş olur:

-Değiştirme niyetleri,

-Ona azmetmeleri ve münkerin zatının ortadan kaldırılması.

Diğerleri münkerin izâlesine niyet etmeksizin veya ona azmetmeksizin onlardan biri münkeri izâle ederse, durumlarına bakılır. Onlar korkudan dolayı ve güç yetirememek zannı galibine binaen mi geri durdular yoksa bundan başka bir şey için mi geri durdular? Eğer değiştirmek irâdesi olmaksızın geri durmuşlarsa, ihtilafsız günahkâr olurlar. Eğer güç yetirememek zannı galibine binaen geri durmuşlarsa, halbuki bu amelî olarak cemâatten uzaktır, ihtilafsız mazur olurlar. Çünkü güç yetirmek, bir şarttır.

Bunun içindir ki Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker, herkesin onu yapmaya güç yetiremediğinden veya vakıasal olmadığından dolayı farz-ı kifâyedir denmez. Bilakis o, farz-ı ayndır, tam güç yetirildiğinde kâmilen, gücün eksikliğinde ise eksik ifâ edilen ve güç yok olduğunda mükelleften sâkıt olan herhangi diğer bir farzın ifâ edildiği gibi o da ifâ edilir. Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker fâaliyeti, ancak farz, aynî olmadıkça, onu emredenler, nehyedenler çoğalmadıkça, toplum üzerinden onu nehyetmek ve izâle etmek için her münkeri gözetleyen eşsiz gözler taaddüt etmedikçe amelî olarak tasavvur edilemez dediğimizde herhalde doğrudan uzaklaşmış olmayız.

buyurdular: : بينما نحن حول رسول الله صلى الله عليه وسلم إذ ذكر الفتنة فقال إذا رأيتم الناس قد مرجحت عهدهم وخفت أماناتهم وكانوا هكذا وشبك بين أصابعه قال فقامت إليه فقلت كيف أفعال عند ذلك جعلني الله فداك؟ قال الزم بيتك واملك عليك ألسانك وخذ بما تعرف ودع ما تنكر وعليك بأمر خاصة نفسك ودع عنك أمر العامة *"Biz Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in etrafındayken, fitneyi hatırlatıp şöyle buyurdu: "İnsanları; ahitleri karışmış, emanetleri azalmış ve şöyle olmuş bir halde -parmaklarını birbirine geçirdi- gördüğünüz zaman."* Ben ona doğru kalkıp: *"Allah beni sana feda kılsın o esnada nasıl yapayım?" dedim. "Evine kapan, dilini tut, maruf bildiğini al, Münker gördüğünü bırak. Kendine ait işe sarıl, umûma ait işi terk et."* buyurdu.

• Huzeyfe'den şöyle dediği rivâyet edildi: Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem şöyle buyurdu: لا ينبغي للمؤمن أن يذل نفسه قالوا وكيف يذل نفسه؟ قال يتعرض من البلاء لما لا يطيق *"Mümine kendini zelil kılması yakışmaz."* *"Kendini nasıl zelil kılar"* dediler. *"Belâdan takâti yetmeyene maruz kalmasıdır"* buyurdu³⁴

Bazılarının zayıf olduğuna bakmaksızın bu hadislerin fıkhu, aşağıdaki şekildedir:

1) Üzerinde ittifak edilen malûm ve sübûtu katî delâleti katî nasslarla sâbit olan husus, Emr-i Bi'l Marûf ve'n Nehy-i Ani'l Münkerin vucûbiyetidir. Bu nedenle eğer delâletlerinde veya sübûtlarında bazı zannî hadisler vârit olmuşlarsa, katî olanın hilâfına gelmişlerdir. Bunlar, usûl ilminde kararlaştırıldığı gibi, dirâyeten reddedilirler.

2) Aslolan ihmal edilmeleri değil delilleri amel ettirmek olduğuna göre, reddedilmeksizin onlarla amel etme imkanı oluşturmak için bütün hadislere bakmak üzerimize vâcibtir. Kendilerinden Emr-i Bi'l Marûf ve'n Nehy-i Ani'l Münkerin terkinin anlaşılabilirliği vârit olan hadislere bakıldığında, bunların emir ve nehy farziyetiyle teâruz etmedikleri açığa çıkar. Alimlerden bir guruhun kararlaştırdıkları da budur. Öyle ki onlar, bu hadisleri ruhsata hamletmişlerdir. El- Menâvî şöyle der: *"Senin inkârınla Münkerin, belanın umûmu galebesinden veya fâiline musallat olmandan veya ondan endişe etmeden veya canından korkmandan veya inkâr sebebiyle senden başkasının saygın olmasından dolayı zâil olmayacağı zannına galip geldiğinde, sen münkeri terk etme, toplulukla birlikte kalple inkâr genişliğine sahipsin. Bu, şerliler çok, hayırlılar az olduğu vakit Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerin terkinde bir ruhsattır."*³⁵

Binaenaleyh Emr-i Bi'l Marûf ve'n Nehy-i Ani'l Münkerin vâciblik hükmü azîmet yani onunla amel etmeyi kullara elzem kılan genel teşrî ile teşrî kılınmış bir hüküm olur. Emr-i Bi'l Marûf ve'n Nehy-i Ani'l Münkerin terki hükmü de ruhsat yani bir mazeretten ötürü mükellefler üzerine hafifletmek amacıyla teşrî kılınmış bir hüküm olur.

Mademki ruhsat, şer'î bir hükümdür, öyleyse şer'î delil ona delâlet etmeli, ruhsatın itibar ettiği mazereti beyan etmelidir. Nasslar tetkik edildiğinde, ruhsatın itibar ettiği mazeretin şu iki hususa mahsur olduğu tebeyyün eder. Bunlar: fitne zamanı ve güç yetirememek. Fitne zamanındaki mazeret hakkındaki delile gelince; Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in sözünün kendisinde vârit olduğu siyâktır. Abdullah İbn-u Amr'dan şöyle

³⁴ Et-Tirmizî, Ahmed, İbn-u Mâce

³⁵ Feyz-ul Kadîr, cilt. 1. s.353

dediği rivâyet edildi: *بينما نحن حول رسول الله صلى الله عليه وسلم إذ ذكر الفتنة فقال إذا رأيتم الناس قد مرجت عهودهم ونخت أماناتهم وكانوا هكذا وشبك بين أصابعه قال فقامت إليه فقلت كيف أفعال عند ذلك جعلني الله فداك؟ قال الزم بيتك واملك عليك لسانك وتحذ بما تعرف ودع ما تنكر وعليك بأمر خاصة نفسك ودع عنك أمر العامة* "Biz Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in etrafındayken, fitneyi hatırlatıp şöyle buyurdu: **"İnsanları; ahitleri karışmış, emanetleri azalmış ve şöyle olmuş bir halde - parmaklarını birbirine geçirdi- gördüğünüz zaman."** Ben ona doğru kalkıp: "Allah beni sana feda kılsın o esnada nasıl yapayım?" dedim. "Evine kapan, dilini tut, maruf bildiğini al, Münker gördüğünü bırak. Kendine ait işe sarıl, umûma ait işi terk et." Buyurdu". İşte bu, siyâktır. İşte bu mevzûdur. Bu babtaki diğer hadisler onun üzerine hamledilir.

Fitne zamanında hercu- merç, ölüm, Müslümanlar arasında kîtâl çoğalır, fuhûşat yaygınlaşır, işler birbirine karışır, girift olur, insanların söz ve teminatları ifsat olur. Kişi, itaat edilen bir cimrilik, tâbi olunan hevâ, tercih edilen dünya, her görüş sahibinin kendi görüşünü beğendiğini, görür. Dolayısıyla insanlara bir marûfu emretmez, bir münkerden nehyetmez. Fitne saatinde, kişi hayret içerisinde kaldığı, marûf münkerden, hak batıldan açığa çıkmadığı veya insanlar bir marûfu emretmez, bir münkerden nehyetmez diye zannına galip geldiği vakit, umûmun işini terk edip kendisiyle meşgul olmasında ona ruhsat verilir. İş açığa çıktığında, hak batıldan, marûf münkerden ayırt edildiğinde ve değiştirmeye de güç yetirdiği zannına galip geldiğinde, emretmek ve nehyetmek üzerine vâcib olur.

Bu hadislerin vakiasının beyânından sonra akla şöyle bir soru gelebilir; bu hadisler, zamanımıza intibak ederler mi yoksa intibak etmezler mi?

Buna şöyle cevap verilir; bu, fitne olan hadislerin menatını idrak etmekle olur. Öyleyse soru şudur; biz hadislerde kastedilen fitne zamanında mıyız yoksa değil miyiz?

Cevap şudur; Biz, içerisinde bir fitnenin var olduğu bir zamandayız. Fakat fitne zamanında değiliz. Çünkü mutlak fitne zamanında veya genel fitnede, bazı fakihlerin ibaresinde de olduğu gibi, helal ve haram ayan beyan olmaz. İş karışır, doğru hatadan, hak batıldan dakik bir şekilde ayırt edilemez. Bizim zamanımıza gelince; aralarında şüpheli olanlar olsa da helal açıktır, haram açıktır. Kaldı ki mesele gayet nettir. Bugün İslam, hayattan, toplumdan ve devletten yok olmuştur. Nizamlar, açık küfür üzerine kâimdir. Bu, genel ve özel herkesin ikrar ettikleri bir durumdur. O halde biz içerisinde hakkın batıldan, marûfun münkerden ayırt edilmediği mutlak fitne zamanındayız. Bugün insanlardan her kim küfür veya İslam'ı tatbik etmek arasında hayret içerisinde kalırsa, o ya câhildir ya da münâfıktır. Çünkü beldemizde, diyârımızda küfrün zuhûru gizli değildir. Müçtehid akliyatına ve âlim zihniyetine muhtaç değildir. Fitneyle maksat, küfür ile iman arasını ayırt edememek değildir. Çünkü bu, hiçbir kimsenin karıştırmadığı ve bir Müslüman'ın içerisinde hayret içerisinde kalacak şekilde gizli kalmayan esaslardandır.

Hadi biz içerisinde işlerin karıştırıldığı, birbirine girift olduğu mutlak fitne zamanında olduğumuzu kabul edelim, Emr-i Bi'l Marûf ve'n Nehy-i Ani'l Münkeri terk etmekte ruhsat vermenin manası nedir? O, bütün ümmete

vâcib midir yoksa o, ümmetten hâbille kâbili, sapla samanı, at iziyle it izini birbirine karıştıran bir takım fertlere mubah mıdır?

Biz, Emr-i Bî'l Marûf ve'n Nehy-i Anî'l Münkeri terk etmeyi, bütün ümmetin bu zamanda kendisiyle amel edeceği bir ruhsat kıldığımız vakit, İslâm'ın hükümlerini âtil bırakmış, şeriati da hayattan, toplumdandan ve devletten kaldırmış, küfür hükümlerine rıza göstermiş, Müslümanların topraklarının gasbedilmesini, mukaddesatlarının ayaklar altına alınmasını, ırzlarının ve mallarının mubah görülmesini onaylamış oluruz. Halbuki bu, kalbinde zerre miktarı iman olan akıllı kimsenin söylemeyeceği bir husustur.

Bunun için bugün İslâm'ı tatbik sahasına koymak, Emr-i Bî'l Marûf ve'n Nehy-i Anî'l Münker azimetiyle amel edenlere muhtaçtır. Çünkü mesele, bir bütün olarak İslâm'ın varlığıyla ilgilidir. İslâm'ı hayattan uzaklaştırmaktan ve hayatta küfrün egemenliğinden daha şiddetli hiçbir fitne yoktur. Tağûtun tahakkümünden, Müslümanların topraklarının, hurumatlarının, mukaddesatlarının mubah sayılmasından daha büyük hiçbir Münker yoktur. Açık batıla ve ayan beyan küfre sükût etmekten daha büyük hiçbir günah yoktur. Allah'ü Teâlâ şöyle buyurdu: **“Fitne, katilden daha beterdir.”**³⁶ Et-Taberî tefsirinde şöyle der: *“Geri dönünceye dek Müminin dininde denenmesi, Müslümanlığından sonra Allah'a şirk koşar olması, dini üzerine mukim olanı, ona sarılanı, onda haklı olanı katletmekten daha beterdir daha zararlıdır.”*

Güç yetirememeye gelince; Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in şu sözünden dolayıdır: *لا ينبغي للمؤمن أن يذل نفسه قالوا وكيف يذل نفسه؟ قال يتعرض من البلاء لما لا يطيق* **“Mümine kendini zelil kılması yakışmaz.”** **“Kendini nasıl zelil kılar” dediler. “Belâdan takâti yetmeyene maruz kalmasıdır” buyurdu**³⁷. Yani neticelerine ve âkâbetlerine tahammüle güç yetiremeyen bir işe koyulmasıdır.

Bu hadis, değiştirmekte güç yetirmeyi şart kılan münkeri değiştirmek hadisiyle tamamen insicamlık arz eder. Müslüman'da aslolan Emr-i Bî'l Marûf ve'n Nehy-i Anî'l Münkerle mükellef olmasıdır. Kendisinde buna karşı zannı galiple bir muktedirlik görürse, o zaman Emr-i Bî'l Marûf ve'n Nehy-i Anî'l Münker ona vâcib olur. Zannı galiple kendisinde bir zafiyet görürse, ondan güç yetirileni yerine getirir, kendisine güç yetirilemeyende de mazur görülür.

Ancak ne var ki meselede başka bir yönden tafsilat vardır. Zira hükümler içerisinde ferde dayandırılanı vardır. Fert, zafiyet anında ve gücün tahakkuk etmediğinde onlardaki taksiratta mazur görülür. O hükümler içerisinde bir cemâate dayandırılanlar vardır. Hilâfetin ikâmesi gibi. Fert, ben mazurum çünkü tek başıma onu ikâme etmekten âcizim diyemez. Asla böyle söyleyemez. Çünkü onlarda güç yetirmek tahakkuku, cemâatle şart kılınmıştır. Bu sebeple ferde cemâatle birlikte çalışmak vâcib olur. İmam Azam Ebu Hanife En-Numân, bazı emir ve nehy amellerini yapmak için bir cemâatle birlikte çalışma vucûbiyetini şu sözyle illetlendirdi: *“Eğer bir adam onları tek başına yaparsa katledilir, oysa bu iş insanlara uygun değildir. Ama onlarda*

³⁶ Bakara 191

³⁷ Et-Tirmizî, Ahmed, İbn-u Mâce

kendisine Sâlih yardımcıları bulur ve bir adam da Allah'ın dinine güvenerek onlara liderlik ederse engel olunmaz.”³⁸

Sünneti nebevî de buna delâlet eden hususlar vardır. Ahmed, Ubeydullah İbn-u Cerîr'den, babasından, Allah'ın nebisinin şöyle buyurduğunu tahric etti: ما من قوم يعمل فيهم بالمعاصي هم أعز وأكثر ممن يعمله لم يغيروا إلا عمهم الله بعقاب **“İçlerinde masiyetlerle amel edilen bir kavim olur, onlar da onlarla amel edenlerden daha aziz ve daha çok olurlar, o masiyetleri değiştirmezlerse, Allah onlara ikâbı geneller.”**

Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem, bazı Emr-i Bi'l Marûf ve'n Nehy-i Ani'l Münker amellerinde güç yetirme tahakkukunun toplulukla olacağına irşat etti. El-Hâfız El-Menâvî bu hadisin şerhinde şöyle der: **“Çünkü amel etmeyen kimseler, amel edenlerden daha çok olurlar, ğâliben de münkeri değiştirmeye muktedir olurlar ama onları haramlarla ve umûmlarıyla baş başa bırakırlar ve kötülük de çoğaldığında, ikâb Sâlih olanı ve kötü olanı kapsar.”**³⁹

Bu hadiste ve genele değiştirmeyi vâcib kılan diğer hadislerde, yöneticilerin münkerleri gibi münkerler arasında değiştirmeye kadar genel devrimi ve ümmet tarafından isyanın elzem olduğuna delâlet edenler vardır dersek doğrudan sapmış olmayız. Çünkü ümmet işine azmeder, birlikte kuvvetlendiğinde, değişime muktedir olur.

---

³⁸ El-Cessâs, Ahkâm-ul Kurân, c. 2. s. 319

³⁹ Feyz-ul Kadîr. C.5. s. 493

Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker'in Fazileti:

Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker'in birçok faziletleri vardır. Allah Azze ve Celle onu iman üzerine bariz olarak Subhanehu şu sözünde takdim etmiştir: **“Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; marûfu emreder; münkerden nehyeder ve Allah'a iman edersiniz”**⁴⁰ Keza onu namazın ikâmesi, zekatın verilmesi üzerine de Subhanehu şu sözünde takdim etmiştir: **وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ** **“Mümin erkekler ve mümin kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar marûfu emreder, münkerden nehyeder, namazı ikâme ederler, zekâtı verirler, Allah ve Rasûl'üne itâat ederler. İşte onlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah azîzdir, hakîmdir.”**⁴¹ Ayet ve hadislerin delâlet ettikleri faziletler arasında şunları da zikredeceğiz:

Birincisi: Emr-i Bi'l Marûf ve'n Nehy-i Ani'l Münker, nebiler ve Rasullerin amellerindedir. Allah'ü Teâlâ şöyle buyurdu: **وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ** **“Andolsun ki biz, “Allah'a kulluk edin ve Tâğut'tan sakının” diye her ümmete bir Rasûl gönderdik.”**⁴² Allah Azze ve Celle, Emr-i Bi'l Marûf ve'n Nehy-i Ani'l Münkeri Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in sıfatlarından bir sıfat, kendisiyle tanınması için mümeyyiz bir alâmet kıldı. Allah'ü Teâlâ şöyle buyurdu: **الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ** **“Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o Rasûl'e, o ümmî Nebiye uyanlar, işte o, onlara marûfu emreder, onları münkerden nehyeder, onlara tayyip şeyleri helâl, habis şeyleri de haram kılar. Onlardan ağırlıklarını ve üzerlerindeki zincirleri kaldırır.”**⁴³ Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in sîretine ve hallerine muttali olanlar, onun hakikatine vâkıf olurlar. Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem, Kurân-il Kerîm'in onu vasfettiği gibi, marûfu emrediyor, münkerden nehyediyorlardı.

İkincisi: Emr-i Bi'l Marûf ve'n Nehy-i Ani'l Münker, müminlerin sıfatlarından ve hassasiyetlerindedir. Nitekim Allah'ü Teâlâ şöyle buyurdu: **الذَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْآمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ** **“Tövbe edenler, ibâdet edenler, hamd edenler, oruç tutanlar, rükû edenler, secde edenler, marûfu emredenler, münkerden nehyedenler ve Allah'ın hudutlarını muhâfaza edenlerdir . O müminleri müjdele!”**⁴⁴ Emr-i Bi'l Marûf ve'n Nehy-i Ani'l Münker, müminler ile münâfıklar arasını ayıran bir mikyâstır.

Üçüncüsü: Emr-i Bi'l Marûf ve'n Nehy-i Ani'l Münker, bu ümmetin hayırlı emâresi, onun faziletine ve temeyyüzüne delâlet eden bir alâmettir.

⁴⁰ Ali İmrân 110

⁴¹ Tevbe 71

⁴² Nahl 37

⁴³ A'raf 157

⁴⁴ Tevbe 112

Siz, كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ Allah'ü Teâlâ şöyle buyurdu: **insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; marûfu emreder; münkerden nehyedersiniz**"⁴⁵ İbn-u Ebî Şeybe, Et-Tabarânî, Ahmed Dura Bint-u Ebî Leheb'ten şöyle dediğini tahric ettiler: : قام رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم وهو على المنبر فقال يا رسول الله أي الناس خير؟ فقال صلى الله عليه وسلم خير الناس أقرؤهم وأتقاهم وأمرهم بالمعروف وأنهاهم عن المنكر المنبر فقال يا رسول الله أي الناس خير؟ فقال صلى الله عليه وسلم خير الناس أقرؤهم وأتقاهم وأمرهم بالمعروف وأنهاهم عن المنكر *"Bir adam, minberdeyken Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'e doğru kalktı, ardından "Yâ Rasûlullah! Hangi insanlar daha hayırlıdır" dedi. Sallallahu Aleyhi Ve Selem de: "İnsanların en hayırlısı, en iyi kırâat edeni, en takvâlî olanı, marûfu en çok emredenî, münkerden en çok nehyedenî ve en iyi sıla-i rahim yapandır." buyurdu."*

Dördüncüsü: Emr-i Bi'l Marûf ve'n Nehy-i Ani'l Münker, nusretin ve yeryüzünde hâkim olmanın şartlarındandır. Allah'ü Teâlâ şöyle buyurdu: **وَلْيَصُِرْ اللَّهُ مِنْ يَبْصُرُهُ إِنْ اللَّهُ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ** Allah, kendisine yardım edenlere muhakkak yardım eder. **Hiç şüphesiz Allah, kavîdir, azîzdir. Onlar ki, eğer kendilerini yeryüzünde hâkim kılsak namazı ikâme ederler, zekâtı verirler, marûfu emrederler ve münkerden nehyederler. İşlerin âkîbeti Allah'a varır.**"⁴⁶

Beşincisi: Emr-i Bi'l Marûf ve'n Nehy-i Ani'l Münker yapma ecri büyüktür. Nitekim Allah'ü Teâlâ şöyle buyurdu: **لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ جُؤَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا** **Onların münâcatlarının birçoğunda hiçbir hayır yoktur. Ancak bir sadaka yahut bir marûf yahut da insanların arasını ıslah edenin ki müstesna. Kim, Allah'ın rızasını aramak için bunu yaparsa, biz ona büyük bir ecir veririz.**"⁴⁷ Ebu Zerr'den şöyle rivâyet edildi: أن ناسا من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم قالوا للنبي صلى الله عليه وسلم يا رسول الله ذهب أهل الدثور بالأجر يصلون كما نصلي ويصومون كما نصوم ويتصدقون بفضول أموالهم قال أوليس قد جعل الله لكم ما تصدقون؟ إن بكل تسبيحة صدقة وكل تكبيرة صدقة وكل تحميدة صدقة وكل تهليلة صدقة وأمر بالمعروف ونهي عن منكر صدقة وفي بضع أحداكم صدقة قالوا يا رسول الله أياي أحدنا شهوته ويكون له فيها أجر؟ قال أرأيتم لو وضعها في حرام أكان عليه فيها وزر؟ فكذلك إذا وضعها في الحلال كان له أجر *"Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in ashabından insanlar, Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e: "Yâ Rasûlallah! Servet sahipleri sevapları alıp gittiler. Bizim kıldığımız gibi namaz kılıyorlar, bizim gibi oruç tutuyorlar. Onlar mallarının fazlalarını tasadduk ediyorlar." dediler. O da: "Size Allah tasadduk edecek bir şey vermedi mi? Her tesbîh bir sadaka, her tekbîr bir sadaka, her tahmîd bir sadaka, her tahlil bir sadaka, emr-i bi'l ma'rûf bir sadaka, münkerden nehiy bir sadakadır. Birinizin cimâsında bile bir sadaka vardır." buyurdular. Onlar: "Yâ Rasûlallah! Birimiz şehvetini giderir de, onun için onda da bir ecir mi olur?" dediler. O da: "Ne dersiniz, o kimse onu bir haramda giderseydi, bunda onun üzerine bir günâh olur mu? İşte bunun gibi helâlde onu giderdiğinde de ona bir ecir olur." Buyurdular"*⁴⁸ Celîl sahâbî Ali İbn-u Ebî Tâlib radiyallahu anh, bu vâcibi yapmayı şu sözüyle üstün kıldı: "...Bütûn birr amelleri ve Allah yolunda

⁴⁵ Ali İmrân 110

⁴⁶ Hacc 40-41

⁴⁷ Nisa 114

⁴⁸ Muslim

cihâd, Emr-i Bi'l Marûf ve'n Nehy-i Ani'l Münker katında sadece engin denizdeki bir nefes gibidir."

Altıncısı: Emr-i Bi'l Marûf ve'n Nehy-i Ani'l Münker, günahlara kefâret olma sebeplerindedir. Nitekim Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Selem şöyle buyurdu: *فتنة الرجل في أهله وماله وجار تكفرها الصلاة والصدقة والأمر بالمعروف والنهي عن المنكر* **"Adamın ehlindeki, malındaki ve komşusundaki fitnesine namaz, sadaka ve Emr-i Bi'l Marûf ve'n Nehy-i Ani'l Münker kefâret olur."**⁴⁹ Abdullah İbn-u Ferrûha'den, Âişe radiyallahu anha'yı şöyle derken işittiği rivâyet edildi: Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Selem şöyle buyurdular: *إنه خلق كل إنسان من بني آدم على ستين وثلاثمائة مفصل فمن كبر الله وحمد الله وهلل الله وسبح الله واستغفر الله وعزل حجرا عن طريق الناس أو شوكة أو عظما عن طريق الناس وأمر بمعروف أو نهي عن منكر عدد تلك الستين والثلاثمائة السلامي فإنه يمشي يومئذ وقد زحزح نفسه عن النار قال أبو توبة وربما قال يمشي* **"Şüphesiz ki Âdemoğullarından her insan üç yüz altmış mafsâl ile yaratılmıştır. Şimdi her kim bu üç yüz altmış mafsâl sayısınca Allah'a tekbîr getirir, hamd eder, tahlil ve tesbîh eyler ve istiğfarda bulunur; insanların yolundan bir taş yahut diken veya kemik atar; bir marûfu emir veyâ bir münkerden nehy ederse gerçekten o gün kendini cehennemden uzaklaştırmış olarak hareket eder."** buyurdular. Ebû Tevbe der ki gâliba **"akşamlar"** dedi.⁵⁰

Yedincisi: Emr-i Bi'l Marûf ve'n Nehy-i Ani'l Münker, ümmetin güvenlik sübabı, genel azabtan kurtulma sebebidir. Zira bu farizadan geri durmak, Sâlih ile kötü olanlar arasını ayırt etmeksizin ümmetin hepsi üzerine Allah'ın azabını helal kılar. Çünkü vâcibatından geri duran durmayı farz görmeyen Sâlih grup, masiyetin ve haramın inkârına sükût etmiş, Emr-i Bi'l Marûf ve'n Nehy-i Ani'l Münker farizasını âtil bırakmıştır. Bunun için ukûbatın kendisine şâmil olmasına müstahak olmuştur. Allah'ı Teâlâ Enfâl süresinde şöyle buyurdu: *وَأْتَفَوْا فِتْنَةً لَأُتْصِبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ* **"İçinizden hassaten zulmedenlere isâbet etmeyen fitneden sakının. Biliniz ki, Allah'ın azabı şiddetlidir."**⁵¹ İbn-u Abbâs şöyle der: *"Allah, müminlere aralarında münkeri ikrar etmemelerini emretti. Aksi takdirde azab onları da kapsar."*

Adiyy İbn-u Umeyra'dan, Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Selem'i şöyle buyururlarken işittiği rivayet edildi: *إن الله لا يعذب العامة بعمل الخاصة حتى يروا المنكر بين ظهرانيهم وهم قادرين على أن ينكروه فلا ينكروه فإذا فعلوا ذلك عذب الله الخاصة والعامة* **"Muhakkak ki Allah, onu inkâra muktedir oldukları halde münkeri aralarında görüp de onu inkâr etmedikçe, özelin ameli nedeniyle genele azap etmez. Böyle yaptıklarında ise Allah hem özele hem de genele azap eder."**⁵²

⁴⁹ Muttefikun Aleyh

⁵⁰ Muslim

⁵¹ Enfâl 25

⁵² Ahmed

Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Munker Mefhûmu

Emir lügatte, üstünlük yoluyla muhâtaplan talebe delâlet eden sîganın kullanımınıdır. Nehy de lügatte, fiille veya "içtinap et" gibi kaville bir şeyden men etmektir⁵³.

Marûf ve münkerin manasına gelince; Lisân-ul Arap'ta şöyle geçti; "Marûf, fiillerden güzel görülenler ve nefsin bildiği ve ona mutmain olduğu her hayırdır. Münker ise, şeriatın çirkin gördüğü, haram kıldığı ve kerih gördüğü her şeydir."

İbn-ul Esîr El-Cezerî de En-Nihâye'de şöyle der: "Marûf, Allah'ın itâatından, O'na yakışlaştıktan, insanlara ihsândan bilinen her şey için ve şeriatın mendûb gördüğü, hakkında nehyettiği bütünlü hasenler ve kabîhler için câmi bir isimdir. Marûf, üstün sıfatlardandır yani insanlara arasında görüp de inkar etmedikleri marûf olan husustur. Marûf, insaftır, aileyle ve diğer insanlarla hüsn-ü sohbettir. Münker ise, bütünlü bunların zıddıdır."

Keza bu ikisinin tarifinde şöyle de dendi: "Marûf, İslâm'ın vâcib kıldıklarıdır, namaz ve oruç gibi yahut mendûb kıldıklarıdır, sadaka ve doyurmak gibi. Münker ise, İslâm'ın haram kıldıklarıdır, hamr, zinâ ve ribâ gibi veya mekrûh gördükleridir, kahramanlar meclisine gitmek, aç olanı doyurmak gibi."

Yine şöyle de dendi: "Marûf, müstehaba şâmildir, Münker ise harama mahsûstur. Allah'ın ve Rasûl'ünün emrettiği her şey, marûftur. Allah ve Rasûl'ünün nehyettiği her şey de münkerdir."

Şöyle de dendi: "Marûfu emretmek, kurtarıcı mürşitlere irşat etmektir. Münkerden nehyetmek de, şeriata mülayim olmayanlardan men etmektir." Keza şöyle dendi: "Marûfu emretmek, hayra delâlettir, münkerden nehyetmek de, şerden alıkoymaktır." Şöyle de dendi: "Marûfu emretmek, kitâb ve sünnete muvâfık olanı emretmektir. Münkerden nehyetmek de nefsin ve şehvetin meylettiklerinden nehyetmektir." Yine şöyle de dendi: "Marûfu emretmek, Allah'u Teâlâ'nın kulun fiillerinden ve sözlerinden razı olduğunu göstermektir. Münkerden nehyetmek de, şeriatın ve iffetin kendisinden nefret ettiklerini çirkin görmektir. Halbuki bu, Allah'u Teâlâ'nın dininde câiz değildir."⁵⁴ Ayrıca şöyle de dendi: "Marûf, şeriatta hasen olan her şeydir, Münker ise, kendisinde Allah'ın rızasının olmadığı bir söz ve bir fiildir."⁵⁵

Bizim meylettiğimiz ve marûf ve münkerin tarifinde doğru gördüğümüz husus ise şudur; marûf, şeriatın güzel gördüğü ve bir vâcibin işlenmesine ve bir haramın terkine ilişkin farz kıldığı her şeydir. Münker ise, şeriatın çirkin gördüğü ve bir vâcibin terkine veya bir haramın işlenmesine ilişkin haram kıldığı her şeydir. Her ikisini birden veya birini dâhil edenlerin hilâfına müstehab, marûfa, mekrûh da münkere dâhil değildir. Buna göre marûfu emretmek, şeriatın güzel görüp farz kıldığı şeyin fiilinin talebi demektir. Münkerden nehyetmek de, şeriatın çirkin görüp haram kıldığı şeyin terkinin talebi demektir. Buna delil, marûfu emreden ve münkerden nehyeden kimse Allah'u Teâlâ'nın şeriatına ittiba etmekle mülzemdir. Allah

⁵³ Külliyât-ı Ebu-l Bekâ. S. 176-903

⁵⁴ El-Curcânî, Et-Tarîfât.s.29

⁵⁵ Aynı Kaynak. S.153-163

Subhanehu ve Teâlâ'nın şeriatından başka hiçbir emir ve nehy yoktur. Allah'ın Teâlâ şöyle buyurdu: **"İşte onun için sen dâvet et ve emrolduğun gibi dosdoğru ol. Onların hevâlarına uyma."**⁵⁶ Şâri'n talep ettiği şey, kesin ve kesin olmamak üzere yani kesin fiilin talebi veya kesin olmayan terkin talebi ve kesin olmayan fiilin talebi veya kesin olmayan terkin talebi olmak üzere ikiye ayrılır. Kesin talepte hiçbir ihtilâf yoktur. Ancak ihtilâf, çıkarımı delile muhtaç kesin olmayan taleptedir.

Müstehab ve mekrûhun Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münkerden çıkarılmasına delil şudur:

1) Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in muttefikun aleyh olan hadisteki şu sözüdür. Ebu Zeyd Usâme İbn-u Zeyd İbn-u Hârise'den Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'i şöyle derken işittiği dediği rivâyet edildi: *يؤتى بالرجل يوم القيامة فيلقى في النار فتندلق أفتاب بطنه فيدور بها كما يدور الحمار بالرحى فيجتمع إليه أهل النار فيقولون يا فلان ما لك؟ ألم تكن تأمر بالمعروف وتنهى عن المنكر؟ فيقول بلى قد كنت أمر بالمعروف ولا آتية وأنهي عن المنكر وآتية* "Kıyâmet gününde bir adam getirilerek ateşe atılır, karnının bağırsakları çıkar. Onları eşeğin değirmen taşını döndürdüğü gibi döndürür. Derken yanına cehennem ehli toplanır: "Ey filân, sana ne oldu? Sen marûfu emreder, münkerden nehyetmez miydin?" derler. O da: "Evet! Marûfu emrederdim. Ama onu yapmazdım. Münkerden nehyederdim. Ama onu yapmazdım." der." Bunda, marûfun vâcib olduğuna münkerin de haram olduğuna bir delâlet vardır. Çünkü ikâba müstahak olmak, farzın terkiyle ve haramın fiiliyle olur. Bu, cezalandırılanın sözünde vâzıhtır: **"Marûfu emrederdim. Ama onu yapmazdım. Münkerden nehyederdim. Ama onu yapmazdım."** Yani vâcib fiili emrediyor ama onu kendisi yapmıyordu. Haram terkini emrediyor ama onu kendisi yapmıyordu.

2) Mendûbun vakıası şudur; **"Fiiline sevâbın taalluk ettiği ama terkine ikâbın taalluk etmediği şeydir, nafile namazlar, tatavvu sadakalar ve diğer müstehab kurbetler gibi."** Mekrûhun vakıası da şöyledir; **"Terki fiilinden daha efdal olan şeydir, pislikleri muhâfaza ederek ve sağa sola bakarak namaz kılmak gibi, deve yatağında ve tam sessizliğe bürünerek namaz kılmak gibi, temizlik yönünden haklarında nehyedilenler gibi."**⁵⁷ Şâri'n, mendûbun terkine veya mekrûhun fiiline ceza terettüp etmediği zarûretle dinin fikhından malûmdur. Ancak Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münkerin terkine hem dünyada hem de ahirette bir ceza terettüp etmiştir. Huzeyfe İbn-ul Yemân'dan, Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'den şöyle buyurduğu rivâyet edildi: *والذي نفسي بيده لتأمرن بالمعروف ولتنهون عن المنكر أو ليوشكن الله أن يبعث عليكم عقابا منه ثم تدعونني فلا يستجاب لكم* **"Nefsim elinde olana yemin ederim ki, mutlaka marûfu emreder ve münkerden nehyedersiniz. Yahut Allah sizin üzerinize katından bir ikâb gönderir de sonra O'na dua edersiniz, ama size icâbet edilmez."**⁵⁸

İstidlâl veçhi şöyledir: Şâri'n, terkine bir ceza veya zatında fiiline bir ceza terettüp etmediği hükme, onunla emrin terkine veya ondan nehyin terkine de bir ceza terettüp etmez. Şâri, Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münkerin terkine kesinlikle ceza vaat ettiğine göre, hakkında kesin

⁵⁶ Şurâ 15

⁵⁷ El-Lem'u, Eş-Şîrâzî. S34-35

⁵⁸ Et-Tirmizî

hükmetmediği şeyde değil de talebinde veya terkinde kesin hükmettiği şeydeki murâdını biliriz. Bu nedenle müstehab ve mekrûh, Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münkere dâhil olmaz.

3) Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münkerde, bunlara zorlama irâdesi vardır. Marûfu emreden, emredilene kendi emrettiğine zorlamak istiyor. Münkerden nehyeden de, nehyedilene hakkında nehyettiğine zorlamak istiyor. Halbuki bu, teşriin aslında kendilerine zorlama olduğu bakımından mendûb ve mekrûhun hakikatine muhâliftir.

Burada şöyle denmez: *"Zorlama irâdesi belirlenmiş değildir."* Çünkü marûfu emredenin emri ve nehyi, hakikatinde fiili veya terki istenilen şer'î hükümde kesinlik sîgasına bağlıdır. Hükümdeki yani farzdaki ve haramdaki kesinlik sîgası, emredenin irâdesinin zorlamak üzere odaklaştığını tayin edendir. Zira Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münkerde zorlamak irâdesi olmasaydı, bunların hayatta amelî herhangi bir manası olmazdı.

Keza bu dediğimize bir başka delil de şudur; marûfu emreden ve münkerden nehyeden kimse, bir şahsa emreder ve nehyeder de o şahusta vazgeçmediğinde, o şahıs münkerden vazgeçmediği sürece o kimsenin onunla birlikte yemesi, içmesi ve beraber oturması kendisine haram olur. Bu hükmü fakihler, İbn-u Mesûd'dan, Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'den rivâyet edilen bir hadisten istinbat ederek kararlaştırdılar: *إن أول ما دخل النقص على بني*

إسرائيل كان الرجل يلقي الرجل فيقول يا هذا اتق الله ودع ما تصنع فإنه لا يحل لك ثم يلقاه من الغد فلا يجمع ذلك أن يكون أكيهه وشريبه وقعيده فلما فعلوا ذلك ضرب الله قلوب بعضهم ببعض ثم قال لعن الذين كفروا من بني إسرائيل على لسان داود وعيسى ابن مريم إلى قوله فاستقون "İsrail oğullarına dâhil olan ilk kusur şudur: Adam, bir adamla karşılaşır ve ona: "Ey adam! Allah'tan kork, yaptığını terk et, çünkü o sana helal olmaz" derdi. Sonra ertesi gün onunla tekrar karşılaşır, fakat bu, onunla birlikte yemesine, içmesine ve oturmasına mani olmazdı. Bunu yaptıklarında Allah onların kalplerini birbirine vurdu" sonra "İsrail oğullarından kafir olanlar; Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın dili ile lanetlendiler" ayetini "Fasıktırlar." Sözüne kadar okudu."⁵⁹

Ve Ebu Mûsâ'dan Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'den şöyle dediğine ilişkin rivâyet edilen bir hadisten istinbat ederek kararlaştırdılar: *إنه من*

كان قبلكم من بني إسرائيل كان إذا عمل العامل منهم بالخطيئة نجاه الناهي تعذيرا فإذا كان من الغد جالسه وأكله ، وشاربه كأن لم يره على الخطيئة بالأمس فلما رأى الله ذلك منهم ضرب بقلوب بعضهم على بعض ولعنهم على لسان نبيهم داود وعيسى ابن مريم ذلك بما عصوا وكانوا يعتدون والذي نفسي بيده لتأمرن بالمعروف ولتنهون عن المنكر ولتأطرنه على الحق أطرا أو ليضربن الله قلوب بعضهم ببعض ويلعنكم كما لعنهم

"Sizden önce Beni İsrâîl'den olan kimseler, içlerinde günah işleyen kimse olduğunda, bir nehyedici onu mazeret olsun diye nehyederdi. Ertesi gün olduğunda sanki onu dün günah üzerinde görmemiş gibi onunla beraber oturur, beraber yer ve beraber içerdi. Allah onlardan bunu görünce, kalplerini birbirine vurdu. Dâvud ve Meryem oğlu İsa lisanıyla onlara lanet etti. Bu, âsi olmaları ve haddi aşmaları nedeniyledir. Nefsim elinde olana yemin ederim ki, mutlaka marûfu emreder, münkerden nehyeder ve onu hakka döndürürsünüz yahut Allah bazılarınızın kalplerini bazılarına vurur ve

⁵⁹ Ebu Dâvud, İbn-u Mâce

onlara lanet ettiği gibi size de lanet eder."⁶⁰ Bunda, Emr-i Bî'l Marûf Ve'n Nehy-i Anî'l Münkere zorlamak irâdesine vâzih bir delâlet vardır.

Buna ilâveten hadis, terki sebebiyle Yahudilerin lanete müstahak oldukları terk edilen münkerin vakıasının beyânını ihtiva ediyor. O terk edilen Münker de haramı yapmaktır. İşte bu, Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in şu sözünde açıktır: *"Adam, bir adamla karşılaşır ve ona: "Ey adam! Allah'tan kork, yaptığımı terk et, çünkü o sana helal olmaz"* derdi. Yani sana haramdır. Ve şu sözünde vâzihdir: *"İçlerinde günah işleyen olduğunda"* yani haram.

Binaenaleyh emri vâcib olan marûf, farzdır. Hakkında nehîyi vâcib olan Münker de haramdır. Mendûb ve mekrûh bunlara dâhil olmaz. Ancak biz şu iki hususa dikkat çekmek isteriz: **Birincisi:** Emr-i Bî'l Marûf Ve'n Nehy-i Anî'l Münkere vucûbiyetine mendûb ve mekrûhu dâhil etmemek, külliyyen terk edilmelerini ifâde etmez. Bilakis mendûbu emretmek ve mekrûhtan da nehietmek mendûbtur. **İkincisi:** Sünnetlerden bir sünnetten imtina etmek yani Rasûl Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in kendisine teşvik ettiği mendûbtan imtina etmek, böylesi bir durum sünneti çirkin görmek, ondan nefret etmek ve asıl açısından onu örnek edinmeye rağbet göstermemek için olduğunda münkere dâhil olur. Muslim Enes'ten şöyle tahriç etti:

أن نقرأ من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم سألوا أزواج النبي صلى الله عليه وسلم عن عمله في السر؟ فقال بعضهم لا أتزوج النساء وقال بعضهم لا أكل اللحم وقال بعضهم لا أنام على فراش فحمد الله وأثنى عليه فقال ما بال أقوام قالوا كذا وكذا؟ لكنني أصلي وأنام وأصوم وأفطر وأتزوج النساء فمن رغب عن نبينا فليس مني *"Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in ashabından birkaç kişi, Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in zevcelerine onun gizli amelini sordular. Bunlardan kimileri: "Ben kadınlarla evlenmeyeceğim; kimileri de: "Ben et yemeyeceğim; kimileri de: "Ben döşekte uyumayacağım" dedi. Bunun üzerine Allah'a Hamdu sena ederek: "Bazı kimselere ne oluyor ki, şöyle şöyle demişler. Ama ben hem namaz kılar, hem uyurum. Hem oruç tutar, hem iftar ederim. Hem de kadınlarla da evlenirim. Şimdi kim benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir." buyurdular.*" En-Nevevî Muslin'in şerhinde şöyle der: *"Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in "Şimdi kim benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir." Sözüne gelince; bunun manası, kim ondan yüz çevirerek vazgeçerse, sünnetin üzerinde bulunduğu itikat etmemiş olur."* Yine Muslim, İyâs İbn-u Seleme İbn-ul Ekva'dan, babasının kendisine şöyle tahdis ettiğini tahriç etti: *أن رجلاً أكل عند رسول الله صلى الله عليه وسلم بشماله فقال كل بيمينك قال لا أستطيع قال لا استطعت ما منعه إلا الكبر قال فما رفعها إلى فيه *"Bir adam Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in yanında sol eliyle yemek yedi de: "Sağ elinle ye!" buyurdular. "Beceremiyorum" dedi. "Beceremeyesin! Onu ancak kibir men etti" buyurdular. Râvi der ki: Bir daha onu ağzına kaldıramadı."* El-Menâvî der ki: *"Şeytana benzetmesi -Yani hadislerde rivâyet edildiği gibi sol elle yeme fiili-, haramlılığa değil bilakis kerâhete delâlet eder. Adama beddua etmesi ise ancak onun imtisâli terk etmeye onu hamleden kibrinden dolaydır. Nitekim bu durun açıktır."*⁶¹*

Dolayısıyla bir nâfileyi yapmamak ve Şevvâl altı gün orucu veya tahiyet-ul mescid veya selam vermek veya mendûbla sâbit olanlar gibi bir

⁶⁰ El-Heysemî Mecmua'da şöyle der: Et-Tabarânî rivayet etti ve adamları güvenilir dedi.

⁶¹ Feyz-ul Kadîr. C. 1 s. 298

sünneti terk etmek münkerden değildir. Münker ancak bunda ısrarcı olmak ve terkinde esneklik göstermek, bunu âdet edinmektir ki bunlar sünnete rağbet etmemeyi, ondan yüz çevirmeyi, Mustafâ Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in yaptığı, hakkında teşvik ettiği müstehab bir mendûba teessi etmemekte kibirliliği hissettirir. Kimin üzerinde bu durum görülürse ve ondan buna delâlet eden bir emâre belirirse, bunu yapana marûfla emretmek münkerden nehyetmek vâcib olur. İşte böyle, mendûb hakkında söylenen mekrûh hakkında da söylenir.

Ebu İshâk Eş-Şâtibî'nin meselemizle ilgili olan ve meselemizin şekillerinden bir şeklini keşfeden nefis bir sözü var. Büyük faydasına binaen zikretmeyi istedik. Kitâbında geçtiği gibi naklediyoruz: "*(Fasıl) Fiil, cüzü olarak mendûb olduğunda küllü olarak vâcib olur. Camiler, mescitler v.b deki ezan, cemâat namazı, bayram namazları, tatavou sadakası, nikâh, vitir, sabah namazı, umre ve diğer tertip nâfileleri gibi. Kuşkusuz bunlar, cüzü olarak mendûbtur. Bunların toptan terk edildiği farz edilse, bunları terk eden cerh edilir. Görmüyor musun, ezanda İslam'ın şiarlarını izhâr etmek söz konusudur. Bunun için terk ettiklerinde ısrarcı ehli, savaşa müstahak olur. Keza cemâat namazı da böyledir. Kim terki üzerinde müdavim olursa cerh edilir. Şahitliği kabul edilmez. Çünkü onun terkinde, dinin şiarlarını izhâr etmeye bir zıtlık vardır. Rasûl Sallallahu Aleyhi Ve Sellem, cemâatin terki üzerinde müdavim olan kimseleri, üzerlerine evlerini yıkmak anlayışıyla tehdit etti. Nitekim Sallallahu Aleyhi Ve Sellem sabahlamadıkça bir kavme baskın yapmıyordu. Eğer bir ezan işitirse, geri duruyordu. Aksi takdirde baskın yapıyordu. Nikâhta, Şâri'n maksadı olan nesli çoğaltmak, insanî nevin bekâsı v.b husus gizli değildir. Toptan bunları terk etmek, devamlı olduğunda, dini konularına etki eder. Bazı vakitlerde olduğunda ise, dine hiçbir tesiri yoktur. Onun için terkinde bir mahzûr yoktur.*

*(Fasıl) Fiil, cüzü olarak mekrûh olduğunda, küllü olarak memnû olur. Satranç oynamak, kumarsız tavla oynamak, mekrûh müzik dinlemek gibi. Zira bu gibi şeyler, mütemadiyen olmaksızın vâki olduklarında adaleti zedelemes. Şayet bunlarda devamlılık arz ederse, adaleti zedelenir. Bu, El-Gazâli'nin aslına binaen yasağa ilişkin bir delildir."*⁶²

---

⁶² El-Muvâkat. c.1. s.86-87

İKİNCİ BÖLÜM

- 1) Farzın Şümûlü
- 2) Toplumun Himâyesinde Farzın Ehemmiyeti
- 3) Şâri'n Farzın İkâmesini Dayandırdığı Cihetler
- 4) Devlet Olmadığında Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker
- 5) Devlet Olmadığında Cemâatin işi

Farzın Şümûlü

Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker vâcibi, İslâm'ın yönlerinden bir yöne veya alanlarından bir alana mahsûr değildir. Ancak Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker, akidevî, taabbudî, siyâsî, ictimâî, iktisâdî v.b olsun bütün yönlere şâmilidir. Şeyh Et-Tâhir İbn-u Aşûr, Allah'ü Teâlâ'nın **"Sizden, hayra davet eden, marûfu emredip münkerden nehyeden bir cemâat bulunsun."** kavli hakkında şöyle der: *"Hayır, marûf ve münkerin başındaki belirlilik takısı, istiğrâk belirliliğidir. İstiğrâk belirliliği, ilim ve mukadderin kendisinde son bulacağı şeye göre muamelâtta umûm ifâde eder. Örfî istiğrâka benzer."*⁶³

Münker lafzı, Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in: *من رأى منكرا فليغيره بيده* **"Sizden kim bir Münker görürse, onu eliyle değiştirsin."** Sözünde de âmm olması nekrâ olarak gelmiştir. Çünkü şartın siyâkındaki nekrâ, tıpkı nefy ve nehyin siyâkında âmm olduğu gibi, âmm olur. Nitekim bu durum, usûl ehli nezdinde kararlaştırılmıştır.

Bu nedenle, marûf ve münkeri kısımlaştırmak ve sadece muayyen bir takım yönlere hasretmek, tedâvisi ve tashihi gereken çirkin hatalardandır. Bundan dolayı Müslümanlardan kimileri, namaz, zekât, hacc gibi, ibâdetlerle ilgili marûflara davet ediyorlar. Siyâset ve yönetim gibi ibâdetler dışındaki diğer marûfları emretmeyi terk ediyorlar. İnsanlardan kimileri de avama marûfları emrediyorlar ve münkerlerden nehyediyorlar. Ama eliti, yöneticileri, emirleri, toplumda kuvvet ve nüfûz sahibi kişileri görmezden geliyorlar. Bu kişilerin vâcibleri ihmal etmeleri, haramları, büyük günahları işlemeleri, velev ki bunu görseler ve bizatihi vâkîf olsalar da, kendilerini ilgilendirmiyor.

Sünneti Nebevîde Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker vâcibinin bölünme kabul etmeyeceğine delâlet eden hususlar vardır. İnsanlardan bir tâîfeye yağcılık, yarıdakçılık nedeniyle ondan bir kısmını terk etmek, o tâîfenin münkerlerini görmezden gelmek, bütün farzın terkine yol açar. Farz terk edildiğinde, dere-tepe yol olur ve herkesi kapsar.

Abdullah İbn-u Amr'dan, ben, Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'i şöyle buyururlarken işittim dediği rivâyet edildi: *إذا رأيت أمتي تحاب الظالم أن تقول له أنت ظالم* **"Sen, ümmetimi zâlîme "Sen Zâlîmsin" demekten korktuğunu gördüğünde, onlardan ümit kesilmiştir."**⁶⁴ Huzeyfe şöyle dediği rivâyet edildi: *قلت للنبي صلى الله عليه وسلم يا رسول الله متى نترك الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر وهما سيدا أعمال أهل البر؟ قال إذا أصابكم ما أصاب بني إسرائيل قلت يا رسول الله وما أصاب بني إسرائيل؟ قال إذا داهن خياركم فحاركم وصار الفقه في شراركم وصار أصابكم ما أصاب بني إسرائيل قلت يا رسول الله وما أصاب بني إسرائيل؟ قال إذا داهن خياركم فحاركم وصار الفقه في شراركم وصار* *Neby Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'e dedim ki: "Yâ Rasûlullah! Onlar, birr ehlinin amellerinin efendileri oldukları halde ne zaman biz, Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münkeri terk edeceğiz."* **"Beni İsrâîl'e isâbet eden sizlere de isâbet ettiğinde."** Buyurdu. Ben *"Yâ Rasûlullah! Beni İsrâîl'e ne isâbet etti?"* dedim. O da **"Sizin hayırlılarınız, fâcirlerinize yağcılık**

⁶³ Et-Tahrîr ve't Tenvîr. C. 3-4. s. 40

⁶⁴ Ahmed, El-Bezzâr, Et-Tabarânî.

*ettiğinde, fıkıh şerhlerinizde, hükümdarlık da küçüklerinizde olduğu vakit." Buyurdu. O zaman sizleri bir fitne bürür, siz tekrarladıkça fitne de sizlere tekrarlanır." buyurdu."*⁶⁵

Şüphesiz Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münkeri bölmek, hevânın hakemliğine, rağbet ve korkuya binaen insanlardan kendilerine emredilen ve nehyedilen kimseleri, kendilerine emredilmeyen ve nehyedilmeyen kimselerden ayırıp seçmek, umumî belânın yakınlaştığına delâlettir. Bunun için Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker fıkını anlayanlara, onun ehemmiyetini kavrayanlara, hükümlerinde fakihleşenlere, dinlerine ve ümmetlerine muhlis olanlara, insanların basiretini bu bölme ve elemenin tehlikesine ve bunun şer'î hükme muhalefetine dikkatlerini çekmek, bu farizayı güzel ve netice verici şekilde yerine getirmenin, ondaki önemli bir aslın muhafazasıyla olacağını beyân etmek gerekir. O önemli asılda Şâri'n sınırlandırdığı keyfiyete şümûl olmalıdır.

---

⁶⁵ Et-Tabarâni

Toplumun Himâyesinde Farzın Ehemmiyeti

Toplum, herhangi bir toplum, insanlardan, fikirlerden, duygulardan ve nizâmlardan müteşekkildir. İnsanların davranışlarına hükmeden fikirler ve duygular İslâm'î olduğunda, üzerlerine tatbik edilen nizâm da İslâm'î olursa, toplum İslâm'î bir toplum olur. Bütün insanlar Müslüman olurlar, fikirler veya duygular veya nizâmlar, gayri İslâm'î olurlarsa, bütün insanların veya ekserisinin Müslüman olmalarına rağmen toplum, gayri İslâm'î toplum olur.

Madem ki toplum, genel örf üzerine yani insanlar nezdindeki tek fikirler ve duygular üzerine ve toplumdaki insanların davranışını zapteden nizâm üzerine kuruludur, işleri de razı oldukları mefhumlar ve kanaatlerle yürütülürse, o zaman toplumun ıslâhı toplumda egemen olan genel örf ve onu tanzim eden nizâma göre kıyâslanır, deriz.

Toplumun ıslâhının devamlılığı, onun hastalıklardan hâli, yoksun, sağlıklı bir toplum olarak bekâsı için ve onun dinamiklerini, sütunlarını muhâfaza etmek, üzerinde meydana gelebilecek herhangi bir hâlel ve inhirâftan dâhilî olarak onu korumak için İslâm, Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münkeri teşrî etti. Çünkü Emr-i Bi'l Marûf vucûbiyeti, toplumun üzerlerine kurulduğu, insanların onları örf edindikleri misâk gibi, davranışı zapteden, onlardan sapmaları câiz olmayan kâideler gibi, insanlar nezdinde yerleşen esâsî mefhumlar ve mikyâsların bekâ vucûbiyetini ifâde eder. Münkeri inkâr vucûbiyeti de, haram kılınan, İslâm'a muhalif olan ve toplumda egemen genel icâbî kanâatlere zıt olan yanlış fiillere mukâvemet vucûbiyetini ifâde eder. Celîl sahâbî Abdullah İbn-u Mes'ûd'un şu meşhur sözüyle de kastettiği işte budur: *"Muhakkak ki Allah Azze ve Celle kulların kalplerine baktı ve Muhammed Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in kalbini, kulların kalplerinin en hayırlısı buldu. Sonra onu kendisine seçti, onu risâletiyle gönderdi. Daha sonra kulların kalplerine baktı ve onun ashabının kalplerini, kulların kalplerinin en hayırlısı buldu. Onları Nebisi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in, dini hakkında savaşan yardımcıları kıldı. Müslümanların güzel gördükleri, Allah indinde de güzeldir. Müslümanların kötü gördükleri, Allah indinde de kötüdür."*⁶⁶

Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'den sahih olan gemi hadisi, toplumda Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münkerin ehemmiyetini şerh eden, onlarda tefritin tehlikesini beyân eden misallerin en muhteşeminden itibar edilir. El-Buhârî, En-Numân İbn-u Beşîr'den, Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem şöyle buyurdu dediğini tahriç etti: *مثل القائم على حدود الله والواقع فيها كمثل قوم استهموا على سفينة فأصاب بعضهم أعلاها وبعضهم أسفلها فكان الذين في أسفلها إذا استقوا من الماء مروا على من فوقهم فقالوا لو أنا خرقنا في نصيبنا خرقا ولم نؤذ من فوقنا فإن يتركوهم وما أرادوا هلكوا جميعا وإن أخذوا على أيديهم نجوا ونجوا جميعا* **"Allah'ın hudutları üzerinde duran kimse ile (yani Allah'u Teâlâ'nın emirleriyle dosdoğru olan, Allah'u Teâlâ'nın kendisinden men ettiği şeye tecâvüz etmeyen, marûfu emreden, münkerden nehyeden kimse) o hudutların içine düşen (yanimarûfu terk eden münkeri irtikap eden) kimsenin benzeri, bir gemi üzerinde kura çeken kavmin (yani onlardan her biri bir sehm yani nasip almak için kura atan) benzeri gibidir. Bâzısı geminin üstüne, bâzısı da altına isabet etti. Geminin alt**

⁶⁶ Ahmed, El-Bezzâr, Et-Tabarânî

kısmında bulunanlar sudan almak istedikleri zaman kendi yukarısındakiler üzerine uğruyorlardı. Bunlar: Biz nasibimiz olanda bir delik açsak ve üstümüzdekilere eza vermesek, dediler. Üsttekiler aşağıdakileri bu dilekleriyle baş başa bırakırlarsa, hepsi helak olurlar. Eğer onların ellerinden tutarlarsa hem kendileri kurtulur, hem de onlar toptan kurtulur.” İkinci bir rivâyette ise şöyledir: مثل المدمن في حدود الله والواقع فيها مثل قوم استهموا سفينة فصار بعضهم في أسفلها وصار بعضهم في أعلاها فكان الذي في أسفلها يمرون بالماء على الذين في أعلاها فتأذوا به فأخذ فأسا فجعل يقر أسفل السفينة فأتوه فقالوا ما لك قال تأذيتم بي ولا بد لي من الماء فإن أخذوا على يديه أنجوه ونجوا أنفسهم وإن تركوه أهلكوه وأهلكوا أنفسهم

Allah'ın hudutlarında iki yüzlülük yapan ile onların içine düşen kimsenin benzeri, bir gemi üzerine kur'a atan kavim misalidir. Bâzıları geminin aşağı katında, bâzıları da geminin yüksek katında oldular. Geminin alt katındakiler suya, geminin üst katındakilerin üzerinden geçiyorlardı. Üsttekiler bununla eziyet duyuyorlardı. Derken biri bir balta aldı da geminin altını delmeye başladı. Diğerleri onun yanına gelip: “Sen ne yapıyorsun?” dediler. O da: “Sizler benim yüzümden eziyet gördünüz. Benim için de su kaçınılmazdır” dedi. Onlar eğer onun ellerinden tutarlarsa, hem onu kurtarırlar, hem de kendileri kurtulur. Eğer onu kendi başına bırakırlarsa, hem onu helak ederler, hem de kendilerini helak ederler”

Mana şöyledir; keza eğer insanlar, fâsığı fıskından, zâlimi zulmünden men ederler ve her Münkeri gözetleyerek dururlarsa, toplum gemisi batmaktan kurtulur ve toplum gemisi Allah'ın ismiyle mecrasında ve rotasında deniz almaya devam eder. Eğer âsîyi, masiyeti işlemeye terk ederler, onu inkâr etmezlerse yahut fuhûşat ve sapıklık amellerini, bunlara aldırış etmeksizin, pisliğini beyân etmeksizin, fesâdını keşfetmeksizin, sirâyetini durdurmaksızın ve onları reddetmeksizin topluma sirâyet etmelerine terk ederlerse, bu ameller toplumda yerleşir, onu ifsat ederler ve onu tamamen batırırlar, bu batırma da herkesin batmasına neden olur. Belki de Ebu Bekr radiyallahu anh şu sözüyle bu manayı kastetmiştir: “Ey insanlar! Birbirinize marûfu emrediniz, münkerden nehyediniz, hayır içerisinde yaşayınız.”

Şâri'n Farzın İkâmesini Dayandırdığı Cihetler

Kuşkusuz Şâri, Müslüman'a Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker hükmünü tahdit etti. Keza ona, bunun mefhûmunu, şartlarını – beyânı geleceği gibi- ve dosdoğru şekilde yapması elzem olan her şeyi sınırlandırdı. Bu önemli emri yerine getirmek için Şâri'n sınırlandırdıkları arasında bu vâcibin ikâmesinin kendisine dayandırıldığı muayyen cihetler de vardır. Başka bir ifâdeyle, Şâri bizim için sınırlandırdı. Sınırlandırdığı Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münkerle ilgili meseleler içerisinde, bu vâcibin ikâmesinin teklif edildiği muayyen cihetler de vardır. Yani Şâri, bizim için vâcibi ve o vâcibi ikâme edecek kişileri de sınırlandırdı.

Şâri'n bu önemli vâcibi kendisine dayandırdığı cihetleri bilmek, ehemmiyet gâyesi olan bir husustur. Çünkü bu husustaki karışıklık, yani hükmün kendisine dayandırıldığı cihetin bilinmesi konusundaki karışıklık, hükmün, amelin ve o amelden maksadın zâyi olmasına sebep olabilir. Onun için bu hususu beyân etmek, onda sözü detaylandırmak kaçınılmazdır ki her cihet, kendisiyle mükellef kılındığı şeye iltizam etsin, en güzel şekilde kendisine dayandırılanı yerine getirsin. Her cihet, eksiksiz veya noksansız ve amelinin başka bir amelle karıştırmaksızın, amelinin ikâme ettiğinde, Şâri'n, şart koştuğu şartlarıyla birlikte amelden murat ettiği kast tahakkuk etmiş olur.

Şeriatın nassları istikrâ edildiğinde, Şâri'n, Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker vâcibinin ikâmesinin kendilerine dayandırdığı cihetlerin üç olduğu açığa çıkmış olur. Bunlar:

- 1) **Fertler:** Fertlerle kasıt, insanlar bireyleridir. Şâri'n Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker vâcibinin ikâmesinin onlara dayandırdığının delili, Allah'ı Teâlâ'nın şu sözüdür: **وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُهَيِّجُونَ لِلَّهِ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ** **"Mümin erkekler ve mümin kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar marûfu emreder, münkerden nehyeder, namazı ikâme ederler, zekâtı verirler, Allah ve Rasûl'üne itâat ederler. İşte onlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah azîzdir, hakîmdir."**⁶⁷ Öyle ki Allah'ı Teâlâ, Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münkeri her mümin erkek ve kadının sıfatı kıldı. Ve Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in şu sözüdür: **من رأى منكماً منكمرا فليغيره بيده** **"Sizden kim bir Münker görürse, onu eliyle değiştirsin."**
- 2) **Cemâatler:** Cemâatlerle murat, kitleler ve hiziblerdir. Bunun delili, Subhanehu ve Teâlâ'nın şu sözüdür: **وَلَتَكُنَّ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ** **"Sizden, hayra davet eden, marûfu emredip münkerden nehyeden bir**

⁶⁷ Tevbe 71

cemâat bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir."⁶⁸ Allah Azze ve Celle bu ayette Müslümanlar üzerine, ameli hayra yani İslâm'a davet ve Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Munker olan en azından bir cemâatin oluşturulmasını vâcib kıldı. Ümmet kelimesinin lügatte bir çok manaları vardır. Bunlardan biri cemâattir. Ümmet kelimesinde aslolan, lügat sözlüklerinin de ifâde ettiği gibi, kasıttır. Onlar, kastettiği zaman (أمة يؤمه أمة) "Emme, Yeummu, Emmen" derler. Cemâat, tek bir maksat üzerinde içtimalarından dolayı ümmet olarak adlandırıldı. Bu ayette, icmâ edilen maksat, hayra ve Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Munkere davettir. Çünkü bu, oluşturulması vâcib olan cemâat için sınırlandırılan ameldir. El-Rağib El-Esfehânî şöyle der: "**Sizden, hayra davet eden, bir cemâat bulunsun.**" Yani, ilmi ve Sâlih ameli seçen, başkaları için örnek olan bir cemâat."⁶⁹

Şeyh Et-Tâhir de: "Ayet, Müslümanlardan bir tâifenin Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Munker ikâme etmesini vâcib kılmıştır." der.⁷⁰

İbn-u Ebi Hâtim, Allah'ı Teâlâ'nın "**Sizden bir cemâat bulunsun**" sözü hakkında Mukâtil İbn-u Hayyân'dan şunu tahric etti: İbn-u Ebi Hâtim der ki: "Sizden bir kavim bulunsun. Yani bir veya iki veya üç nefer ve daha üstü bulunsun. İşte bu, ümmettir. Örnek edilecek bir imamdır, der. "Hayra davet eden", "Hayra demek İslâm'a demektir" der. Rablerine itâat ederek marûfu emrederler, rablerine masiyetten sakınarak münkerden nehyederler.

Es-Sâbûnî'ye ait İbn-u Kesîr'in tefsirinin muhtasarında şöyle geldi: "Bu ayetten maksat, bu, ümmetten her fert üzerine buna göre vâcib olsa da, bu işe önem veren bu ümmetten bir fırka bulunsun demektir. Nitekim Muslim'in Sahîh'inde Ebu Saîd'den, Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in şöyle buyurdu dediği sâbit oldu: من رأى منكم منكراً فليغيره بيده فإن لم يستطع فبأسانه فإن لم يستطع فبقلبه وذلك أضعف الإيمان "**Sizden kim bir Munker görürse, onu eliyle değiştirsin. Gücü yetmezse, diliyle. Gücü yetmezse kalbiyle. Bu da imanın en zayıfıdır.**"

Velhâsıl bu ayet, Müslümanlardan bir cemâatin varlığını vâcib kılmış ve cemâatin amellerinden olan Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Munker de cemâate ait kılmiştir.

Marûfu emreden Munkerden nehyeden bir cemâatin varlığına ilişkin emrin, ayette mendûb için değil, vucûb için olduğuna dair deliline gelince; "**bulunsun**" emir Lâm'ına bitişmiş muzâri sîgasıdır. Bu, emir vucûb için olduğunu söyleyenler nezdinde böyledir. Emir, mutlak talep içindir, karîne vucûbu tayin eder diyenler nezdine gelince; ayetteki emir, iki karîne sebebiyle vucûb ifade eder. Bunlar:

Birincisi: Cemâatin varlığı hükmü, cemâatin kendisinden dolayı var olduğu amelin hükmüne bitişmiştir. Cemâat oluşturulurken,

⁶⁸ Ali İmran 104

⁶⁹ Müfredât. S.19

⁷⁰ Et-Tahrîr ve't Tenvîr. C. 3-4.s.41

cemâatten istenilen amel, mendûb olduğu zaman, cemâatin varlığı da mendûb olur. Eğer amel vâcib olursa, Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker ameli gibi, cemâatin varlığı da ve o ameli yerine getirmesi için cemâatin oluşturulması da vâcib olur.

İkincisi: Ayetteki emrin, başkasına değil de sadece o ameli yapan cemâate mahsûr olan felâha bitişmesidir. Bu da Allah'ü Teâlâ'nın şu sözünden anlaşılır: “**İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.**” Şeyh Et-Tâhir şöyle der: “*Bu cümlelerin ifâde ettiği husus, felâh sıfatını o kimselere hasretmesidir. Bu hasretme, ya felâha muktedir olmakla birlikte bunu yapmayan kimselere nispetle izâfî bir hasretmedir. Yada bu makamda başkalarının felâhu kabul edilmediği için kendisiyle mübâlağanın murat edildiği bir hasretmedir. Bu da kemâl manaya delâleti kastedilen bir manadır.*”⁷¹

Buna binaen Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker için bir cemâatin varlığı vâcibtir.

- 3) **Devlet:** İslâm'î devlette aslolan, yöneticinin onda şeriatın hükümlerini tenfiz kayyumu olmasıdır. Yönetici, İslâm'î devlette münkerlerin men'inden ilk mesûl olandır. Rasûl Sallallahu Aleyhi Ve Selem şöyle buyurdu: *ألا كلکم راع وكلکم مسئول عن رعیتہ فالأمیر الذی علی الناس راع وهو مسئول عن رعیتہ* “**Dikkat ediniz! Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürüsünden mesûldür. İnsanlara hükmeden emîr bir çobandır, o sürüsünden mesûldür...**”⁷²

İslâm devletinde yönetici, marûfu emreden ve münkerden nehyeden kimselerin başıdır. Devlette bu görevi yapacak kişileri tayin eden odur. Bu vâcibi ikâme edecek müesseseler kuracak olan yine odur. Allah Subhanehu ve Teâlâ, fertler ve cemâatler olarak insanları, üzerlerine vâcib kıldığı görevlerin hepsinin edasını ikâme etmek üzere icbâr etmeyi ona havale etti. Durum, onları bu görevlerin edasına icbar etmek için kuvvet kullanmak gerektirdiğinde, onu kullanmak yönetici üzerine vâcibtir. Nitekim Allah Subhanehu ve Teâlâ, insanları haramları işlemekten men etmeyi de yönetici üzerine vâcib kıldı. Durum, onları haramları işlemekten men etmek için kuvvet kullanımını gerektirdiği zaman, onu kullanmak onun üzerine vâcibtir. Devlet, münkeri değiştirmekte, kuvvetle de olsa onu izâle etmekte asıldır. Çünkü devlet, İslâm'ı tatbik etmekten ve insanları, hükümlerine boyun büktürmekten şeran mesûl olandır. İbn-u Teymiyye şöyle der: “*Bilinmesi gerekir ki, insanların işine velâyet etmek, dini vecibelerin en azametlisindedir. Bilakis din ancak onunla kâimdir. Çünkü Adem oğullarının maslahatları, ancak birbirlerine ihtiyaca binaen toplulukla tamamlanır. Topluluk esnasında onlara liderlik eden olmalıdır. Hatta Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Selem şöyle buyurdu:*”⁷³

⁷¹ Et-Tahrîr ve't Tenvîr. C. 3-4.s.42

⁷² Muttefikun Aleyh

خرج ثلاثة في سفر فليؤمروا أحدهم **“Üç kişi sefere çıktıklarında, birini emir tayin etsinler.”**⁷³ Çünkü Allah’u Teâlâ, Emr-i Bi’l Marûf Ve’n Nehy-i Ani’l Münkeri vâcib kıldı. Bu da ancak kuvvetle ve imâratla tamamlanır...⁷⁴

Tarihi boyunca İslâm’î devlette bu amelle muhtesib diye adlandırılan kimseler temeyyüz ettiler. Muhtesib –Açıklaması az sonra ayrıntılı olarak geleceği gibi-, cemâat hakkına zarar veren muhalefetleri fasletmeyi üslenen kâdıdır. Hatta alimlerden kimileri, Emr-i Bi’l Marûf Ve’n Nehy-i Ani’l Münker üzerine hisbe ve ihtisâb ismini kullanmaktadır.

---

⁷³ Ebu Dâvud

⁷⁴ Es-Siyâset-uş Şer’iyyetu Fi Islâh-ir Râi Ve’r Raiyetü. S.138-139

Devlet Olmadığında Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Munker

Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Munker, fertlere, cemâatlere ve ulû'l emre dayandırıldığını söylemiştik. Yine devlet, münkeri değiştirmekte asıldır demiştik. Şimdi bugün yaşadığımız bu vakianın gölgesi altında insanlardan birçoğunun sorduğu soru şudur; Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Munker, devletle ilintili midir yoksa değil midir?

Buna cevap şöyledir; devlette aslolan, "Onun, İslâm'ın hükümlerini tatbik ve tenfiz etmek, İslam davetini, davet ve cihâd yoluyla âleme bir risâlet olarak taşımak için tenfizî siyâsî bir varlık olmasıdır. Devlet, İslâm nizâmını ve genel hükümlerini hayat ve toplumda tatbik etmek için İslâm'ın koyduğu yegâne metottur. Yine devlet, hayatta İslâm hayatının kıvâmıdır. Onsuz, İslâm bir ideoloji ve hayat nizâmı olarak varlıktan silinir. Mücerret ruhî ibâdetler ve ahlâkî sıfatlar olarak kalır." Devletin varlığı, İslâm hükümlerini tatbik etmek için cidden çok önemlidir. Bu, iki kişinin hakkında ihtilaf etmedikleri bir husustur. Abdullah İbn-ul Mubârek ne kadar da doğru söylemiştir. Öyle ki şöyle demiştir:

*Muhakkak ki cemâat, Allah'ın ipidir, sarılınsız,
Din edinmek isteyenler için Allah'ın ipinden sağlam kulp vardır,
Allah, sultanla nice müşkülü def eder,
Dinimizde ve dünyamızda sultanla rahmet vardır,
Hilâfet olmasaydı, yollar bize güvenli olmazdı,
En zayıfımız talanca en kuvvetlimiz olurdu,*

Vakıa şudur ki, Şâri, bir bütün olarak dinin ikâmesini kendilerine dayandırdığı cihetleri addetmiş, fertleri bir takım işlerle, cemâatler ve devleti de başka işlerle mükellef kılmıştır. Şer'î hükümler içerisinde tenfizi, Halifeye veya Halife makamında kâim olan kimselere dayandırılanlar vardır. Bunları bir başkasının tenfiz etmesi câiz değildir. İnsanlardan biri bunları tenfiz ettiği vakit, -fakihlerin ibâresinde de olduğu gibi- sultaya karşı müfteri olur, hudutlar gibi. Yine hükümler içerisinde fertlere dayandırılanlar da vardır, ama fertler taksirat gösterdiklerinde, Halife onları ikâme eder. Keza hükümler içerisinde hem halifeye hem de fertlere dayandırılanlar vardır, bunları onlardan her biri şeriatın kendisinden talep ettiğine ve gücüne göre ikâme eder. Böylece bunlar, halifenin varlığına bağlantılı olmazlar. Bunlar, halifenin mevcût olmamasına ve yok olmasına rağmen ikâme edilirler, cihâd gibi. Çünkü cihâd hakkındaki deliller, mutlaklardır. O delillerden biri de Allah'ın Teâlâ'nın şu sözüdür: **"Sizler üzerine savaş yazıldı."**⁷⁵ Aslolan, savaş emrinin halifenin elinde olmasıdır. Harp ilan eden, antlaşma akdeden sadece odur. Ama ortada Müslümanlar için bir halife yoksa, dâhilde İslâm'ı tatbik eden, hâricte de cihâd yoluyla âleme İslâm'ı taşıyan bir devletleri de bulunmazsa, cihâd âtil bırakılmaz ve âtil bırakılması da câiz değildir. Şayet onu âtil bırakmak câiz olsaydı, Müslümanların toprakları gasp edilip işgal edilirdi. Hayrâtları tarumar edilir, servetleri talan edilirdi. Irzları çiğnenir,

⁷⁵ Bakara 216

mukaddesâtları ayaklar altına alınır, kerâmetleri tahkir edilirdi. Tıpkı bugün olduğu gibi..

Aynı şekilde Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker de, halifeye ve ulu'l emre bağlı değildir. İster burada İslâm'î Hilâfet devleti olsun ister olmasın ister beldelerinde Müslümanlar üzerine tatbik edilen yönetim İslâm yönetimi olsun ister küfür yönetimi olsun ister yönetici İslam hükümlerinin tatbikini güzel yapsın isterse tatbikini kötü yapsın, Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker her halükarda Müslümanlar üzerine vâcibtir. Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker talebi, halifenin varlığıyla mukayyet değildir. Devletin ikâmesi de şart koşulmuş değildir. Sallallahu Aleyhi Ve Selem şöyle buyurdu:

من رأى منكم منكرا فليغيره بيده **"Sizden kim bir Münker görürse, onu eliyle değiştirsin."** Ve Sallallahu Aleyhi Ve Selem şöyle buyurdu: **تأمرن بالمعروف ولتنهون عن المنكر أو ليوشكن الله أن يبعث**

عليكم عقابا منه "Mutlaka marûfu emreder ve münkerden nehyedersiniz. Yahut Allah sizin üzerinize katından bir ikâb gönderir."⁷⁶ Emir, hiçbir şeyle kayıtlanmamıştır. İbn-u Kudâme El-Makdisî "Muhtasarı Minhâc-ıl Kâsidîn" de şöyle der: "Bir gurup, münkere hakkında imam veya vâlî tarafından izin verilmiş olmasını şart koşarlar. Raiyye bireylerine hisbeyi câiz görmezler. Oysa bu, fâsiddir. Çünkü ayetler ve haberler, geneldir. Bir münkeri gören herkes, ona sükût ederse onun âsi olduğuna delâlet ederler. İmamın iznine tahsis etmek tahakkümdür." En-Nevevî de "Sahîh-u Muslim'in şerhinde" şöyle der: " Alimler dediler ki: "Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker ulu'l emir sahiplerine tahsis edilmez. Bilakis bu, Müslümanların bireylerine câizdir." Ebu Hâmid El-Gazâlî de şöyle dedi: "İmam tarafından tefvîz şartına tahsis etmek, hiçbir aslı olmayan bir tahakkümdür."⁷⁷

---

⁷⁶ Et-Tirmizî

⁷⁷ İhyâ-u Ulûm-ud Dîn. C.2. s. 421

Devlet Olmadığında Cemâatin işi

İslâm'î devletin olmaması, fesad için kapıyı sonuna kadar açar, enva-i tür Münker yayılır. Fert, ne kadar kudret, takat, ihlâs, ilim harcansa harcasın, tek başına bu ağır yükü taşımaya, Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker vâcibini en güzel şekilde yerine getirmeye muktedir olamaz. Bunun için büyük mesuliyet, cemâatlerin omuzları üzerine yüklenmiştir. Koşulları değiştirme, Allah'ın indirdiğiyle hükmü geri getirme, Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker vâcibini hakkıyla ikâme etme güç ve kudreti cemâatlere aittir. İşte buradaki mesele, cemâatin işine mütealliktir. Allah Subhanehu ve Teâlâ cemâatle ilgili bir ayette şöyle buyuruyor: : **وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ** **“Sizden, hayra davet eden, marûfu emredip münkerden nehyeden bir cemâat bulunsun.”**⁷⁸ Hayır, marûf ve münkerdeki belirlilik takısı, istiğrâk takısıdır, umûm ifâde eder. Bu, her marûfu emretmek ve her münkerden nehyetmek cemâat üzerine vâcib demek midir?

Buna iki yönden cevap verilir. Bunlar: **Birincisi:** Şer'î nasslar, marûfların faziletine ve münkerlerin farklılığına, bunlardan önemli olanlar ve daha önemli olanlar olduklarına delâlet etti. Allah'ı Teâlâ Tevbe süresinde şöyle buyurdu: **أَجْعَلْنَاهُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا** **“Siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haram'ı imarı, Allah'a ve âhîret gününe iman edip de Allah yolunda cihâd edenlerin imanı ile bir mi tutuyorsunuz? Halbuki onlar Allah katında eşit değillerdir. Allah zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez.”**⁷⁹ Ebu Ma'bed'den şöyle dediği rivâyet edildi: **سمعت ابن عباس يقول سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يحط ب** **يقول لا يخلون رجل بامرأة إلا ومعها ذو محرم ولا تسافر المرأة إلا مع ذي محرم فقام رجل فقال يا رسول الله إن امرأتى خرجت حاجة وإني** **“Ben İbn-u Abbâs'ı şöyle derken işittim: Ben Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'i hutbe vererek şöyle derken işittim: “Sakin bir adam, beraberinde mahremi olmaksızın bir kadınla baş başa kalmayın. Kadın yanında mahremi bulunmadıkça sefere çıkmayın!”**. Bunun üzerine bir adam ayağa kalkarak: **“Yâ Rasûlullah! Benim zevcem hacc için yola çıktı. Kendim de filân gazaya yazıldım!” dedi. “Git de zevcenle beraber hacc et!” buyurdular**⁸⁰ Bu hadiste, daha önemli olanın önemli olan üzerine takdimi vardır. Çünkü adamın cihâd için gazaya yazılması, eşinin mahremi olmaksızın seferiyle teâruz edince, bir husus diğeri üzerine takdim edildi.

Enes İbn-u Mâlik'ten şöyle dediği rivâyet edildi: **أقيمت الصلاة والنبي صلى الله عليه** **“Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem bir adamla gizlice konuşurken namaz için ikâmet getirildi. Fakat kendileri ashâbı uyuyuncaya kadar gizli konuşmaya devam ettiler, sonra gelerek onlara namaz kıldırıldılar.”**⁸¹ Bu hadiste, birbirleriyle çatıştığında en önemli olanın daha az önemli olan üzerine takdimi söz konusudur. Zira Sallallahu Aleyhi ve Sellem

⁷⁸ Ali İmran 104

⁷⁹ Tevbe 19

⁸⁰ Muttefikun Aleyh

⁸¹ Muttefikun Aleyh

dini hususlardan önemli bir hususta o adamla ikâmetten sonra gizlice konuşmuş, gizlice konuşma, namazın takdimi üzerine tercih edilmiştir.

Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den Ka'be'ye bakarak şöyle buyurduğu rivâyet edildi: *لقد شرفك الله وكرمك وعظمتك والمؤمن أعظم حرمة منك "Elbette Allah seni şerefli, kerim ve azametli kıldı. Ama mümin, hürmetçe senden daha azametlidir."*⁸² El-Berâ İbn-u Âzib'ten Rasûlullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle buyurdukları rivâyet edildi: *نزوال الدنيا أهون على الله من قتل مؤمن بغير حق "Dünyanın yok olması, Allah'a haksız yere bir müminin katlinden daha önemsizdir."*⁸³ Bu nedenle Ka'be'nin yıkılması, dünyanın yok olması Allah indinde haksız yere bir Müslüman'ın katlinden daha önemsizdir.

Binaenaleyh, vakıada münkerler çoğaldığında, toplumda yaygınlaştığında, amelini bu ikisi üzerine odaklaştırmak için evla ve en önemli olanı, şerî miyâslara uygun olarak sınırlandırmak cemâate elzemdir. Burada bir münkerden daha büyük başka bir Münker vardır. Yine burada bir marûftan daha önemli başka bir marûf vardır. Masûm bir canı öldürmek, içki içmekten daha büyük cürümdür. İslam'la yönetimi geri getirmek, vâcib görenler nezdinde izâr (belden aşağıya salınan örtü) taksiratından daha önemlidir. O nedenle Müslüman iki Münker gördüğü vakit, diğerinden önce münkerce en büyük ve en şiddetli olanını defetmesi vâcibtir. Yine ona iki marûfu emretmek vâcib olduğu zaman, onlardan en önemli olanını emreder.

Keza cemâat de böyledir. Önünde farzlar çatıştığında, karşısında da münkerler çoğaldığında en önemli olanı önemli olan üzerine takdim eder.

Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerin en önemlilerinden biri yöneticileri muhasebe etmek ve münkerlerine engel olmaktır. Ebu Saîd El-Hudrî'den, Rasûlullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurdu dediği rivâyet edildi: *أفضل الجهاد كلمة عدل عند سلطان جائر أو أمير جائر "En efdal cihâd, zâlim sultan veya zâlim emir karşısında adaleti söylemektir."*⁸⁴ Abudullah İbn-u Amr'dan Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den şöyle buyurduğu rivâyet edildi: *إذا رأيت أممي*

*تحاب الظالم أن تقول له أنت ظالم فقد تودع منهم "Sen, ümmetimi zâlime "Sen Zâlimsin" demekten korktuğunu gördüğünde, onlardan ümit kesilmiştir."*⁸⁵ Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den şu sözü rivâyet edildi: *ألا إن رحى الإسلام دائرة فدوروا مع*

الكتاب حيث دار ألا إن الكتاب والسلطان سيفترقان فلا تفارقوا الكتاب ألا إنه سيكون عليكم أمراء يقضون لأنفسهم ما لا يقضون لكم إن عصيتهم قتلوكم وإن أطعتموهم أضلوكم قالوا يا رسول الله كيف نصنع؟ قال كما صنع أصحاب عيسى ابن مريم نشروا بالمناشير وحملوا على الخشب موت في طاعة الله خير من حياة في معصية الله

"Dikkat ediniz! İslâm taşı bir dâiredir. Nereye dönerse dönsün kitâbla birlikte dönünüz. Dikkat ediniz! Kitâb ve sultan ayrılacaktır. Siz kitâbtan ayrılmayınız. Dikkat ediniz! Üzerinizde emirler olacaktır, sizin lehinize hükmetmediklerini kendileri için hükmedecekler. Eğer onlara karşı gelerseniz, sizi öldürürler. Eğer onlara itâat ederseniz, sizleri saptırırlar." Dediler ki: "Yâ Rasûlullah! Nasıl yapacağız." O da: "İsâ İbn-u Meryem'in ashabının yaptığı gibi yapınız. Onlar testerelerle

⁸² Et-Tabarânî

⁸³ İbn-u Mâce

⁸⁴ Ebu Dâvud

⁸⁵ Ahmed, El-Bezzâr, Et-Tabarânî.

*biçildiler, odunlara ayrıldılar. Allah'a itâat da ölüm, Allah'a masiyetteki hayattan daha hayırlıdır." Buyurdu."*⁸⁶

İkincisi: Münkerlerin, sebepleri ve tezâhürleri var. Kişide aslolan, esâsî maksadın tahakkuku için tezâhüre değil sebebe ihtimam göstermesidir. Esâsî maksat da, münkerin zatını izâle etmektir. Bir insan iki şahıs görür, biri uyuşturucu alıyor diğeri onu satıyorsa, alıcıdan önce satıcıyı inkâr etmesi gerekir. Çünkü satıcı, sebeptir.

Aynı şekilde cemâatte böyledir. Cemâat de, amelini tezâhüre değil de sebebe odaklaştırmak amacıyla sebep ile tezâhür arasını temyiz etmelidir ki münkerin zatını izâle etme hükmü tahakkuk etsin.

Bugün Müslümanların vakıasına baktığımızda, onların küfür hükmüyle yönetilen, gayri İslâm'î nizamların tatbik edildiği, Müslümanları zâlim yöneticilerin havuç sopayla siyaset ettikleri bir Dar'ul küfürde yaşadıklarını görürüz. İslâm'ın, hayatlarından ve toplumlarından silinip gittiğini görürüz. Bu sebeple bugün cemâatin işinde evleviyet olan, hayra davetin, Emr-i Bî'l Marûf, Nehy-i Anî'l Münkerin Allah'ın indirdikleriyle yönetimi geri getirmek ve hilâfetin ikâmesiyle İslâm'î hayatı yeniden başlatmakta temsil olunmalıdır. Muâviye'den Rasûlullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle buyurdu dediği rivâyet edildi: *من مات وليس عليه إمام مات ميتة جاهلية* "Üzerinde bir imam olmadığı halde ölen kimse, cahilliye ölümüyle ölür."⁸⁷ Abdullah İbn-u Ömer'den, Rasûlullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle buyururlarken işittim dediği rivâyet olundu: *من خلع يدا من طاعة لقي الله يوم القيامة لا حجة له* "Kim itâatten elini çekerse kıyâmet günü hiçbir hücceti olmaksızın Allah'la karşılaşır. Kim de boynunda biat olmaksızın ölürse, cahilliye ölümüyle ölür."⁸⁸ Cahilliye ölümüyle murat, ölümdeki durumunun cahilliye ehli ölümü gibi itâat edilen bir imam olmaksızın dalâlet üzere olmasıdır. Çünkü cahilliye ehli bunu bilmiyorlardı. Yoksa maksat, kâfir olarak ölmesi değildir. Bilakis âsi olarak ölür. Teşbihin zâhiri üzere olması da muhtemeldir. O zaman mana şöyle olur; câhilî olmasa da câhilî ölüm gibi ölür veya bu, engel olmak ve nefret ettirmek manasında vârit olmuştur. Bu durumda zâhiri, murat değildir.

Ebu Umâme El-Bâhilî'den, Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den şöyle dediği rivâyet edildi: *لينتقضن عرى الإسلام عروة عروة فكلما انتقضت عروة تشبث الناس بالتي تليها فأولهن نقضا الحكم* "İslâm'ın kulpları, kulp kulp kırılacaktır. Bir kulp kırıldığında, insanlar bir diğerine teşebbüs edeceklerdir. İlk kırılacak kulp yönetimdir, sonuncusu namazdır."⁸⁹ Bu hadiste, İslâm'la hükmetmenin ortadan kalkmasının, namazın terki gibi kendisinden birçok münkerler doğan bir sebep olduğuna bir delâlet vardır. Çünkü Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem İslâm hükümlerini amelî açıdan kulpa benzetti. Kulpta aslolan bilindiği gibi, kova ve tas v.b şeylerin asıldığı yerdir. Kulp, amelî tatbikî açıdan dini hususun, İslâm şubelerinin ve hükümlerinin asıldığı, tutulduğu şeyle istiare

⁸⁶ Et-Tabarânî

⁸⁷ Et-Tabarânî, Ahmed, Ebu Yalâ, İbn-u Ebi Âsım

⁸⁸ Muslim

⁸⁹ Et-Tabarânî

edildi. Sanki İslam, toplumda tatbik ve tenfiz açısından yönetime ipotek edildi. Yönetim kulpu kırıldığı zaman, sonuncusu namazın terki oluncaya kadar azar azar diğer kulplar kırılır.

Bunun için cemâatin işinde aslolan, tezahüre değil de sebebe odaklaşmasıdır. Günümüzde münkerlerin sebebi İslam ile hükmedilmemesi olduğuna göre, cemâatler üzerine buna odaklaşmak vâcib olur.

Özetle cemâat, güce göre ve vakıayı sahih ve köklü czmle czmek için şeriatın sınırlandırdığı evleviyete göre her marûfu emretmek ve her münkerden nehyetmeye iltizam etmelidir. İslam şmln, emretmek ve nehyetmek şmln içeren külli bir fikre dayanan, en önemli olana itina gösteren, evla olana odaklaşan, münkerin zatını ve sebebini izale eden köklü değişim için amele koyulan bir cemâat var olduğunda, üzerine düşeni eda etmiş ve zimmetini beri kılmış olur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

- a) Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Munker İle Münkeri İzâle Etmek Arasındaki Fark
- b) Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Munker İle Nasihat Arasındaki Fark
- c) Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Munker İle Davet Arasındaki Fark
- d) Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Munker İle Hisbe Arasındaki Fark
- e) Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Munker İle Yöneticileri Muhasebe Etmek Arasındaki Fark

Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker İle Münkeri İzâle Etmek Arasındaki Fark

Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerin tarifinde, marûfu emretmek şeriatın güzel görüp farz kıldığı fiilin talebi, münkerden nehyetmek de şeriatın çirkin görüp haram kıldığı fiilin terki demektir, demiştik. Münkerin izâlesine gelince; manası gidermek, uzaklaştırmak yani değiştirmek demektir. Bu, şu nebevî hadisinden alınmıştır. من رأى منكرا فليغيره بيده *"Sizden kim bir Münker görürse, onu eliyle değiştirsin..."* Yani onu izâle etsin, gidersin ve onu sanki olmamış gibi kılsın. Buna göre münkeri izâle etmek, şeriatın haram kıldığını değiştirmek demektir.

Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker ile münkeri izâle etmek arasındaki farka gelince; hassaten Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerin sadece söze mahsûr olmasında, sözden fiile geçmemesinde saklıdır, def etmek, dövmek v.b. bedenî maddî ameller gibi. Oysa bu, münkeri izâle etmekten farklıdır. Öyle ki münkeri izâle etmekte mücerret sözle yetinilmez, bilakis sözden fiile ve münkeri izâle etmek, değiştirmek için maddî kuvvet kullanımına geçer. Bunun delili şudur; Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem münkerin izâlesi hakkında şöyle buyurdu: *"Onu eliyle değiştirsin"*. Bu, münkeri değiştirmek için kuvvet kullanmanın câizliğini ifâde eder. El-Cassâs şöyle der: *"Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerin iki hâli vardır: İçerisinde münkeri izâle etmenin ve değiştirmenin mümkün olduğu hâl. Münkeri değiştirme imkanı olan kimseye, eliyle münkeri izâle etmesi farzdır. Elle münkeri izâle etmenin birkaç şekli vardır. Bunlardan biri, münkeri ancak kılıçla izâle etme imkanının olması ve Münker, kılıçla izâle eden kişi üzerinde yapılması. Bu durumda o kişinin kılıçla münkeri izâle etmesi gerekir. Mesela, bir kimsenin bir adamı kendisini veya bir başkasını öldürmeye veya malını almaya yahut bir kadınla zinâ v.b. kastettiğini görür ve sözle onu inkâr ederse vazgeçmeyeceğini veya silahsız olarak onu öldürebileceğini bilirse, Rasûl Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şu sözünden dolayı onu öldürür: من رأى منكرا فليغيره بيده *"Sizden kim bir Münker görürse, onu eliyle değiştirsin..."*. Eliyle münkeri değiştirme imkanının ancak bu münkeri yapanı öldürmekle olduğunda ise, bir farz olarak o münkeri işleyeni öldürmesi gerekir. Ama zannına, münkeri eliyle veya sözle defederek inkâr edebileceği galip geliyorsa, münkeri yapanı katletmek o kişiye yasak olur..."*

Münkerden nehyetmek hükmü ile münkeri değiştirmek hükmüne bakışı dakikleştirdiğimizde, nehyetmenin genel, değiştirmenin özel olduğunu görürüz. Umûm ve husûsun götürüleceği yer, aynı münkerin vakiasıdır. Çünkü Münker bazen bizim huzurumuzda meydana gelebilir, bazen de bizim mevcût olmadığımız esnada meydana gelebilir. Dolayısıyla genel hüküm, ister meydana gelmeden önce olsun ister meydana geldiği esnada olsun isterse meydana geldikten sonra olsun, münkerden nehyetmektir. Özel hüküm ise, münkerin meydana gelmesine veya bekâsını engel olmak için değiştirmektir. Müslüman, ister içki içeni görsün isterse görmesin içki içmekten nehyeder ama içki içmeye niyetleneni gördüğünde, içki içilmesine mâni olur. Aynı şekilde Müslüman, içki içene içki içmekten engel olmaya

muktedir olmadığında veya ıki ıcmeyi bitirmiş kimse gördüğünde de ıki ıcmekten nehyeder.

Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Munker İle Nasihat Arasındaki Fark

Nasihat, şer'î bir taleptir. Nasihat da aslolan, Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şu sözüdür: *الدين النصيحة قلنا لمن؟ قال الله وكتابه ورسوله ولأئمة المسلمين وعامتهم* “**Din nasihatır.**” Dedik: “Kim için?”. “**Allah için, Kitâbı için, Rasûl’ü için, Müslümanların imamları ve herkes için**” buyurdu.”⁹⁰ Cerir İbn-u Abdullah radiyallahu anh’dan şöyle dediği rivâyet edildi: *بايعت رسول الله صلى الله عليه وسلم على إقام الصلاة وإيتاء الزكاة والنصح لكل مسلم* “**Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem’e namazı ikâme etmek, zekâtı vermek ve her Müslüman’a nasihat etmek üzere biat ettim.**”⁹¹

Nasihat, veciz bir kelimedir. Manası, nasihat edilen için hazza hâiz olmaktır. Denilir ki: “**Nasihat, isimlerin vecizinden ve kelamın muhtasarındandır. Arapların kelimünde, bu kelimenin manasından başka ibâre içeren müfret bir kelime yoktur. Nitekim felâh hakkında da şöyle dediler: “Arapların kelimünde, dünya ve ahiret hayrını bundan daha iyi toplayan bir kelime yoktur.”**”⁹²

Ebu Suleymân El-Hattâbî, nasihatın tarifi hakkında şöyle dedi: “**Nasihat, bir cümleyi ifâde eden bir kelimedir. O da nasihat edilene hayır murat etmektir. Lügatte nasihatte aslolan hâlisliktir. “Balı balmumundan arıttığın zaman, bala nasihat ettim, denilir...”**”⁹³

Ebu Amr İbn-u Salâh da şöyle dedi: “**Nasihat, fiilen ve irâdeten nasihat edenin nasihat edilene hayır şekilleri ikâme etmesini tazammun eden câmi bir kelimedir.**

Allah’u Teâlâ için nasihat: O’nu birlemek, kemâl ve celâl sıfatlarıyla O’nu sıfatlamak, bunlara zıd ve muhalif sıfatlardan O’nu tenzih etmektir, O’na isyân etmekten kaçınmaktır, O’na itâat etmektir, O’nu ihlâs vasfıyla sevmektir, O’nun için sevmek, O’nun için buğzetmektir, O’nu küfreden v.b, buna davet eden ve teşvik eden kimselerle cihâd etmektir.

Kitâbı için nasihat etmek, ona iman etmektir, onu tazim etmektir, onu tenzih etmektir, onu hakkıyla tilâvet etmektir, onun emir ve nehiyelerine vâkif olmaktır, ilimlerini, misallerini anlamaktır, ayetlerini tedebbür etmektir, ona davet etmektir, azgınlığın tahrifinden, müllhidlerin onu tan etmesinden uzak durmaktır.

Rasûl’ü için nasihat: Buna yakındır, ona ve onun getirdiğine iman etmektir, ona saygı göstermektir, tazim etmektir, itâatine sarılmaktır, sünnetini ihyâ etmektir, ilimlerini yaymaya ve yayılmasına çalışmaktır, ona düşmanlık edene düşmanlık etmektir, onu dost edinene dost edinmektir, onun ahlakıyla ahlaklanmaktır, onun âdâbıyla edeplenmektir, onun âlini ve ashabını sevmektir, v.b.

Müslümanların imamları için nasihat: Hak üzerinde onlara yardımcı olmaktır, hakta onlara itâat etmektir, hakkı onlara hatırlatmaktır, rıfka, letâfete onların dikkatini çekmektir, onlara hücum etmekten uzak durmaktır, onlara muvaffakiyetle dua etmektir ve başkalarını buna teşvik etmektir.

Müslümanların geneli için nasihat: Maslahatlarına irşat etmektir, din ve dünya işlerini onlara öğretmektir, âretlerini örtmektir, açıklarını kapatmaktır,

⁹⁰ Muslim

⁹¹ Muttişikun Aleyh

⁹² Külliyât. S. 908

⁹³ İbn-u Receb El-Hanbelî, Câmi-ul Ulûm ve'l Hikem. S. 68

düşmanlarına karşı onlara yardım etmektir, düşmanlarından uzak durmaktır, aldatmaktan, onlara hased etmekten beri durmaktır, kendi nefsi için sevdiğini onlar için de sevmektir, kendi nefsi için kerih gördüğünü onlar için de kerih görmektir, v.b.”⁹⁴

İşte bu, nasihattir. Nasihatın tarifinden, onun Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerden daha genel olduğu görülür. Öyle ki nasihat hakikatinde, vâcib fiilin talebinden ve haramın terkinden daha fazlasını kapsar. İnsanın insanla veya Müslüman'ın Müslüman'la olan alâkasından, Müslüman ile Rabbi Subhanehu, Kitâb'ı Kerim'le ve Rasûl'ü arasındaki alâkanın nevinin beyânına geçer. Nitekim nasihat, dünya ve mâişet işlerinden olan konularda görüş vermeyi, mendûb veya mubahtan olsa da kendisinde hayır ve salâh bulunan hususlara irşat etmeyi de kapsar.

Belki biz, aşağıdaki misalle iki husus arasındaki yani Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker ile nasihat arasındaki farkı netleştirebiliriz, resmi daha belirgin hale getirebiliriz:

Şayet bir tâcir, ticâretinde aldatsa mesela sütçü olup da süte su karıştırırsa, sen ona “Allah'tan kork ve ticarete aldatmayı bırak. Çünkü aldatmak, haramdır, Allah yapılmasına karşılık cezalandırır” dersin. Nebi Sallallahu Aleyhi ve Selem şöyle buyurdu: *من غش فليس مني* “**Kim aldatırsa, benden değildir.**”⁹⁵ İşte bu, hem marûfu emretmek, münkerden nehyetmek hem de tâcire takdim ettiğin bir nasihattir.

Ama şayet tâcire: “Sen fiyatı pahalılaştırdın, eğer ucuzlatsaydın insanlar onu senden satın alırlardı.” desen, bu söz, nasihattir. Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker değildir.

---

⁹⁴ *Câmi-ul Ulûm ve'l Hikem. S.70*

⁹⁵ *Muslim*

Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker İle Davet Arasındaki Fark

Davet lügaten, duâdan tekil isimdir diye tarif edildi. Bunun ismi fâili, dâi'dir. Şöyle dersin: "Onu davet etti, davet eder ve onu davet edicidir." Allah'ü Teâlâ'nın şu sözü de böyledir: "وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ يَأْذِنُهُ وَسِرَاجًا مُنِيرًا" **"Allah'ın izniyle, bir davetçi ve nûr saçan bir kandil olarak."**⁹⁶ Ayetin manası; Allah'ı birlemeye ve O'na yaklaşılmaya davetçi olarak, demektir. Dâi'nin "davetçi"nin çoğulu duât ve dâûn'dur. Tıpkı kâdî ve kâdûn gibi. Davetçiler, hidâyete veya dalâlete biate davet eden bir topluluktur. İnsanları bir bidate ve bir dine davet ettiği zaman o topluluktan birine davetçi ve davetçi adam denir. Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Allah'ü Teâlâ'ya davet edendir. Tehzîb-ul Lügatte şöyle geçti: Müezzin, Allah'a davet edendir. Nebi ise, ümmeti Allah'ı birlemeye ve itâate davet edendir. Allah'ü Teâlâ cinler hakkında şöyle buyurdu: "يَا قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ" **"Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine uyun."**⁹⁷ Hakka davet etmek, La İlahe İllallah şahadet kelimesini telaffuz etmeye davet etmektir. Bir şeye davet etmek ise, o şeyi kastetmeye teşvik etmektir. Allah'ü Teâlâ'nın şu sözü bu kabildendir: "قَالَ رَبِّ السَّعْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ" **"Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir!"**⁹⁸

Ez cümle, Allah'a davet, hakka davettir. Hakka davet ise, La İlahe İllallah şahadet kelimesini telaffuz etmeye davet etmektir. Davet, hidâyete veya dalâlete davete karşılık ve bir şeye davet etmek, o şeyi kastetmeye teşvik etmeye karşılık olarak da kullanılır.

İstilâhta ise, mesela şeyh Muhammed Er-Râvî, **"İslam'a Davet, Evrensel Bir Davettir"** adlı kitabında olduğu gibi bazı son dönemdeki alimler daveti şöyle tarif ettiler: "İslâm'î davet, kendisiyle bütün nebilerin gönderildiği, Nebilerin sonuncusu Muhammed Sallallahu Aleyhi ve Sellem eliyle, dünya ve ahiretin salâhu için kâmil ve yeterli şekilde yenilenen Allah'ın dinidir." Ayrıca şöyle de dedi: "İslâm'î davet, Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in risâletini tebliğ etmektir." Doktor Ebu Bekr Zekeriyya da daveti şöyle tarif etti: "Davet, her zaman ve mekanda Müslümanlardan sağlam tevcih ve nasihat ehliyetine sahip olan kimselerin, insanları itikaden ve minhacen İslâm'a teşvik etmek ve onları diğer dinlerden belli yollarla sakındırmaktır." Ustâd Muhammed El-Gazâlî de onu şöyle tarif ederek dedi ki: "Davet, yaşamlarından gayeyi görmeleri, kendilerini raşidler olarak toplayan yolların alâmetlerini keşfetmeleri için her yönüyle insanların kendisine muhtaç olduğu bütün bilgileri içeren kâmil bir programdır."⁹⁹

Şöyle de dendi: "Davet, akide, şeriat ve ahlak olarak Allah'ın dinini yaymak ve bu konuda bütün gayreti sarfetmektir." Yine şöyle de tanımlandı: "Allah'a davet, her zaman ve mekanda insanlara yöneltilmiş olması şartıyla Allah'a, Nebilerin ve Rasullerin getirdiklerine imana, emrettiklerinde onlara itâate, nehyettiklerinden vazgeçmeye davet demektir." Keza şöyle de dendi: "İslâm'â davet, insanlardan Allah'a ve Rasûlullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e itâate girmelerini, Onun şeriatına

⁹⁶ Ahzab 46

⁹⁷ Ahkâf 31

⁹⁸ Yusuf 33

⁹⁹ Ummu-l Kurâ. C. 14 s.24

bağlanmayı yani Allah'ı Tebâreke ve Teâlâ'nın kulları için seçtiği hanîf İslâm'î dinle dinlenmeyi ve dinin öğretileriyle amel etmeyi talep etmektir."¹⁰⁰

Bize gelince; biz İslâm'a daveti şu sözümüzle tarif ederiz: "İslâm'â davet, fikirlerin ve şer'î hükümlerin toplamının kabulünü talep etmektir yahut o, akide ve nizam olarak bütün İslâm'ın kabulünü talep etmektir. İslâm'î daveti taşımak sözümüzle de murât şudur; insanlara İslâm'ı tebliğ etmek ve onlara İslâm'ı ulaştırmaktır.

İslâm'î daveti taşımak ile Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker dakikçe bakan kimse, bunların bir takım hususlarda birleştiklerini, bir takım hususlarda da ayırdıklarını görür. İki mesele arasındaki fark yönlerini aşağıdaki noktalarda özetlemek mümkündür:

- 1) Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker -daha önce açıklaması geçtiği gibi- şeriatın güzel görüp farz kıldığı ve şeriatın çirkin görüp haram kıldığı fiilin terkinin talep etmektir. Bu vakıasına göre Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker, makûlü, menkûlü, usûlü, fîrû, farzları, haramları, müstehabı, mekrûhu ve mubahı olsun bütün İslâm'ı talep etmek demek olan davetten daha özeldir. Davet, daha geneldir. Çünkü davet, vâcibin yapılmasını ve haramın terkinin talep etmenin ötesindeki hususları da kapsar. Yani Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerden daha fazla hususları kapsar. Buna göre Subhanehu ve Teâlâ'nın cemâatle ilgili ayetteki sözü: **وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ** "Sizden, hayra davet eden, marûfu emredip münkerden nehyeden bir cemâat bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir."¹⁰¹, özeline yani Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerin, genele yani hayra veya İslâm'a atfı kabilindedir. Bu, Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker ihtimam göstermek ve inâyet vermek içindir.
- 2) Vakıası gereği davet, İslâm'ın fikirlerini ve hükümlerini şerh etmektir. Yoksa emretmek ve nehyetmek değildir. Davet, beyân, hüccet ve burhan yoluyla İslâm'ı tebliğ etmektir. Davet, bir diyalog ve iknâdır. Halbuki yapma veya terk etme ifâde eden emretmek ve nehyetmek, kuvvet kullanmaya yol açsa da, böyle değildir.
- 3) Daveti taşımaktan doğan husus, emretmekten ve nehyetmekten doğan husustan başkadır. Çünkü daveti veya tebliği reddetmek veya şerhten ve beyândan yüz çevirmek, davet edilen kimseyle alâkanın kesilmesini gerektirmez. Birbirine marûfu emretmek ve birbirini münkerden nehyetmek ise, emredilen ve nehyedilen kimseyle alâkanın kesilmesini gerektirir. Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den şu sözü rivâyet edildi: **إن أول ما دخل النقص على بني إسرائيل كان الرجل يلقي الرجل فيقول يا هذا اتق الله ودع ما تصنع فإنه لا يحل لك ثم يلقاه من الغدا فلا يمنعه ذلك أن يكون أكيله وشريبه وقعيده فلما فعلوا ذلك ضرب الله قلوب بعضهم ببعض ثم قال لعن الذين كفروا من بني إسرائيل على لسان داود وعيسى ابن مريم إلى قوله فاستقون** "İsrail oğullarına dâhil olan ilk kusur şudur:

¹⁰⁰ Nebei dergisi. Sayı 34

¹⁰¹ Ali İmran 104

Adam, bir adamla karşılaşır ve ona: "Ey adam! Allah'tan kork, yaptığımı terk et, çünkü o sana helal olmaz" derdi. Sonra ertesi gün onunla tekrar karşılaşır, fakat bu, onunla birlikte yemesine, içmesine ve oturmasına mani olmazdı. Bunu yaptıklarında Allah onların kalplerini birbirine vurdu" sonra "İsrail oğullarından kafir olanlar; Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın dili ile lanetlendiler" ayetini "Fasıktırlar." Sözüne kadar okudu."¹⁰² El-Cassâs şöyle dedi: "Münkerden nehyetmenin şartı, onu inkâr etmektir. Sonra bunu yapan kimse, masiyet işleyenle birlikte oturmaz, onunla birlikte yemez ve onunla birlikte içmez. Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in zikretmiş olduğu bu hadis, Allah'ı Teâlâ'nın تَرَى كَثِيرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الدِّينَ كَفْرًا "Onlardan çoğunun, inkâr edenlerle dostluk ettiklerini görürsün."¹⁰³ Sözü için bir beyândır. Bu kimseler, onlarla birlikte yiyorlar, Allah'ı Teâlâ'nın كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ "Onlar, yaptıkları hiçbir münkerden, birbirlerini nehyetmiyorlardı."¹⁰⁴ Sözünden dolayı münkerden nehyetmeyi terk ederek onlarla birlikte oturuyorlardı. Halbuki Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in kendi lisanıyla münkerin inkârını haber vermişti. Ancak bu, o kimsenin münkeri işleyenle birlikte oturduğu, yediği ve içtiği durumda kendisine fayda vermez."¹⁰⁵

- 4) Şüphesiz davet, iki kısma ayrılır. **Birinci kısım:** Gayri Müslimleri, İslâm'a inanmaya, emânına girmeye, ona imana ve hükümleriyle amele davettir. Sehl İbn-u Sa'd'dan, Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in Ali radiyallahu anh'a şöyle dediği rivâyet edildi: *على رسلك حتى تنزل بساحتهم ثم ادعهم إلى الإسلام وأخبرهم بما يجب عليهم فوالله لأن يهدى بك رجل واحد خير لك من حمر النعم* "Onların sahasına ininceye kadar yavaş ol! Sonra onları İslâm'a davet et ve üzerlerine vâcib olanı onlara haber ver. Allah'a yemin ederim ki, seninle tek bir adamın hidâyet bulması, senin için kırmızı develerin olmasından daha hayırlıdır"¹⁰⁶ **İkinci kısım:** **Müslümanları** İslâm'a bağlanmaya, La İlahe İllallah Muhammed'un Rasûlullah kelimeyi şahadetinin içeriğiyle amele davettir. Yani Yaratıcı Tebareke ve Teâlâ'ya itâat lüzûmuna ve emrettiği minhacın dosdoğruluğuna davettir. Davetin bu yönü, Müslümanlara emretmek ve nehyetmekle sınırlı olan, Müslümanlar dışında kafirlere geçmeyen Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerden farklıdır.

¹⁰² Ebu Dâvud, İbn-u Mâce

¹⁰³ Kaf 80

¹⁰⁴ Mâide 78-79

¹⁰⁵ Ahkâm-ul Kurân. C. 2. s. 316

¹⁰⁶ Muttefikun Aleyh

Emr-i Bî'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker İle Hisbe Arasındaki Fark

Lisân-ul Arap'ta şöyle geçti: "El-Hisbe, Allah'tan ecir ummandan masdardır. Şöyle dersin: "Umarak onu yaptın, onun hakkında umdu ve ummak. Ummak, ecir talep etmektir. Kesrayla olan hisbe, isimdir. Bu da ecirdir. Filan kişi, oğlu veya kız çocuğu büyükken öldüğünde ihtisab etti, akıl baliğ olmamışken küçük çocuğu öldüğünde de iftirât etti, denilir. Hadiste şöyle vârit oldu: "Kim çocuğu ölürde ihtisab ederse, yani başına gelen musibete rağmen sabrıyla ecir ihtisab ederse (umarsa), bunun manası; kim, sabra karşılık sevap umulan Allah'ın belalarının tamamında kendi musibetini sayar ve Allah indinde şöyle ecir ihtisab ederse demektir. Hisbenin çoğulu hisabtır. Hadiste şöyle geldi: "Kim Ramazanı iman ederek ve ihtisab ederek yani Allah'u Teâlâ'nın rızasını ve sevabını talep ederek tutarsa...". Hisbeden türetilen ihtisab, iddetten türetilen itidad gibidir. Ancak ameliyle Allah'u Teâlâ'nın rızasına niyetlenen kişilere, ihtisab etti denilir. Çünkü kişi o zaman amelini hesaplar ve fiilin ifâsı durumunda sanki fiil hesaplanmış gibi kılınır. Hisbe, ihtisabtan bir isimdir, tıpkı itidadtan bir isim olan iddet gibi. Sâlih ameller ve mekrûhlardaki ihtisab; teslim olarak sabırla veya kendilerinden umulan sevabı talep etmek için birr türlerini kullanmakla ve resmedilen şekilde onları yapmakla ecrin talebine ve tahsiline koşmaktır. Ömer hadisinde şöyle vârit oldu: "Ey insanlar! Amellerinizi ihtisab ediniz. Zira kim amelini ihtisab ederse, o kişi için amelinin ecri ve hisbesi (hesaplaması) yazılır."

İbn-ul Uhvet-ul Kuraşî hisbenin tarifinde şöyle dedi: "Hisbe, dinî işlerin kâidelerindedir. İlk imamlar, iyiliğinin umûmundan, sevabının bolluğundan dolayı onu bizzat kendileri yürütüyorlardı. Hisbe, marûfun terki açığa çıktığında marûfu emretmektir, münker fiil zuhûr ettiğinde münkerden nehyetmektir ve insanlar arasını ıslah etmektir. Allah'u Teâlâ şöyle buyurdu: *إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ* "Onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka yahut bir marûf yahut da insanların arasını düzeltmeyi isteyen müstesna."¹⁰⁷ Muhtesib, imamın veya vekilinin, tebaanın hallerine bakmak, işlerini ve maslahatlarını keşfetmek için nasbettiği kişidir."¹⁰⁸

El-Mâverdî şöyle der: "Hisbe, marûf ortaya çıktığında marûfu emretmek, Münker fiili belirlediğinde de münkerden nehyetmektir."¹⁰⁹

Yukarıda da tarif edildiği hisbe işte budur. Ancak hisbe hakkında, makama uygun ve vakiasını, ortaya çıkışındaki aslı, üzerinde ittifak edilen hakikati beyân edecek şekilde daha fazla ayrıntı vermek istiyoruz. Sonra ardından hisbe ile Emr-i Bî'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker arasındaki fark yönlerini beyân edeceğiz. Deriz ki: "Hisbe veya Marib'te adlandırıldığı gibi Velâyet-ul Sûk (Pazar emirliği), üç yargı türlerinden bir türdür. Hisbe, cemâat hakkına zarar veren hususlarda ilzâm yoluyla şer'î hükmü haber vermektir.

¹⁰⁷ Nisa 114

¹⁰⁸ Meâlim-ul Kurbe Fi Meâlim-ul Hisbe. S.7

¹⁰⁹ Ahkâmu-s Sultâniye.s.298

Hisbede aslolan ve ona ilişkin delil, Rasûl Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in fiili ve kavlidir. Ebu Hurayra'dan şöyle rivâyet edildi: *أن رسول الله صلى الله عليه وسلم مر على صبرة طعام فأدخل يده فيها فنالت أصابعه بللا فقال ما هذا يا صاحب الطعام؟ قال أصابته السماء يا رسول الله قال عليه وسلم مر على صبرة طعام فأدخل يده فيها فنالت أصابعه بللا فقال ما هذا يا صاحب الطعام؟ قال جعلته فوق الطعام كي يراه الناس من غش فليس مني* **"Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem bir subra yığınınna (Subra, ekin yığın kümesidir. Birbiri üzerine boşatılmasına binaen subra olarak adlandırılmıştır) uğradı ve elini onun içine daldırdı da parmaklarına ıslaklık dokundu. Bunun üzerine: "Ey ekin sahibi! bu ne?" buyurdu. O da "Ona gökyüzü (yani yağmur) isabet etti ya Rasûlallah!" dedi. Rasûlullah: "O kısmı insanlar görsün diye ekinin üstüne koysa idin ya! Aldatan benden değildir." buyurdular.**"¹¹⁰ Kays İbn-u Ebu Ğaraze'den şöyle dediği rivâyet olundu: *كنا بالمدينة نبيع الأوساق ونباعها ونسمي أنفسنا السماسرة ويسمينا الناس فخرج إلينا رسول الله صلى الله عليه وسلم فسمانا باسم هو خير لنا من الذي سمينا به أنفسنا فقال يا معشر التجار إنه يشهد ببيعكم الحلف واللغو شوبوه بالصادقة* **"Biz Medine'de pazarlarda alıyor ve oralarda satıyorduk. Kendimize simsarlar diyorduk. İnsanlar da bize böyle diyordu. Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem bize çıkageldi de, bizim için bizim kendimizi adlandırdığımızdan daha hayırlı olan bir isimle bizi adlandırarak şöyle buyurdu: "Ey tüccarlar topluluğu! Alışverişinize yeminler ve boş sözler şahitlik eder. Alışverişinizi sadakayla karıştırınız."**¹¹¹

Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in fiili ve kavli, İslâm'î devlet içerisinde yöneticinin tüccarları, iş sahiplerini murakabe etme hakkının olduğuna delâlet eder. Bu, onlara ticaretlerinde, işlerinde, sanatlarında, tartılarında, ölçülerinde, cemâatin hakkına zarar veren v.b şeylerde aldatmaktan mâni olmak için yapılır. Rasûl Sallallahu Aleyhi Ve Sellem bizzat kendisi bu işi yapıyordu. Medine pazarına Saîd İbn-ul Âs'ı tayin ettiği de söylendi¹¹² Aynı şekilde kendisinden sonra vâlileri, halifelerde bizzat kendileri hisbeliği yapıyorlardı. Ancak bizzat kendisi onu yapmakla birlikte keza Ömer İbn-ul Hattâb Medine pazarına Eş-Şifâ El-Adeviyye diye çağrılan bir kadını hisbe olarak tayin eden ilk kişidir. Bazı alimler, hisbe velâyetinde aslolan Ömer İbn-ul Hattâb'ın pazara Abdullah İbn-u Utbe'yi âmil olarak atamasıdır dediler. (Bunu İbn-u Sa'd Ez-Zuhrî'den rivayet etti)¹¹³

Emevî devleti sonra Abbâsî devleti kurulunca devlet vazifeleri arttı, görevler çoğaldı ve şubelendi. Bilhassa Abbâsî asrında bazı amellerde uzmanlık zuhûr etmeye başladı. Yargı, yani insanlar arasındaki husumetleri fasletmek için veya cemâatin hakkına zarar veren şeylere engel olmak için veya tebaa arasındaki veya yönetim cihazında olanlar ile tebaa arasındaki çekişmeyi kaldırmak için ilzâm yoluyla şer'î hükmü haber verme bölümlere ayrıldı. Buna bağlı olarak cemâatin hakkına zarar veren şeylere mâni olma işi, hisbe yargısı olarak bilinen özel bir cihâzla bağımsız hale geldi. Ona velâyet eden kişi de Abbâsî devletinde "İbn-u Âişe" olarak meşhur oldu. Muhtesibin uzmanlık alanları pazarlarda alışverişleri gözetlemekle, tartıda hile yapmak veya ölçüde eksiklik veya alışverişte aldatmak veya fiyatta kandırmak v.b gibi pazarlarda inhıraf görüntüleriyle mücadele etmek işiyle sınırlandırıldı.

¹¹⁰ Muslim

¹¹¹ En-Nesâî

¹¹² İstîâb. C.2.s.984

¹¹³ Kenz-ul Ummâl. Hadis 14467

Hudutlar ve cinâyetler yargısına dâhil olmaması şartıyla, amme hukuku olan ve iddia sahibinin bulunmadığı bütün yargılara bakma salâhiyeti, muhtesibe verildi. Muhtesibin bu yargılardaki hükmü, poliste temsil edilen kanun kuvvetiyle infaz edilir.

Hisbe ile Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker arasında fark yönlerine gelince; bunlardan aşağıdakileri zikre tahsis edeceğiz:

- 1) Vakıyası gereği hisbe, marûfu emretmek ve münkerden nehyetmektir. Ancak hisbe, insanların geneli tarafından fertlerin kendiliklerinden yaptıklarına karşılık kullanılmaz. Bilakis hisbe, halifenin atadığı ve bu husus için tayin ettiği kişilerin yaptıklarına karşılık kullanılır. Yani hisbe, özel bir organın veya devlette muayyen bir müessesenin amellerine karşılık kullanılır. Bunun için fakihler eskiden onu şu sözleriyle ifâde ettiler: Hisbe Velâyeti.
- 2) Muhtesib, marûfu emretmek ve münkerden nehyetmeye karşılık bir ücret alabilir. Bu ise, diğer insanlardan muhteliftir. Çünkü muhtesibin marûfu emretmesi ve münkerden nehyetmesi, devletin amellerinden bir amel ve bir vazifedir. Diğerlerinin emri ve nehyi ise, tatavvudur, bunda Allah' u Teâlâ indinde bir ecir umar.
- 3) Hisbe, yargı türlerinden bir türdür. Onun için muhtesib, hükmedicidir. Onun yargıda hükmetme, ceza verme ve meseleyi kuvvetle infaz etme salâhiyeti vardır. Emri altında belli bir polis sayısı bulundurma hakkı vardır. Halbuki bu, tatavvu yoluyla diğer emreden ve nehyeden kimseler için söz konusu değildir. El-Mâverdî şöyle der: *"Şüphesiz onun - yani muhtesibin- Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker inkârına karşılık yardımcıları edinme hakkı vardır. Çünkü Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker, bir ameldir. O, bunun için nasbedilmiş ve ona havale edilmiştir ki Muhtesib için daha üstünlük ve daha muktedirlik olsun. Mütetavvinin (Fahri memur) Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker için yardımcıları alma hakkı yoktur."*¹¹⁴

İşâret etmeye değer hususlardan biri de, Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker üzerine hisbe ve ihtisâb lafzının kullanmak, kesinlikle zarar vermez. Farızanın vakıyasından bir şey değiştirmez. Zira ibre, lafızlar ve şekillerde değil, medlûller ve manalardadır. Şeriata muhalif olmadığı sürece ıstılahta müşâhat (ihtilâf) yoktur. Meseleyle ilgili fıkıhın husûlünden ve meselenin fûrûları ile mevzûları ve müfretleri arasındaki farkların idrakinden de emin olduğumuzda, o meseleyi dilediğimiz lafızlarla ifâde etmemiz câizdir.

Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker üzerine hisbe lafzını kullanmak, modern ıstılâhlardan olmadığı bize gizli değildir. Bilakis o, kadîm ıstılâhlardandır. İslâm'î fıkıh takdim edip geliştirdi. Bu kullanımda aslanan, İslâm'î devletin varlığıdır, insanların kitâb ve

¹¹⁴Ahkâmu-s Sultâniye. S. 300

sünnet tatbik edilerek, şer'î hükümlerden olan Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker şer'î hükümlerin uygulanmasını ikâme ederek uzun zaman İslâm'î devlet altında yaşamalarıdır. Sanki devlet, mevcûtken insanların bu farzdan büyük bir kısmını ikâme etme ihtimamını sağlaması, insanları külliye hisbeyi devlete bağlamaya sevk etti. Öyle ki hisbe kullanıldığında, bununla Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker farzı kastedilmeye başlandı. Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker dediğinde, hisbeyi kastetmiş oldun, hisbe dediğinde ise, Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münkeri kastetmiş oldun.

Ancak ne var ki isimlendirmedeki veya ıstılahtaki sıkıntının giderilmesini takdim etmemize rağmen yöntem olarak -kitaptaki seyrimizden de vâzih olduğu gibi-, ayrıntıya ve karışıklığı gidermek için bilhassa da biz, İslâm'ı tatbik eden İslâm'î devletin olmadığı bir vakıada yaşıyorsak, her iki husus arasını ayırt etmeye meylettik. İnsanların aklına Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker, hisbedir manasının gelmesinden korktuk. Hisbe ise hükümete bir vazife ve devlet amellerinden bir ameldir, bu amelle fertler ve insanların geneli mükellef değildir. Dolayısıyla da Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Münker vâcibi, yöneticiye havale edilerek ihmal edilir. İşte biz bundan korktuk.

Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Mûnker İle Yöneticileri Muhasebe Etmek Arasındaki Fark

Muhâsebe, "Hesâbın mufâale kalıbıdır. Bunlarla mükafat almak için zâhir ve bâtın amellerden kişinin lehine ve aleyhine olanlarda sayıları yakalamaktır."¹¹⁵ Yöneticileri muhâsebe etmek, İslâm'da cemâat ve fertten vâcib olarak talep edilen siyâsî amellerden bir ameldir. Muhâsebe etmek demek, kendisinden sâdır olan, ondan kaynaklanan hususlarda yöneticiye mürâcaat etmek, tenkitle, münakaşayla ve inkârla amellerine, tasarruflarına karşı gelmek demektir. Emr-i Bi'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Mûnker delillerinin ve zimnen yöneticileri muhâsebe etmeye delâlet eden nasihat delillerinin umûmuna ilâveten yöneticileri muhâsebe etmek hakkında kendisine özel deliller gelmiştir. Mesela Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'den şöyle buyurdu diye rivâyet edilen hadisler gibi: سيد الشهداء حمزة بن عبد المطلب ورجل قال إلى إمام جائر فأمره ونهاه فقتله "Şehitlerin efendisi, Hamza İbn-u Abdulmuttalib ve fâcir bir imama kalkıp emreden ve nehyeden, o imamın da onu öldürdüğü adamdır."¹¹⁶ Ebu Saîd El-Hudrî'den, Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in şöyle buyurdu dediği rivâyet olundu: أفضل الجهاد كلمة عدل عند سلطان جائر أو أمير جائر "En efdal cihâd, zâlim sultan veya zâlim emir karşısında adaleti söylemektir."¹¹⁷ Başka bir rivâyette ise: كلمة حق عند سلطان جائر "Zâlim bir sultân katında hakkı söylemektir."¹¹⁸ Ummu Seleme'den Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in şöyle buyurduğu rivâyet edildi: ستكون أمراء فتعرفون وتنكرون فمن عرف برئ ومن أنكروا سلم ولكن من رضي وتابع قالوا أفلا نقاتلهم؟ قال لا ما صلوا "Bir takım emirler olacak! Siz tanıyacak, inkar edeceksiniz. Kim bilirse, berâat eder; kim inkar ederse, kurtulur. Lâkin kim rıza gösterir de tâbi olursa!" "Onlarla harp etmeyelim mi?" Dediler. O da "Hayır! Namaz kıldıkları müddetçe!" buyurdu."¹¹⁹ Avf İbn-u Mâlik'ten, Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in şöyle buyurduğu rivâyet edildi: خيار أئمتكم الذين تحبونهم ويحبونكم ويصلون عليكم وتصلون عليهم وشرار أئمتكم الذين يبغضونهم ويبغضونكم وتلعنونهم ويلعنونكم قيل يا رسول الله أفلا نناذبهم بالسيف؟ فقال لا ما أقاموا فيكم الصلاة "İmamlarınızın en hayırlısı sizin onları sevdikleriniz, onların da sizi sevdikleri, onların size dua ettikleri sizinde onlara dua ettiklerinizdir. İmamlarınızın en şerlileri de sizin onlara buğzettiğiniz, onların da size buğzettikleri, sizin onlara lanet ettiğiniz onların da sizlere lanet ettikleridir." Denildi ki: "Yâ Rasûlullah! Onlarla kılıçla savaşırmayalım mı? O da "Hayır! Aranızda namazı ikâme ettikleri müddetçe!" buyurdu."¹²⁰ Ebu Hurayra'dan, Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in şöyle buyurdu dediği rivâyet edildi: إن الله يرضى لكم ثلاثا ويسخط لكم ثلاثا يرضى لكم أن تعبدوه ولا تشركوا به شيئا وأن تعتصموا بحبل الله جميعا ولا تفرقوا "Allah, sizin için üç şeye razı olur ve sizin için üç şeye buğzeder. Sizin için kendisine ibadet edip hiçbir şeyi şirk koşmamamıza, toptan Allah'ın ipine sarılıp tefrikaya düşmemenize ve

¹¹⁵ Feyz-ul Kadîr. C.6.s.234

¹¹⁶ El-Hâkim

¹¹⁷ Ebu Dâvud

¹¹⁸ Ahmed, En-Nesâî

¹¹⁹ Muslim

¹²⁰ Muslim

Allah'ın işinizi kendilerine havale ettiği kimselere nasihat etmenize razı olur. Sizin için kilvekâle, malı zâyi etmeye ve çok soru sormaya buğzeder."¹²¹ Abdullah İbn-u Amr İbn-ul Âs'tan, Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in şöyle buyurduğu rivâyet edildi: *"Sen, ümmetimi zâlîme "Sen Zâlîmsin" demekten korktuğunu gördüğünde, onlardan umut kesilmiştir."*¹²²

Emr-i Bî'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Mûnker ile yöneticileri muhâsebe etmek arasındaki fark şekillerine gelince; şu şekildedir:

- 1) Yöneticileri muhasebe etmek demek, toplumda belli bir taifeye emretmek ve nehyetmektir. Bu taife yöneticilerdir. Bu nedenle muhasebe, bu taifeye mahsûstur. Siyâsî ıstîlâhî manasıyla muhasebe lafzı, ancak bu özel zümreye karşılık kullanılır. Dolayısıyla muhasebe, genele veya tacirlere veya yazarlara veya yönetimde veya genelde siyâsî ortamda olmayan kimselerden ve benzerlerine karşılık kullanılmaz.
- 2) Emr-i Bî'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Mûnker, genellikle toplumu ıslâh metodudur. Muhasebe ise, özellikle toplumdaki devleti ıslâh metodudur. Emir ve nehye genel bir sıfatla toplumdaki fesadı tedavi ederiz. Muhasebeyle ise, yöneticilerin hatalarını tashih ederiz, yamukluklarını düzeltiriz, devletteki ve özel bir sıfatla da nizamlardaki fesadı tedavi ederiz,
- 3) Muhasebe, yöneticiye mürâcaat etmek, ona hesap sormak ve onunla tartışmak itibariyle, bir yönden Emr-i Bî'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Mûnkerden daha geneldir. Çünkü Emr-i Bî'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Mûnker, şeriatın güzel görüp farz kıldığı şeyin yapılmasını, şeriatın çirkin görüp haram kıldığı şeyin de terkinin talep etmektir. Buna binaen Emr-i Bî'l Marûf Ve'n Nehy-i Ani'l Mûnker vâciblere ve haramlara hasredildi. Muhasebe ise, bazen vâcibler ve haramlarda da olabilir. Bilakis şer'î meseleler dışında da olabilir. El-Hubbâb İbn-ul Munzir İbn-ul Camûh'un Bedir gazvesinde, Bedir sularından bir suyun Medine'ye en yakın olanına konakladığını gördüğünde Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'e şöyle dediği rivâyet olundu: *قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ هَذَا الْمَنْزِلَ أَمَّنْزِلًا أَنْزَلَكُمُ اللَّهُ لَيْسَ لَنَا أَنْ نَتَّقَمَهُ وَلَا نَتَأَخَّرَ عَنْهُ أَمْ هُوَ الرَّأْيِيُّ وَالْحَزْبُ وَالْمَكِيدَةُ؟ قَالَ بَلْ هُوَ الرَّأْيِيُّ وَالْحَزْبُ وَالْمَكِيدَةُ؟ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَإِنَّ هَذَا لَيْسَ بِمَنْزِلٍ فَأَنْهَضُ بِالنَّاسِ حَتَّى تَأْتِي أَدْنَى مَاءٍ مِنْ الْقَوْمِ ، فَسَنَزِلُهُ ثُمَّ نَعُوذُ مَا وَرَاءَهُ مِنَ الْقَلْبِ ثُمَّ نَتَّبِعِي عَلَيْهِ حَوْضًا فَسَمَلُوهُ مَاءً ثُمَّ نُقَاتِلُ الْقَوْمَ فَتَشْرَبُ وَلَا يَشْرَبُونَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَدْ أَشْرَبْتَ بِالرَّأْيِيِّ "Yâ Rasûlullah! Ne dersin, bu konaklama Allah'ın konaklattığı bir konaklama mıdır? Bizim bu konaklamayı geçmemiz ve ondan geri kalmamız olmaz. Yoksa o konaklama, görüş, harp ve hile midir?" O da: "Bilakis o, görüş, harp ve hiledir." buyurdu. Bunun üzerine: "Yâ*

¹²¹ Ahmed

¹²² Ahmed, El-Bezzâr, Et-Tabarânî.

Rasûlullah! Burası, konaklama yeri değildir. İnsanları kaldır ki biz kavmin suyuna yakın olanına varalım, oraya konaklayalım. Sonra geri kalan kuyuları taşla dolduralım. Daha sonra onun başına bir havuz inşa edelim, onu suyla dolduralım. Sonra kavimle savaşalım, biz içeriz, onlar içemezler.” Dedi. Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem “ **Elbette görüşe işâret ettin**” buyurdular.”¹²³ El-Hubbâb İbn-ul Munzir İbn-ul Camûh’un burada yaptığı şey, yöneticiyi muhasebe kabilindedir. Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem’e harple ilgili fennî bir hususta mürâcaat etmiş, Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem de onun bu mürâcaatını ikrar ederek onun bu görüşüyle amel etmiştir.

- 4) Ne zaman tebaaya zulmederler, haklarını hazmederler veya tebaaya karşı görevlerinde taksirat gösterirler veya tebaanın işlerinden bir işi ihmal ederler veya İslâm hükümlerine muhalefet ederler veya bunun dışında hatalı veya ümmete ve maslahatlarına zarar veren ameller yaparlarsa, yöneticileri muhasebe etmek ve onları inkâr etmek, onlarla savaşmak gibi kuvvetle ve maddî amellerle olmaz. Ancak kendisinde açık küfür bulunan şeyler yaptıklarında müstesnadır. Ubâde İbn-us Sâmet’ten şöyle rivâyet olundu: دعانا رسول الله صلى الله عليه وسلم فبايعناه فكان فيما أخذ علينا أن بايعنا على السمع والطاعة في منشطنا ومكرهنا وعسرنا ويسرنا وأثرة علينا وأن لا ننازع الأمر أهله قال إلا أن تروا كفرا بواحا عندكم من الله فيه برهان “**Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem bizi davet etti. Biz de kendisine bey'at ettik. Bizden aldığı sözler arasında neşeli, kederli zamanımızda, darlığımızda, varlığımızda, üzerimize tercih yapıldığında dinleyip itâat etmek ve emir sahipleriyle çekişmeyeceğimize dâir aldığı bey'at da vardı. “Ancak hakkında elinizde Allah'tan bir hüccet bulunan aşikâr bir küfür görürseniz müstesna!”** buyurdu.”¹²⁴ Bu mesele yani açık küfrün zuhûr etme anı müstesna, yöneticilerin münkerini kuvvetle değiştirmenin câiz olmaması, yöneticiler hâricinden olduğu zaman münkeri değiştirmek hükmü bundan farklıdır. Bu meselede birazdan göreceğimiz birkaç ayrıntı fazlalığı vardır.

¹²³ İbn-u Hişâm

¹²⁴ Muttefikun Aleyh

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

- 1) Münkeri Değiştirmek, Vakıadaki Faaliyetin Tezâhürüdür**
- 2) Değişimi Vâcib Olan Münkerin Mahiyeti**
- 3) Değişim Mertebelerini Gözetmek**
- 4) Değişim Mertebelerinin Tafsilatı**

Münkeri Değiştirmek, Vakıadaki Faaliyetin Tezâhürüdür

İslâm, Müslüman'a varlıkta edilgen, vakıadan etkilenen ve dâimî hareketiyle vakıaya intiba eden olmaya razı olmadı. İslâm, ondan varlıkla içerisinde fiil, hareket, ve icat edicilik kudretinin tecelli ettiği olumlu kaynaşma ile kaynaşan olmasını istiyor. İslâm, Müslüman'ın etken, etkin, hâdiseler icât eden, vakıayı formüle etmeye kâdir olan, Alemlerin Rabbinin kendisi için emre amade kıldığı maddeyi kendi görüş ve irâdesine göre şekillendirmeye muktedir olmasını istiyor. Kitâb ve sünnetten şer'î nasslar, bu icâbî fâil ruhu serpiştirir. Müslüman'ı hareket ve icat ediciliğe, bu emânet risâletin yükünü taşımaya kâdir güçlü bir şahsiyetten istifade etmeye teşvik eder. Dikkat ediniz! o emânet risâlet de İslâm risâletidir. Kuşkusuz biz, Kurân'da bu ruhu birçok konularda görürüz. Onlardan biri Allah'ü Teâlâ'nın şu sözüdür: **“Gevşeklik göstermeyin, üzüntüye kapılmayın. Eğer inanmışsanız, üstün gelecek olan sizsiniz.”**¹²⁵ Uhud günü nâil oldukları ölüm ve yaralar sebebiyle müminleri teselli etti, onlara moral verdi. Onları acizlikten ve başarısızlıktan nehyetti. Şöyle buyurdu: **“Gevşeklik göstermeyin”** Ayrıca sabır ve peşinden yardımın geldiği sebât sünnetini hatırlatarak şöyle buyurması da öyledir: **وَكَايْنٍ مِّن نَّبِيِّ قَاتَلَ مَعَهُ رَبِّيُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَن قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ فَآتَاهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحَسُنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ** **“Nice Nebi vardı ki, beraberinde birçok rabbaniler bulunduğu halde savaştılar da, bunlar, Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşeklik ve zaaf göstermediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever. Onların sözleri, sadece şöyle demekten ibaretti: Ey Rabbimiz! Günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla; ayaklarımızı sabit kıl; kâfirler topluluğuna karşı bizi muzaffer kıl! Allah da onlara dünya nimetini ve ahiret sevabının güzelliğini verdi. Allah, Muhsinleri sever.”**¹²⁶ Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'den şu sözü rivâyet edildi: **لا تكونوا إمعنة تقولون إن أحسن الناس أحسنا وإن ظلموا ظلمنا ولكن وطنوا أنفسكم إن أحسن الناس أن تحسنوا وإن أساءوا فلا تظلموا** **“İnsanlar ihsan ederlerse biz de ihsan ederiz, zulmederlerse bizde zulmederiz diyen eyyamcı (karaktersiz) kimseler gibi olmayın, fakat kendinizi hazırlayınız, insanlar ihsan ederlerse ihsan yapınız, kötülük yaparlarsa zulmetmeyiniz”**¹²⁷ Ebu Hurayra'dan, Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem şöyle buyurdu dediği rivâyet edildi: **المؤمن القوي خير وأحب إلى الله من المؤمن الضعيف وفي كل خير احرص على ما ينفعك واستعن بالله ولا تعجز وإن أصابك شيء فلا تقل لو أني فعلت كان كذا وكذا ولكن قل قدر الله وما شاء فعل فإن لو تفتح عمل الشيطان** **“Kuvvetli mümin, Allah'a zayıf müminden daha hayırlı ve daha sevimlidir. Ama her birinde hayır vardır. Sana fayda veren şeye hırs göster; Allah'tan yardım iste ve âciz olma! Sana bir şey isâbet ederse şöyle yapmam şöyle**

¹²⁵ Ali İmrân 139

¹²⁶ Ali İmrân 146-148

¹²⁷ Et-Tirmizî

*olurdu deme! Velâkin Allah'ın kaderi, O ne dilerse yapar, de! Çünkü eğer, şeytanın amelini açar." Buyurdular."*¹²⁸

Bu durum Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'den şuna bir davettir; Müslüman'ın kuvvetli, azametli, yürekli, keskin, zafiyet bilmez, vehin dokunmaz, gayretli, çabakar, kendisine asla yorgunluk ilişmez, sabırlı, sert, sabrına asla bezginlik bulaşmaz, kalbine umutsuzluk bir yol tanımaksızın gayesine doğru azimle ve çevikle atılğan, çalışmaktan, istekten, amelden kesilmez, Allah'a tevekkül bahanesiyle sebepleri, müsebbipleri almaktan geri durmaz, kendisinde bulunan kudrete, akıl ve tedbir kâbiliyetine güvenip aldanarak Rabbi Subhanehu'nun yardımına, imdadına ihtiyacını unutmaz.

Şüphesiz fiile ve vakıada olumlu harekete davet, kitâp ve sünnette sarihtir, bulutsuz havadaki güneş gibi açıktır. Eşya, bizim fiilimize bağlıdır. Vakıa, olumlu ve olumsuz bizim hareketimizle edilgendir. Nitekim Allah'ü Teâlâ şöyle buyurdu: **“Onlar nefislerinde olanı değiştirmedikçe Allah bir kavmi değiştirmez.”**¹²⁹

Buna binaen İslâm, hadiselere boyun büken, vakıacı halvete karşıdır. Fasit durum karşısında kırılğanlığın, acziyetin düşmanıdır. İslâm, şöyle diyen kişinin örneğinde temsil olunan teslimiyetçi, korkak ruhu reddeder: **“Zaman sana uymazsa sen zamana uy. İnsanlar sana pervana olmazsa sen insanlara pervana ol!”**. Şöyle diyen kişinin sözünde cisimleşen basitlik, avanaklık irâdesini de tahkir eder: **“Avanaklığa razı ol, onunla korktuklarından, inatçının inadından, beri olarak yaşa. Meâlîn ötesinde, dalarsan bir sabah vardır, ahmakça ruhuna helak düşürdün.”**

İçerisinde yaşadığı, onu ihâta ettiği vakıadaki Müslüman'ın faal hareketinin içerisinde zuhur ettiği olumlu amellerden biri de, Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in şu hadisinde istenilen değişimdir: **“Sizden kim bir Münker görürse, onu eliyle değiştirsin. Gücü yetmezse, diliyle. Gücü yetmezse kalbiyle. Bu da imanın en zayıfıdır.”**¹³⁰ Rasûl Sallallahu Aleyhi Ve Sellem, değişim için çalışmayı, münkeri izâle etmek için harekete geçmeyi vâcib kıldı. Bundan sonra artık Müslüman'ın fesada meyletmesi ve onun hakkında sükut geçmesi, ona karşı koymak için ağzını açıp bir kelime dahi etmemesi, hiçbir söz söylememesi, onu izâle etmek için sâkin durarak hareket etmemesi uygun değildir. Allah'ü Teâlâ şöyle buyurdu: **“Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendini, ana-babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun.”**¹³¹ Ebu Saîd El-Hudrî'den, Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem şöyle buyurdu dediği rivâyet olundu: **“Sizden biriniz, Allah'ın bir hususunu görür, o husus hakkında bir söz söylemesi üzerine vâcib olur da sonra söylemeyerek nefsinin tahkir etmesin! Bunun üzerine Allah, onun hakkında seni söz**

¹²⁸ Muslim

¹²⁹ Ra'd 11

¹³⁰ Muslim

¹³¹ Nisa 135

söylemekten alıkoyan nedir? buyurur. O da: “Rabbim, insanlardan korktum.” Der. Allah’da “Ben senin korkmana en layık olanım” buyurur.”¹³² Başka bir rivâyette ise şöyledir: فيقول حشية الناس فيقول فيأبى كنت أحمق أن تخشى “İnsanlar korkusu, der. Bunun üzerine Allah: “Kuşkusuz ben, korkmana en layık olanıydım” buyurur.”¹³³ Ebu Zerr’den şöyle dediği rivâyet edildi: أمرني رسول الله صلى الله عليه وسلم أن أصل رحمي وإن أدبرت وأن أقول الحق وإن كان مرا وأن لا تأخذني في الله لومة لائم “Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem, sırt çevirsem de sila-i rahmi ziyaret etmemi, acı olsa da hakkı söylememi, Allah hakkında kinayıcının kinamasının beni alikoymamasını bana emretti.”¹³⁴

Değişim, iki şekilde denir: Birincisi: Zatını değil de suretini değiştirmek içindir. Mesela, öncekinden farklı olarak inşa ettiğimde, evimi değiştirdim denilir. İkincisi: Başkasıyla tebdil etmek içindir. Mesela, başkalarıyla tebdil ettiği zaman kölemi ve hayvanımı değiştirdim denilir. Allah’u Teâlâ’nın şu sözü de böyledir: إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ “Onlar nefislerinde olanı değiştirmedikçe Allah bir kavmi değiştirmez.”¹³⁵

Ebu-l Bekâ külliyât’ta şöyle der: “Değiştirmek, mesela kırmızıyı beyaza değiştirmek gibi, bir sıfatı başka bir sığata tebdil etmekten ibârettir. Değiştirmek, ya şeyin zatında ya cüzünde yada o şeyden hâriçte olur.”

Değiştirmek de aslolan, bir şeyi başka bir şeyle tebdil etmeyi istemektir. Yani rağbet edilen bir şeyi, yüz çevrilen bir şeye karşılık tebdil etmektir. Değiştirmek hakikatinde, terk etmek ve sadece izâle etmek değildir. Bilakis bunları, izâle edilip terk edilenin yerine yeni şeyi ikâme etme işlemi takip eder. Bu itibara binaen değiştirmek, izâle etmekten ve bir şeyi yapmaktan nehyetmekten daha geneldir.

Hadisi şerifteki münkere ilişkin emir, “Onu değiştirsin” dir. Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem “Onu izâle etsin veya ona mâni olsun veya onu gidersin” demedi. Halbuki izâle etmek, esasında istenilendir. Ancak “Onu değiştirsin” buyurdu. Sanki Sallallahu Aleyhi Ve Sellem, bizleri Münkerin yokluğunda marûfun varlığına, münkerin varlığında marûfun yokluğuna irşat ediyor gibi. Yahut sanki Sallallahu Aleyhi Ve Sellem, nihâi olarak münkeri defetmenin, mukâbilinde marûfu yerleştirmenin, terkiz etmenin tamamlanabilmesi için izâle edilen münkerin yerine marûfu ikâme etmekle farzın kemâle ermesine ve faâliyetin tamamlanmasına bizleri irşat ediyor gibi.

---

¹³² Ahmed

¹³³ Ahmed

¹³⁴ Ahmed, Et-Tabarânî

¹³⁵ Ra’d 11

Değişimi Vâcib Olan Münkerin Mahiyeti

Münker -açıklaması geçtiği gibi-, bir vâcibin terki veya bir haramın yapılması gibi şeriatın çirkin görüp haram kıldığı her şeydir. Münkeri inkâr etmek, Allah'ı Teâlâ'nın fertler, cemâatler, kitleler ve devlet olarak bütün Müslümanlar üzerine farz kıldığı şer'î bir hükümdür.

Ancak münkerin bu tarifi, el gücüyle olsa da münkeri izâle etme ve değiştirme amelinin üzerine bina edildiği bir esas olmaya uygun olmaz. Zira şeriatın çirkin görüp haram kıldığı bir vâcibin terki veya bir haramın yapılması ekseriyetle çoktur, muhtelifdir. Şayet biz bu tarifi, değiştirmenin esası kılarısak, anarşizm egemen olur, İslâm'î toplumu hercu-merç kapsar, İslâm'î toplum içerisinde insanlar birbirleriyle işgal ederler. Onun için bir kayıt konulması kaçınılmazdır ki bu kayıtla, değiştirme hükmünün genel maksadı gözetilmekle birlikte değişimi vâcib olan münkerin mahiyeti tanınsın ve meseledeki kötü anlayıştan kaynaklanan olumsuz yansımalarından kaçınılsın.

Münkeri zapturapt eden olarak kastettiğimiz ve kendisine meylettiğimiz kayıt, münkerden hakkında ihtilaf edilmeyen hususlardır. Bunlar, Müslümanlar arasında üzerinde ittifak edilen münkerlerdir. Zira Müslümanlar, hırsızlığın, zinânın, içki içmenin, küfürle hükmetmenin haramlığı ve haramlığını yakinen delilin getirdiklerinde ihtilaf etmezler. Hakkında ihtilaf edilenlere ve delâletinde veya sübûtunda zannî olanlardan içtihada muhtemel olanlara gelince; münkerin tarifine dâhil olmazlar.

Büyük çoğunluk alimleri ve fakihleri bu görüşe meyletiler ve değişimi vâcib olan münkeri tanımlayan bir kayıt olarak buna razı oldular. Bu konuda ilim ehlerinden bazı nakiller yapacağız. Bu nakillerden dolayı bize muvâfakat eden kimselerin muvâfakatini öğreneceğiz. Nitekim muttali olduktan sonra onu reddetmek amacıyla bize muhalefet edenlerin görüşünü de detaylıca bu nakiller sayesinde açıklayacağız.

Ebu Hâmid El-Gazâlî şöyle der: *"Dördüncü şart: Onun, içtihadsız malûm Münker olmasıdır. İctihad mahallinde olan her şey, hesaba katılmaz. Bir Hanefî'nin, kertenkele ve sırtlan yiyen, besmeleyi terk eden bir Şâfiî'yi, bir Şâfiî'nin de sarhoş verici olmayan nebizi içen bir Hânefi'yi inkar etme hakkı yoktur."*¹³⁶

İbn-u Mufelleh El-Hanbelî şöyle der: *"Hakkında ihtilafın câiz olduğu fûrûda içtihad eden veya bunlarda bir müçtehide taklid edenler inkar edilmez. El-Kâdi ve arkadaşları da böyle zikrettiler, bunun caiz olmadığını tasrih ettiler. Buna az nebiz içeni ve velisiz evleneni örnek gösterdiler. Bazıları da besmelesiz kesilen şeyi yemeyi de buna örnek gösterdiler. Nebiz içene had vurulur sözleriyle birlikte, onlardan sâdir olan bu kelâm, tevîl olunur ve ilginç bir mukallitliktir. Çünkü inkâr etmek, bir vaaz, bir emir, bir nehy, bir tazir ve bir tediptir. Gayesi, had vurmaktır. Öyleyse inkâr edilmediği halde nasıl had vurulabilir ki? Veya bir rivayete göre, bir fâsik inkâr edilmediği halde nasıl fasıklanabilir ki!?"*

El-Muğnî de şöyle zikretti: *"Ahmed'in bir nassına göre, kişi zimmî eşini azcık içki içmekten, o zimmî kadın bunun mubahlığına itikat ettiğinden dolayı men etme hakkına sahip değildir. Sonra sarımsak yemek hakkında iki vecihten birini tahrîç*

¹³⁶ İhyau Ulum-ud Din. C.2. s.436

ederek, kişinin zimmî eşini sarımsağın kötü kokusundan dolayı men etme hakkına sahip olduğunu zikretti. Dedi ki: "Bu hükme göre, kişi, az nebizin mubahlığına itikad eden bir kadınla evlense, onu men etme hakkı var mıdır? Bu konuda iki vecih vardır. Keza müferrit bir meselede de şöyle zikretti: " Bir kimse, başkasını mezhebiyle amel etti diye inkar etme salahiyeti yoktur. Çünkü içtihadlar inkar edilmez." El-Mervezî'nin bir rivâyetinde Ahmed şöyle dedi: "Fakih, insanları mezhebine hamledemez. Onlara şiddetli de davranamaz. Muhinna dedi ki: "Ahmed'i şöyle derken işittim: "Kim, bu nebizi içmek ister, bunda da onu içen kimselerin içişine tabi olursa, tek başına onu içsin."

Ahmed'den başka bir rivâyette ise bundan farklıdır. El-Meymûnî rivayetinde Ahmed, satranç oynarlarken bir topluluğa uğrayan bir adam hakkında, onları nehyeder, onlara vaazı-nasihah eder, dedi. Ebu Dâvud şöyle dedi: " Ahmed'e, satranç oynarlarken bir topluluğa uğrayan, onları nehyeden, onların da vazgeçemedikleri, bunun üzerine satrancı alıp atan bir adam hakkında sorulduğunda, iyi yapmış, dediğini işittim." Ebu Tâlib'in rivâyetinde ise Ahmed, başlarına satrancı geçirmek için satranç oynarlarken bir topluluğa uğrayan kimse hakkında, satrancı kamufle ederler, örterler, dedi. Ahmed bir gün rükusunu ve secdesini tam yapmayan bir adamın yanında namaz kıldı da, "Yâ filan! Belkemiğini kaldır, namazını güzel kıl" dedi. Bunu İshak ibn-u İbrâhîm nakletti.

El-Mervezî şöyle dedi: " Ebu Abdullah'a şöyle dedim: "Bir adamın yanına girdim. Ebu Abdullah, beni o adama bir şeyle göndermişti. Adam, tepesi gümüş kaplı bir kap getirmişti de ben de onu kırdım. Bu onu şaşırtmıştı, tebessüm edip kap sahibini inkâr etti. El-Halvânî'nin Et-Tebaira'sında, velisiz evlenen veya besmele çekilmeyen şeyi yiyen veya kızı, zina eden kimseyle veya anasıyla zina edilen kimse ile evlenen kimselerin şahitliği reddedilme ihtimâli vardır diye vârit oldu. Bu, delili kuvvetli olanlarda veya söz, haberi vahidin hilafına olanlarda olması gerekir. Hüküm, haberi vahide veya zannî icmâya veya celiyy kıyâsa muhalefet ettiği için nakzedildiğinde, bizim o hükümde benzeri ve evla olanı olamaz. El-Kâdı ve İbn-u Akîl, El-Meymûnî rivayetini, fâilin içtihad ehlinden ve bu görüşü benimseyen kişilerin de mukallidi olmadığına hamlettiler.

Ahmed'den üçüncü bir rivâyette ise müçtehid inkar edilmez bilakis mukallit inkar edilir, dediği nakledildi. İshâk İbn-u İbrâhîm imam Ahmed'den, kendisine yılanların derileri içerisinde namaz kılmak hakkında sorulduğunda, kılan kimse tevlicî olduğunda, bir sakıncanın olmayacağını umarım. Eğer cahilse, nehyedilir ve ona, şüphesiz ki Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem, bundan nehyetti denilir, dediğini nakletti.

Meselede dördüncü bir görüş daha vardır ki Ahkâm-ul Suntâniyye'de (Ebu Ya'lâ El-Ferrâ'): "Kendisinde ihtilâf zayıf olur ve bu ihtilâf, peşin ribâ gibi, üzerinde ittifak edilen bir harama bahane olursa, bundaki ihtilaf zayıftır ve haramlılığı üzerinde ittifak edilen nesi-e ribâsına aracı olur. Mut'a nikâhı da böyledir. Belki mut'a nikâhı, zinayı mubah görmeye aracı olabilir. Dolayısıyla kendisinde ihtilaf zayıf olanlar, velâyeti hükmü gereğince muhtesibin inkârına dâhil olurlar. Sonra El-Kâdı, Ebu İshâk ve İbn-u Batta'nın

mut'a nikâhı hakkındaki sözlerini zikretti. Ebu-l Hattâb ve başkaları ise, mut'a nikâhında taklidin caiz olduğuna delâlet eden şeyler zikrettiler.

Er-Riâye'de, mut'a nikâhı hakkında *"Mut'a nikâhuna fetva vereni taklit etmek mekrûhtur"* dedi. Ahkâm-ul Sultânîyye'de, başka bir yerde, nebiz izhârını açığa vurmak, içki gibidir. Onu dökmek ziyan değildir. Onun bu kelâmı, Muhinna'nın rivâyetinde daha önce geçmişti. İbn-ul Cevzî de, ihtilaf meselelerinden olduğu halde, rükû ve secdelerde itidâli terk ederek namazını kötü kılan kimsenin inkâr edildiğini hatırlattı. Şeyh Abdulkâdir, böyle kimseye emretmek ve nasihat etmek vâcibtir, dedi.

İbn-ul Cevzî: *"İtikafa giren kimsenin, bu şeyleri inkar etmekle ve tanıtmakla iştilgal etmesi, kendisiyle yetinilen bir nâfileden daha efdaldır."* Dedi. Ve aynı şekilde eli ve pis kapları, az sulara daldırmak hususunu münkerler içerisinde zikretti. Dedi ki: *"Bunu bir Mâlikî yaparsa, inkar edilmez. Bilakis ona latif davranılır ve ona " Bana karşı taharet yapmayarak bana eziyet etmen mümkündür"* denir.

Meselede beşinci bir söz daha vardır. Şeyh Takiyyuddîn şöyle dedi: *"Doğru olan, Müslümanların çoğunluğunun üzerinde bulunduğu husustur. Öyle ki her sarhoşluk verici şey, içkidir. İçki içen, tedavi için veya tedavi haricinde bir damla dahi içse, kırbaçkanır."* Yine o, *"Butlân-ut Tahlîl"* kitabında şöyle der: *"Onların, ihtilaf meselelerinde inkâr olmaz, sözleri, sahih değildir. Çünkü inkar etmek, ya hükümle söze veya amele yöneltilir. Birincisine gelince; eğer söz, bir sünnete veya kadim bir icmâya muhalif olursa, ittifakla inkarı vâcibtir. Eğer böyle olmazsa, isabet eden tektir diyenler nezdinde, ki bunlar selef ve fakihlerin genelidir, sözün zayıflığını beyan etmek manasında inkar edilir. Amele gelince; sünnet veya icmâya muhalif olduğu vakit, inkâra göre keza inkarı vâcibtir. Nitekim hakkında ihtilaf edilen nebiz içen kimsenin durumunu daha önce zikretmiştik. Nitekim, hâkimin hükmü, bir sünnete muhalif olduğunda, bazı alimler ona ittiba etselerde, nakzedilir. Ama meselede bir sünnet veya bir icmâ yoksa ve meselede içtihad etmekte caizse, ister bir müçtehid ister bir mukallid olsun, bu meseleyle amel eden kimse inkar edilmez."*

Ancak meseledeki bu karşılık şu yönden meseleye dâhil oldu; kâil olan kimse, ihtilaf meselelerinin, içtihad meseleleri olduğuna itikad ediyor. Nitekim imamların da üzerinde bulunduğu insanlardan bir takım taifeler de buna itikad ediyor. Şöyle ki içtihad meselelerinde, bir delil olmadığı sürece, kendi cinsine muarız olmayan sahih bir hadis misali, vucûben ve zâhiren o meselelerle amel etmek vâcibtir. Böyle olmadığı zaman, birbirine yakın deliller teâruz ettiği veya o meselelerde deliller gizli olduğu için içtihad câiz olur. Meselenin katî olması babında, haklarında selefın ihtilaf ettikleri diğer meseleler gibi, müçtehidlerden o meseleye muhalefet edenler üzerine hiçbir ta'n yoktur. Biz, bu meseledeki iki sözden birinin sıhhatinden kesin eminiz. Mesela, kocası ölen hamile kadın, doğuruncaya kadar iddet bekler, meni gelmeksizin mücerret cimâ, guslü gerektirir, ribâ-i fadl ve mut'a haramdır, daha birçok meseleler, zikretti."

Başka bir yerde ise keza şöyle dedi: *"Cemâati terk etmek üzerinde ısrar eden kimse, inkar edilir. Cemâati müstahab görenler nezdinde iki şekilden birine göre keza kendisiyle savaşılar da. Ama cemâati vâcib görenler katında ise, şüphe zâil olduktan sonraki bağiler gibi, savaşmak ve fasıklamak için mubah kılıcı delil, o kimse nezdinde kâim olduğu zaman, hem kendisiyle savaşılar hem de fasıklanır."*

Yine şöyle dedi: *"İtidali terk eden ve meshe vakit tayin etmeyen kimse, hakkında bir nassın varlığından dolayı namazı iâde eder. Oysa tevildinin durumu"*

böyle değildir. Çünkü iki rivayetten birine göre, o konuda deliller ve eserler tearuz ettiği için, tevilci deve etinden dolayı abdest almaz." Şeyh Muhyiddin En-Nevevî de şöyle zikretti: "Hakkında ihtilaf edilen hususta inkar olmaz." "Ama ihtilaftan çıkmak için nasihat yönünden inkarı mendûb görürse, yumuşaklıkla yapması güzeldir, sevimlidir, mendûbtur." Dedi. Şâfîilerden başkaları da meselede iki cihet olduğunu zikrettiler. En-Nevevî, baldırını açan kimsenin inkar edilme meselesini ve bu konudaki iki ciheti zikretti."¹³⁷

Şafiî olan El-Maverdî de şöyle dedi: "Şafiî ashabından fakihler, kişi, hakkında fakihlerin ihtilaf ettikleri hususlardan kendi münker gördüğü şeylerde insanları kendi görüş ve içtihadına hamletmesi câiz midir? Yoksa değil midir? Diye ihtilaf ettiler. Bu konuda iki vecih vardır. Birincisi: Ebu Saîd El-Istahurî'nin sözüdür. Bu konuda kendi görüş ve içtihadına hamletmesi caizdir. Buna göre muhtesibin, hakkında ihtilaf edilen konularda kendi görüşüyle içtihad edebilmesi için dini hükümlerde içtihad ehlinden bir âlim olması vâcibtir. İkincisi: İnsanları kendi görüş ve içtihadına hamledemez. Hakkında ihtilaf edilen konularda ve herkese içtihadı caiz gördüğü için onları kendi mezhebine sevk edemez. Buna göre de muhtesibin, üzerinde ittifak edilen münkerleri bildiği zaman, içtihad ehlinden olmaması câizdir."¹³⁸

İbn-u Receb El-Hanbelî de şöyle dedi: "...İnkârı vâcib olan Münker, üzerinde ittifak edilen münkerdir. Hakkında ihtilaf edilene gelince; ashabımızdan, ister müçtehid olsun isterse bir müçtehidi caiz taklitle mukallid eden olsun, münkeri işleyeni inkâr etmek vâcib değildir, diyenler vardır. El-Kâdî (El-Ferrâ') Ahkâm-ul Sultâniyye'de kendisinde ihtilaf zayıf olup, bu ihtilaf, peşin ribâ gibi, üzerinde ittifak edilen bir harama aracı olanları istisna etti. Bundaki ihtilaf zayıftır ve bu ihtilaf, üzerinde ittifak edilen nesi-e ribâyâ vasita olur. Mut'a nikâhı da böyledir. Çünkü o, zinaya vasita olur. İshâk İbn-u Şâkilên den, mut'anın açıkça zina olduğunu nakletti. İbn-u Batta'dan da şöyle dediğini nakletti: "Bir kâdının hükmettiği bir nikâh, eğer o nikâhı tevil etmişse, fesh olmaz. Ancak bir adamın lehine, mut'a akdiyle veya tek bir lafızla üç kere boşayıp, kocasına tekrar geri dönmeye hükmederse, hükmünün merdut olması müstesnadır. Böyle yapan kişiye ceza ve ukubât gerekir. Ahmed'den nakledilen husus, satranç oynayan kimsenin inkar edildiğidir. El-Kâdî, bu nakli satrançı içtihadsız veya caiz taklitsiz oynayana tevil etti. Halbuki buna bakmak gerekir. Çünkü Ahmed'den nakledilen, hakkında ihtilaf edilen nebizi içen kimseye had vurulduğudur. Had vurmak, inkar mertebelerin en beliğ olanıdır. Halbu ki böyle yapan kimse, Ahmed nezdinde fasıklanmaz. Dolayısıyla bu da, haramlığına sünnetin delâlet etmesinden ötürü kendisinde ihtilaf zayıf olan her ihtilaf edilenin inkar edileceğine delâlet eder. Ama tevilci fâili, Allah'u A'lem bununla adaletten dışarı çıkmaz. Aynı şekilde Ahmed, bunun vucûbunda ihtilafın varlığıyla birlikte, namazını tam kılmayan, rükûdan ve secdelerden belini tam doğrultmayan kimsenin inkar edileceği belirtti."¹³⁹

İşte bunlar, ilim ehlinin meseledeki sözlerinden bir demettir. Biz bu sözleri, vâkıf olma faydasının güzelliğine binaen ayrıntılı olarak zikrettik. Bu meseledeki son sözü söylemeye ve değişimi elzem olan münkeri, sadece hakkında ihtilaf edilmeyene hasretme vucûbundaki sözümüze muhalif davrananlara cevap vermeye gelince; bu şu şekildedir:

¹³⁷ Âdâb-uş Şeriyeye ve'l Menh-ul Meriye. C.1. s.166-170

¹³⁸ Ahkân-ul Sultâniyye. S. 300

¹³⁹ Cami-ul Ulûm ve'l Hikem. S. 284

Birincisi: Alimlerden, hakkında ihtilaf edilen meselelerde müçtehid inkar edilmez, ancak mukallid inkar edilir diye görüş belirtenler vardır. Bu görüş, bizim görüşümüze göre doğrudan çok uzaktır. Çünkü insanların ekserisi, müçtehid değil mukallidtir. Hakkında ihtilaf edilen hususta onları inkar etmenin, onları taklitten men etmekten başka hiçbir manası yoktur. Bu ise, taklidin câizliği üzerinde icmânın varlığından dolayı bâtıldır. Bu bir yöndendir. Diğer bir yönden ise, mukallid, taklit ettiği şeyle amel etmekte, içtihad ettiği şeyle amel etmekte müçtehid gibidir. Yani her biri, ister taklit isterse içtihad olsun, zannı galibiyle amel eder. Bunun için şeriatın kendisinden talep ettiğine uygun olarak zannı galibiyle amel eden mukallidi inkar etmenin ve bu konuda müçtehidi inkar etmemenin hiçbir manası yoktur. Bu böyledir. Biz, mukallidin Alemlerin Rabbi Subhanehu ve Teâlâ karşısında zimmetini beri kılan meşrû bir tercihsiz taklid ettiğinde, mukallidi inkâr etmek gerektiğine kâil oluyoruz. Çünkü mukallid, hevaya ve nefsi arzusuna ittiba etmiştir. Eğer mukallidin ameli, bundan başkasına bağlıysa veya mukallidin fiili, şehvetinden başkasında doğruyu görmüşse, mukallidi inkarımız, üzerinde ittifak edilen katî haramı işlemeye karşılık inkâr etmek babındandır. Üzerinde ittifak edilen katî haramı işlemek de, amelde hevaya ittiba etmekten başkası değildir. Allah’u Teâlâ şöyle buyurdu: وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ **“Allah'tan bir hidâyet olmaksızın kendi hevasına ittiba edenden daha sapık kim olabilir! Elbette Allah zâlim kavme hidâyet etmez.”**¹⁴⁰ İbn-u Abbâs da Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem’den şöyle dediğini rivayet etmiştir: اتقوا الحديث عني إلا ما علمتم فمن كذب علي متعمداً فليتبوأ مقعده من النار ومن قال في القرآن برأيه فليتبوأ مقعده من النار **“Benden hadis aktarmaktan sakınınız. Bildiğiniz müstesnadır. Her kim bana bile bile yalan isnad ederse, ateşten yerine hazırlansın. Kim de Kurân hakkında kendi görüşüyle (yani hevasıyla) söylerse, ateşten yerini hazırlasın”**¹⁴¹

İkincisi: Bazı alimlerin: *“Onların, ihtilaf meselelerinde inkâr olmaz, sözleri, sahih değildir. Çünkü inkar etmek, ya hükümle söze veya amele yöneltilir. Birincisine gelince; eğer söz, bir sünnete veya kadim bir icmâyâ muhalif olursa, ittifakla inkarı vâcibtir... Amele gelince; sünnet veya icmâyâ muhalif olduğu vakit, inkâra göre keza onun inkarı da vâcibtir...”* sözüne iki yönden bakılır:

- 1) Ne özellerinden ne de genellerinden Müslümanlardan hiçbir kimse, onu bile bile sünnete muhalefet etmez. Sünnet, o kimse nezdinde şart koştuğu kendi şartlarıyla sahih olursa veya sünnetten muhâlifinin anladığını anlasa, kesinlikle sünnet hakkında muhalefet etmez, ondan yüz çevirmezdi. Biz nasıl, onu kendi şartlarımıza zorlayabiliriz veya kendi anyalışımızla onu kayıtlayabiliriz. Doğrudur, şayet insanlardan biri, rıza gösterilen bir görüş veya zayıf bir delil veya delil şüphesi veya zimmeti beri kılan bir taklit olmaksızın muhâlefet ederse, bunu inkar ederiz. Çünkü bu, heva amelindedir. Hakkında söz daha önce geçmişti.

¹⁴⁰ Kasas 50

¹⁴¹ Et-Tirmizî

- 2) İcmâya muhalif olan amel veya sözün inkârını söylemek, icmânın zatının hakikatini kayda ve beyâna muhtaçtır. Peki buradaki icmâyla kasıt nedir? O, sahabenin icmâsı mı veya alimlerin veya mezheblerin icmâsı mı? Bu icmânın, hüccetliği nedir? Söz hahibinin -ki İbn-u Teymiyyedir-, üç talakla ilgili fetvasında icmâya muhalefet ettiği ittihâm fitnesiyle karşı karşıya kaldı. Öyle ki o, tek kelimeyle söylenen üç talakın tek talak olarak vaki olacağı görüşünü benimser. Bu bağlamda alimlerden biri, onun hakkında şöyle der: *“Şüphesiz o, icmâya muhalefet etmiş ve bidat yolunu tutmuştur.”* Es-Sanânî *“Subul-us Selâm”* da şöyle dedi: *“Dört mezheb sahipleri, Ömer’in bu konudaki seyrine ittiba ederek üç talakın vâki olacağına kâil oldular. Bu konuda kendilerine muhalefet edenlere inkarları çok şiddetli olmuştur. Bu mesele onlar nezdinde, reddedenlere ve muhalefet edenlere nispetle bir ilim haline dönüşmüştür. Bu meseleyle ilgili fitneler sebebiyle Şeyh-ul İslâm İbn-u Teymiyye cezalandırılmış, tilmizi El-Hâfız İbn-ul Kayyim da, üç talakın vaki olmadığı fetvası sebebiyle bir erkek devenin etrafında dolaştırılmıştır. Bu durumun, ümmetin selef ve haleflerinin hakkında ihtilaf ettikleri ferî bir meselede, salt şiddetli taassupçuluktan başka bir şey olmadığı gizli değildir. Bu meselede muhtelif sözlerden bir söze meyleden kimseler hiç inkar edilmez. Nitekim bu durum marûftur. İşte musannif, diğer dâhi araştırmacılardan ve takvalı erkeklerden, burada ayrılıyor.”* Bu nedenle icmânın hakikatini beyân etmek gerekir. Doğru olan, inkârın vâcibliğindeki kayda uygun olan icmâ, sahabeden günümüze kadar Müslümanların üzerinde ittifak ettikleri, küçük büyük herkesin bildiği, âlim câhil herkesin üzerinde muvâfakat ettiği, zinânın, ribânın, içkinin, hırsızlığın, haksız yere öldürmenin, Allah’ın indirdiğinden başkasıyla hükmetmenin ve zaruretle dinden oldukları bilinen diğer münkerlerin haramlığı gibi, bu konuda hiçbir muhalif ve muarız olmaksızın bütün mezheblerin ve tüm alimlerin üzerinde söz birliği ettikleri icmâdır. Bu tür icmâ, genelde katî olanlarda tahakkuk eder. Onların, *“İcmâya muhalefet eden inkâr edilir”* sözlerinden kasıt buysa, evet öyledir ve güzeldir. Eğer kasıt bu değilse, onların dedikleri gibi değildir.
- 3) Bazı alimler de *“Hakkında ihtilaf zayıf olur ve bu ihtilaf üzerinde ittifak edilen bir harama vasıta olursa”* inkar edileceğini söylediler. Hakkında ihtilafın zayıf olduğundan kasıt, delilinin zayıflığından ve hüccetinin cılızlığından ötürü muhalif olan kişinin görüşünün hatasının kendisinde ayan beyan olduğu şeydir. Bu durum alimler indinde iki hususun birlikte bulunmasıyla bilinir. Birincisi: Uzak bir teville tevil ederek veya ihmal ederek veya amel ettirmeyerek sarîh sahîh nassa muhalefet etmektir. İkincisi: Kâil olanların azlığı yani alim ve cumhurdan kahir ekseriyete muhalefet etmektir. Bu

söz, doğru olan sözlerdendir. Çünkü harama vesile, ittifakla haramdır. Hakkında ihtilaf zayıf olur ve bu ihtilaf, üzerinde ittifak edilen haramın toplumda yaygınlaşmasına aracı olduğuna misaller, mut'a meselesidir. Mut'a, haramdır. Er-Ribbî' İbn-u Sebrate'l Cuhennî'den, babasından şöyle rivâyet edildi: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن المتعة وقال ألا إنها حرام من يومكم هذا إلى يوم القيامة "Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem mut'adan nehyetti ve **"Dikkat edin! Mut'a şu gününüzden kıyâmet gününe kadar haramdır."** buyurdular."¹⁴² Mut'anın câizliğine dair sözler, mubah faydalanma bahanesiyle toplumda zinânın yaygınlaşmasına yol açan, şâzz ve zayıf sözlerdendir. Bunun için mut'a haramdır, yapanı inkâr edilir. Çünkü harama vesile, haramdır. Ancak bu söz yani hakkında ihtilaf zayıf olur ve bu ihtilaf, üzerinde ittifak edilen haramın toplumda yaygınlaşmasına aracı olduğunda inkâr etmek sözü, kendisine binaen inkar imkanı olan bağlayıcı bir keyfiyetle görüşteki zayıflığı sınırlandıran cihet bakımından bir kayda muhtaçtır. Bizdeki görüş, zayıf görüşü sınırlandırma işinin kendisine râci olduğu cihet, imamdır. Zira ilzam yoluyla meselelerdeki ihtilafı kaldırmak, hakkında ihtilaf edilen meselelerde görüşlerden birini benimsemekle ihtilafı kaldırma salahiyetini, işleri gütme, devlet ve toplumda meseleleri tedbir etme salahiyetini şeriatın kendisine vermiş olması sebebiyle halifeyle ilgili meselelerdendir. İmamın emri, ihtilafı kaldırır. Emrine muhalefet etmek, inkarı gerektirir.

---

¹⁴² Muslim

Değişim Mertebelerini Gözetmek

İnsanlar, münkeri değiştirmek mertebeleri meselesinde iki kısma ayrıldılar; bir kesim, değiştirmek hadisinde vârit olan mertebelere bağlanmayı vâcib görürler. Değiştirmek hadisi şudur; *م ه رأى محكم ذلك فلا يغير يبيد في ان ليس خط يعالج س لو كان ليس ط غ غليب*; **“Sizden kim bir Münker görürse, onu eliyle değiştirsin. Gücü yetmezse, diliyle. Gücü yetmezse kalbiyle. Bu da imanın en zayıfıdır.”**¹⁴³ Bu hadiste, mutlak olarak tertibi gözetmek vucûbiyetine bir delâletin olduğunu var sayarlar. Diğer bir kesim, onu vâcib görmezler. Değiştirmek vucûbiyetinde aslolanın, hadisten alınan tertibin zâhirini gözetmeksizin keyfiyetlerden herhangi bir keyfiyetle olabileceğini kabul ederler. Ebu Hâmid El-Gazâlî şöyle der: *“Derecelere gelince; ilki, tanıtmaktır sonra tanıtmaktır sonra nehyetmektir sonra vaazı-nasihattir sonra sövmektir sonra sert ve şiddetli serzenişte bulunup kınamaktır sonra elle değiştirmektir sonra dövmekle tehdit etmektir sonra dövmek ve tahkik etmektir sonra silah kullanmaktır sonra dostlardan yardım istemek ve ordu toplamaktır.”*¹⁴⁴ İbn-ul Arabî *“Ahkâm-ul Kurân”* da şöyle der: *“Ancak lisân ve beyânla başlanılır. Olmazsa elledir.”* Eş-Şevkânî de *“Es-Seyl-ul Cirâr”* da şöyle der: *“...Ama o kimse, yumuşak sözle vaazı nasihati takdim eder. Eğer bu, tesir etmezse, sert sözü getirir. Bu da tesir etmezse, elle değiştirmeye intikal eder sonra savaşmak eğer değiştirmek ancak bununla olacaksa...*

Vakıa şudur ki, bu hadis, görüldüğünde münkeri inkar etmenin amelî vakıasal suretine muhaliftir. Çünkü kişi, herhangi bir münkere şahit olduğu zaman, evvela onu kalbiyle inkar eder yani münkere razı olmaz, onu kabul etmez. Ardından lisânıyla ondan nehyeder yani münkerle haşır neşir olan kişiden münkeri terk etmesini, ondan kaçınmasını talep eder. Eğer münkeri terk ederse, maksat hâsıl olur. Terk etmekten imtina ederse, münkeri yapmaktan men etmek için kuvvetle müdâhil olur. Ancak ne var ki hadis, bu tabii surete muhalefet etmiş, inkara elle başlamış sonra dil sonra kalp demiştir. Şayet biz, hadisin zâhirini gözetmek mutlak olarak vâcibtir dersek, bunun manası, lisân kullanmaksızın veya kalple inkar etmeksizin yani dille münkerin terk edilmesini emretmeksizin veya kalple münkeri kerih görmeksizin elle başlamamız gerekir demektir. Halbuki bu durum, vakıasal değildir. Hadisten de kastedilen değildir.

Bundan dolayı bu hadiste tedebbür etmek, hadisin zâhirini, Şâri'n külli maksadına, ne hadisin manasına ne de bütünüyle farzın amelî suretine hâlel getirmeyecek şekilde, sarfetmek gerekir.

Tahkik edildiğinde, bu hadisin, izâlesi murat edilen Münkerin ancak kuvvet kullanmakla izâle olacağı zannı galip durumunda bir amelî icra etmek için teşrî edildiği açığa çıkar. El kullanmaksızın lisânla münkeri değiştirme gücü zannı galipse, ele, ancak güç yetmedikten sonra başvurulur. Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in şu sözü: *من رأى منكم منكرا فليغيره بيده فإن لم يستطع فبلسانه فإن لم يستطع فبقلمه وذلك*; **“Sizden kim bir Münker görürse, onu eliyle değiştirsin. Gücü yetmezse, diliyle. Gücü yetmezse kalbiyle. Bu da imanın en zayıfıdır.”**¹⁴⁵ Ve En-Nesâî'nin rivâyetindeki şu sözü: *من رأى منكرا فغيره بيده فقد برئ ومن لم يستطع أن يغيره بيده فغيره*

¹⁴³ Muslim

¹⁴⁴ İhyâu Ulûm-ud Din. C.2. s.440

¹⁴⁵ Muslim

“Kim bir Münker görür, onu eliyle değiştirirse, kurtulmuş olur. Kim eliyle değiştirmeye muktedir olamaz, onu diliyle değiştirirse, kurtulmuş olur. Kim diliyle değiştirmeye muktedir olamaz, onu kalbiyle değiştirirse, kurtulmuş olur. Ama bu, imanın en zayıfıdır.” Münkeri değiştirmekte en faydalı üslûp, kuvvet olduğu zannı galip durumunda en yukarisından en aşağısına, en kuvvetlisinden en zayıfına kadar üslûpta tedricilik ifâde eder. Değiştirmek için çalışan kimse, elini kullanmakla işe başlar. Eliyle değiştirmeye gücü yetmez ve değiştirmeye muktedir olmadığı da açığa çıkarsa, diliyle nehyeder. Diliyle değiştirmeye de muktedir olmazsa, kalbiyle inkâr eder.

Nebevî hadis, şu iki husustan dolayı Münker görüldüğünde kendiliğinden amelî değişim vakıasına aykırı olarak vârit olmuştur. **Birincisi:** Münkeri inkar etmeye ve ona karşı susmamaya teşviktir. Bu, kuvvet kullanımına neden olsa da. Zira farz derecelerinin en yükseğine ve en kuvvetlisine nass getirmek, münkerin inkâr lüzûmunu ve herkeste derecelerin en düşüğü ve en zayıfının tahakkuku için farzın ehemmiyetinin ispatını beyânda en belîğ olanıdır. **İkincisi:** Başkasına eza vermenin cevâzına teşri etmektir. Çünkü Müslüman’a eza vermek, katiyen haramdır. Dolayısıyla bu nass, hallerden bir hali istisna eden bir teşri getirdi. O hal de, Müslüman üzerinde icmâ edilen bir Münker irtikap ederse, onu men etmek gerekir. Bu, ona eza vermeye götürse de.

Binaenaleyh hadisin zâhiri, mutlaklığı üzere değildir. Tertibi gözetmek, bunun lüzûmuna dair zannı galip durumunda olur. Sünneti Nebevî de, hadiste vârit olan üç üslûptan birine itimat etmenin, münkerin vakıasına, onunla haşır neşir olanın vakıasına ve değiştirenin zannı galibine bağlı olduğuna delâlet eden şeyler vardır. Muslim, Abdullah İbn-u Mes’ûd’dan, Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem’in şöyle buyurduğunu tahrîç etti: *ما من نبي بعثه الله في أمة قبلي إلا كان له من أمته حواريون وأصحاب يأخذون بسنته ويقتدون بأمره ثم إنها تخلف من بعدهم خلوف يقولون ما لا يفعلون ويفعلون ما لا يؤمرون فمن جاهدكم بيده فهو مؤمن ومن جاهدكم بلسانه فهو مؤمن ومن جاهدكم بقلبه فهو مؤمن وليس وراء ذلك من الإيمان حبة خردل* **“Benden önce Allah'ın hiç bir ümmete gönderdiği bir Nebi yoktur ki, o Nebinin, ümmetinden bir Havarileri ve sünnetine tâbi olan, emrine uyan bir ashabı olmasın. Sonra onların ardından, yapmadıklarını söyleyen ve emrolunmadıkları şeyleri yapan bir takım kötü nesiller geride kalır. İşte kim bunlara karşı eliyle mücâhede ederse, o mümindir. Kim onlara karşı diliyle mücâhede ederse, o da mümindir. Kim onlara karşı kalbiyle mücâhede ederse, o da mümindir, Amma bunun ötesinde imandan bir hardal danesi de yoktur.”**

Bu hadiste, değiştirenin, ister sözlü ister fiili olsun, kendisiyle münkerin zevâline imkan bulduğu her şekliyle münkeri değiştirmek değiştirenin hakkından olduğuna bir delâlet vardır. O halde üslûb işi, değiştirenin zannı galibine bağlıdır. Eğer dille inkar, değişime götürürse, dille inkar eder. Dille inkar değişime götürmez zannı galipse ve eliyle münkeri izâle etmeye de gücü yetiyorsa, kuvvetle değiştirmesi elzem olur.

Muslim Enes İbn-u Mâlik’ten şöyle dediğini tahrîç etti: *بينما نحن في المسجد مع رسول الله صلى الله عليه وسلم إذ جاء أعرابي فقام يبول في المسجد فقال أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم مه مه قال قال رسول*

الله صلى الله عليه وسلم لا تترموه دعوه فتركوه حتى بال ثم إن رسول الله صلى الله عليه وسلم دعاه فقال له إن هذه المساجد لا تصلح
 Biz mescitte Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'le birlikteydik. Ansızın bir bedevi çıkageldi ve mescidin
 içine beoletmeye kalkıştı. Bunun üzerine Rasulallah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in
 ashâbı: "Hey, Hey!" dediler. Enes der ki: Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem:
 "Onun bevlini kesmeyin, bırakın onu!" buyurdular. Onlar da bevlini bitirinceye
 kadar onu bıraktılar. Sonra Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem onu çağırarak
 kendisine şunları söyledi: "Şüphesiz ki, bu mescidler ne bu beolden, ne de
 pislikten hiç bir şeye uygun değildir. Bunlar ancak Allah Azze ve Celle'yi
 zikretmek, namaz ve Kurân okumak içindir." Veya Rasûlullah Sallallahu
 Aleyhi Ve Sellem bu minvalde bir şey buyurdular. El-Buhârî'nin Ebu
 Hurayra'dan rivâyetinde ise şöyle dedi: قام أعرابي فبال في المسجد فتناوله الناس فقال لهم النبي صلى الله
 عليه وسلم دعوه وهريقوا على بوله سجلا من ماء أو ذنوبيا من ماء فإنيما بعثتم ميسرين ولم تبعثوا معسرين
 "Bir Bedevi kalkıp
 mescidin içinde beoletti. İnsanlar ona doğru bağıştılar. Nebi Sallallahu Aleyhi Ve
 Sellem onlara "Onu serbest bırakın, bevlî üzerine dolu bir kova yâhut büyük
 bir kova su dökünüz. Sizler ancak kolaylaştırıcılar olarak gönderildiniz,
 zorluk çıkarıcılar olarak gönderilmediniz" buyurdu. İbn-u Mâcê'nin Ebu
 Hurayra'dan rivâyetinde ise şöyle dedi: دخل أعرابي المسجد ورسول الله صلى الله عليه وسلم جالس فقال
 اللهم اغفر لي وبخمد ولا تغفر لأحد معنا فضحك رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال لقد احتظرت واسعا ثم ولى حتى إذا كان في ناحية
 المسجد فشح بيول فقال الأعرابي بعد أن فقه فقام إلي بأبي وأمي فلم يؤنب ولم يسب فقال إن هذا المسجد لا يبالي فيه وإنما بني لذكر الله
 "Bir Arabî mescide girdi. Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem oturuyordu.
 Arabî: "Allah'ım! Beni ve Muhammed'i başışla ve bizimle birlikte hiç kimseyi
 başışlama, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem
 gülümseyerek "Sen gerçekten geniş olanı daralttın" buyurdu. Sonra adam geri
 döndü, nihayet mescidin bir kenarına varınca ayaklarını açıp beoletti. Arabî,
 yaptığını anladıktan sonra kalkıp: "Babam, annem sana feda olsun. Bana (merhamet
 et) dedi. Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem onu azarlamadı ve sövmedi.
 Ardından: "Şüphesiz bu mescitte bevedilmez. Bu, ancak Allah'ı zikretmek ve
 namaz içindir." buyurdu.

Bu hadiste, Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem, Arabî'nin münkere
 cahillikle ve kasıtsız yöneldiğini bildiği için, ashâbını Arabî'yi mescitte
 bevletmekten men etmekten nehyetti. Bunun için Nebi Sallallahu Aleyhi Ve
 Sellem ona rıfkla yaklaştı, mescitte bevledilmeyeceğini ona öğretti. Yine bu
 hadiste, münkeri işleyenin münkerden bihaber olması, kendisine yumuşak
 davranmayı, eziyet etmemeyi ve letafetle yaptığının bir Münker olduğunu
 kendisine bildirmeyi iktiza ettiğine bir delâlet vardır. Ebu Hâmid El-Ğazâlî
 şöyle dedi: "Kuşkusuz Müslüman'a eziyet etmek haramdır, sakıncalıdır. Nitekim
 onu Münker üzerinde ikrar etmek de sakıncalıdır. Akıl sahipleri içerisinde kanı kanla
 veya beol ile yıkayan hiçbir kimse yoktur. Kim, Münker üzerinde sükûtu sakıncalı
 olandan uzak durur, bunu Müslüman'a eziyet vermek sakıncalı olana, bundan
 müstağni olmakla birlikte, tebdil ederse, muhakkak ki kanı beol ile yıkamış olur."¹⁴⁶

İbn-u Abbâs radiyallahu anhuma'dan şöyle nakledildi: أن رسول الله صلى الله عليه
 وسلم رأى خاتما من ذهب في يد رجل فنزعه فطرحة وقال يعمد أحدكم إلى جمرة من نار فيجعلها في يده فقيل للرجل بعد ما ذهب رسول

Değişim Mertebelerinin Tafsilatı

A) Elle Değiştirmek

Elle değiştirmek ve münkeri kuvvetle izâle etmek, Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'inde buyurduğu gibi değişim mertebelerinden ilk mertebedir: *من رأى منكم منكراً فليغيره بيده فإن لم يستطع فبلسانه فإن لم يستطع فبقلمه وذلك أضعف الإيمان* "Sizden kim bir Münker görürse, onu eliyle değiştirsin. Gücü yetmezse, diliyle. Gücü yetmezse kalbiyle. Bu da imanın en zayıfıdır."¹⁴⁹ Ebu Hucayfe'den şöyle dediği nakledildi: "Ali radiyallahu anh'a şöyle dedi: "Cihâd, üç şeyledir: elle, dille ve kalpledir. İlki eldir sonra dildir sonra kalptir."¹⁵⁰ Elle değiştirmek, diğer üslûplar ve vesileler üzerine mukaddemdir. Çünkü elle değiştirmek, münkeri kökünden söküp atar, meydana gelmesini veya fert ve topluma zarar veren devamlılığını önler.

İçki içen veya hırsızlık yapan veya bir kadına tecâvüze yeltenen bir şahsı görmesi gibi, önünde münker meydana gelen herhangi Müslüman bir ferde, o münkeri izâle etmesi vâcibdir. Zannı galiple de olsa bu münkeri eliyle izâle etmeye kâdirse, o zaman eliyle derhal o münkeri değiştirmeye ve izâle etmeye koyulması kendisine vâcibdir. Mesela şahıs, içki içen kimseye içki şişesini kırarak mani olur veya zinâ eden kimseyi defederek veya döverek engel olur. O şahıs, bu münkere mâni olur ve onu eliyle izâle eder. Çünkü o, yukarıda zikredilen Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in sözünü tenfiz etmek için elle değiştirmeye kâdirdir.

Şunun anlaşılması gerekir ki, el kullanmak yani münkeri değiştirmek için maddî kuvvet kullanımı, bu münkerin zatını değiştirmek ve onu elle izâle etmek üzere zannı galiple de olsa, fiilî kudrete bağlıdır. İzâle etme kudreti bulunmazsa, ne el, ne de kuvvet kullanılmaz. Çünkü o zaman kuvvet kullanımı, kendisinden dolayı kuvvetin kullanıldığı veya kendisinden dolayı kuvvet kullanmanın teşri edildiği amacı tahakkuk ettirmez. O amaç da münkeri değiştirmek ve izâle etmekten başkası değildir. Hadiste vârit olan el kullanmak menâti, bilfiil münkeri değiştirme kudretine bağlıdır. Buna delil, aynı hadis, güç yetmediğinde yani münkeri kuvvetle değiştirmeye ve izâle etmeye kudret olmadığında, bir mertebeden bir diğerine intikali yani elle münkeri inkardan dille münkeri inkara intikali getirdi. Öyle ki Rasûl Sallallahu Aleyhi Ve Sellem şöyle buyurdu: *فإن لم يستطع فبلسانه* "Gücü yetmezse, diliyle."

B) Dille Değiştirmek

¹⁴⁹ Muslim

¹⁵⁰ İbn-u Abdilberr, Et-Temhîd.

Dille değiştirmek, elle değiştirmekten sonraki ikinci mertebedir. Kuvvet kullanım kudreti olmadığı tercih edildiğinde, dille değiştirmeye itimat edilir. Vakıa şudur ki, dille münkeri değiştirmek, hakikaten onu değiştirmek değildir. Ancak o, münkeri irtikap edeni değiştirmektir. Yani o, fiili Múnker olan múnkerin fâilini inkar etmektir.

Múnkeri yapana inkar, onu nehyetmekle, ona engel olmakla, múnkeri yapmaktan onu sakındırmakla, Allah Subhanehu ve Teâlâ'nın âsilere hazırladığı ceza ve elim azabı, mutilere hazırladığı büyük sevap ve neím cennetlerindeki kurtuluğu hatırlatmakla olur. Nehyin, men etmenin, tahkir etmenin, rezil rüsva etmenin, kötölemenin, sövmenin, küfretmenin, kuvvetle onu durdurmakla korkutmanın veya başkasından yardım istemekle tehdit etmenin múnkeri irtikap edeni incitmesinde bir beis yoktur. Umulur ki onu bir kırgınlık ve utanmak tutar da múnkeri işlemekten vaz geçer. Ancak bütün bunlarda şeriatın hudutları gözetilir. Kişi, bütün bunlardan âciz kalır, kendisinde de dille değiştirmeye bir kudret görmezse, kalbiyle değiştirir.

C) Kalple Değiştirmek

Kalple değiştirmek, múnkeri değiştirmek ve izâle etmek mertebelerinden üçüncü ve sonuncu mertebedir. Buna múnkeri değiştiren, elle veya dille değiştirme gücü olmadığı zaman itimat eder. Kalple değiştirmenin hakikati şudur; bu, fiilen múnkeri izâle etmez, múnkeri işleyeni ve haramı irtikap edeni inkar olarak da addedilmez. Ancak o, múnkeri inkardır. Zâil olmasını veya onu izâle edecek kişilerin varlığını temenni etmektir. Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem kalple değiştirmeyi imanın en zayıfı olarak addetti. Müslüman'a Múnker vârit olduğunda, ona rıza göstermemesi, kalbiyle onu kerih görmesi, imanın iktizâ ettiği mertebenin en aşağısıdır. Kalple değiştirmek, múnkeri değiştirenlerden herkese vâcibtir. Bilakis bütün Müslümanlara vâcibtir. Çünkü masiyete rıza, masiyettir. Abdullah İbn-u Mes'ûd'dan, kendisine bazı insanlar "Marûfu emretmeyen, múnkerden nehyetmeyen kimseler helak olmuştur" dediklerin de, onlara "Bilakis kalbiyle marûfu emretmeyen ve kalbiyle múnkeri inkar etmeyen kimseler helak olmuştur" dediği naklolundu."¹⁵¹

---

¹⁵¹ İbn-u Abdİlberr, Et-Temhîd

BEŞİNCİ BÖLÜM

- a) Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerin Şartları
- b) Münkerin Türleri
- c) Yöneticilerin Münkeri
- d) Emretmek Ve Nehyetmek Âdâbından

Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerin Şartları

Şarttan kasıt, üzerine hükmün varlığının bağlı olduğu, yokluğundan hükmün yokluğunun elzem olduğu, varlığından hükmün varlığının elzem olmadığı husustur.

Mesela abdest, namaz için bir şarttır. Namaz ancak abdestle tamamlanır. Abdestin yokluğundan namazın yokluğu lâzım gelir. Ama abdestin varlığından namazın varlığı elzem değildir.

Nikahtaki şahitlik, namazdaki setri avret, hırsızlıktaki korunmuşluk, zekattaki nisab ve münkeri değiştirmekteki muktedirlik de öyledir. Tüm bunlar, şer'î şartlardandır.

Şarta, şer'î bir şart olarak itibar edilebilmesi için, kendisine delâlet eden bir delil olması kaçınılmazdır. Abdest böyledir. Abdest, namazda bir şarttır. Çünkü Allah Subhanehu ve Teâlâ, ona dair bir nass getirdi. Şöyle buyurdu: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ **“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi, başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın.”**¹⁵² Bizatihi onun bir şart olduğu delil delâlet etmezse, o bir şart değildir. Amel anında onu gözetmek de vâcib değildir.

Buna binaen bahsimiz, Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerin, emreden ve nehyedenin şartları hakkında olacaktır. Kendisine delilin delâlet ettikleri, meselemizde bir şart olarak itibar edilir. Kendisine delilin delâlet etmedikleri ise merduttur.

1) Erkeklik

Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerde erkeklik şart koşulmaz. Kadın da emredip nehyedebilir. Muktedir olduğunda münkeri değiştirebilir. Bu, Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker delillerinin umûmünden dolayıdır. Allah'ı Teâlâ şöyle buyurdu: وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْتُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ **“Mümin erkekler ve mümin kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar marûfu emreder, münkerden nehyeder, namazı ikâme ederler, zekâtı verirler, Allah ve Rasûl'üne itâat ederler. İşte onlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah azîzdir, hakîmdir.”**¹⁵³

2) İslâm

Tamamı demesek de alimlerin büyük çoğunluğu, Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerin ancak Müslüman üzerine vâcib, kâfire memnû olduğuna meylettiler. İbn-ul Cevzî şöyle der: *“Kâfir, bundaki sultan olmak ve izzetin varlığından dolayı, münkerin inkârından men edilir.”* İbn-ul Uhve de şöyle der: *“İslâm'ı şart koşma vechi gizli değildir. Çünkü bu, dine yardım etmektir.*

¹⁵² Mâide 6

¹⁵³ Tevbe 71

Öyleyse kâfir, dinin aslını inkâr ettiği halde nasıl olur da din ehlinen olabilir? Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerde sultan ve hakem olmak izzetinin varlığından dolayı bu, din düşmanından men edilir. Kâfir ise, zelildir, Müslümanlar üzerine hakem olmak izzetine nâil olmaya müstahak olamaz. Allah Subhanehu ve Teâlâ şöyle buyurdu: *وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا* “Allah kâfirler için müminler aleyhine asla bir yol vermeyecektir.”¹⁵⁴

Hakikat ise şudur; Mutlak olarak kâfiri men etmek dakik değildir. Kâfire, “Sen küfründen dolayı haksız yere temiz bir canı öldürmek münkerinden ve küfründen dolayı Müslüman bir kadına tecâvüz edilmesinden men edemezsin” dememiz makûl müdür? Bu, makûl değildir!

Doğru olan ise şöyle demektir; Kâfirin marûfu emretmesi ve münkerden nehyetmesi vâcibtir. Nitekim namaz kılması, oruç tutması ve İslâm'ın bütün hükümlerine iltizam etmesi de vâcibtir. Çünkü o, usûlle muhatab olduğu gibi fûrûyla da muhatabtır.

Bu, teşrîde aslanan ve bütün insanlar üzerine hükmetme vucûbiyeti yönünden böyledir. Tatbiksel amelî yönden ise veya emretmek, nehyetmek ve değiştirmek işini kâfirin ikâme etmesi yönünden ise, bu, kendisine vâcib değildir, ondan da talep edilmez. Çünkü Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker, Müslümanların hassasiyetlerindedir. Allah'ü Teâlâ şöyle buyurdu: *كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ* “Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; marûfu emreder; münkerden nehyeder ve Allah'a iman edersiniz”¹⁵⁵ Ve Allah'ü Teâlâ şöyle buyurdu: *وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ* *أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ* *اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ* “Mümin erkekler ve mümin kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar marûfu emreder, münkerden nehyeder, namazı ikâme ederler, zekâtı verirler, Allah ve Rasûl'üne itâat ederler. İşte onlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah azîzdir, hakîmdir.”¹⁵⁶

Ancak kâfir, kendiliğinden bazı münkerleri değiştirmek işini yaptığı zaman bu, kendisinden kabul edilir, bundan kendisi men edilmez. İslâm, bir kadına tecâvüzden veya mahalli bir hırsızlıktan veya haksız yere bir canı öldürmekten men etmekte şart değildir.

Bazı ilim ehlinin, Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkeri kâfire müsamaha etmekte, hakem olmak, izzet bulmak ve sultanlık gibi müstahak olmadığı hususlar vardır diye meylettiklerine gelince; biz bu konuda görüş olarak kendilerine katılmıyoruz. Çünkü Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker, hiçbir şeyde yönetimden değildir. Kendisinde sulda da yoktur. Ayet de üzerine intibak etmez: *وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا* “Allah kâfirler için müminler aleyhine asla bir yol vermeyecektir.”¹⁵⁷

Kâfire, boğulmaya yüz tutan bir Müslüman'ı kurtarmak câiz değil mi? Buna cevâz verecek miyiz? Bunu Müslüman üzerine yol bulmaktan addetmeyecek miyiz. İnsanlardan biri kendisini öldürmeye yeltenirse, o

¹⁵⁴ Meâlim-ul Kurbe Fi Meâlim-il Hisbe, s. 7-8

¹⁵⁵ Ali İmrân 110

¹⁵⁶ Tevbe 71

¹⁵⁷ Nisa 141

Müslüman'ı kurtarmaktan kâfire mâni mi olacağız! Bir kadına tecâvüz eden bir kâfirin münkerini değiştirmeye muktedir olup değiştirmeyen Müslüman'ı inkar edeceğiz ama aynı zamanda da bir kadına tecâvüz eden Müslüman'ın münkerini değiştiren kâfiride mi inkâr edeceğiz! Bütün bunlar, yol bulmak bahanesiyle mi? Halbuki buradaki yol bulmaktan kasıt, hükmetmektir, velâyettir. Bu ise, bizim meselemizin vakiasına intibak etmez.

Görünen, Hisbe ile Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker arasını karıştırmak, bunları tek bir mesele olarak itibar etmek, emri ve nehyi hisbenin görevine hasretmek, alimlerin, mutlak olarak kâfir için emretmek, nehyetmek ve değiştirmek işinin câiz olmadığı söymelerine neden oldu. Çünkü Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker, Müslüman hakkında hakem olmaktır. Kâfir ise buna müstahak değildir, dediler. Bu iki husus arasını karıştırmak -açıklaması daha önce de geçtiği gibi-, doğru değildir.

3) Adâlet

Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerde adâlet şart koşulmaz. Fâsık için de emredip nehyetmesi ve münkeri değiştirmesi câizdir. Çünkü biz, değişim işini yapan kişinin her münkerden hâli olup âdil, takvalı ve muttaki olmasını şart koşarsak, nerdeyse kendisinde bunun tahakkuk ettiği kişileri bulamayız. Bilhassa da bu çağımızda...El-Hasen, Muttarif İbn-u Abdullah'a: *"Arkadaşlarına vaazı-nasihah et"* dedi. Bunun üzerine o, *"Ben yapmadığımı söylemekten korkarım"* cevabını verdi. O da: *"Allah sana merhamet etsin. Hangimiz söylediğini yapıyor. Şeytan bununla zafer elde eder. O zaman hiçbir kimse bir marûfu emretmez, bir münkerden nehyetmez."* dedi. Mâlik, Rebîa İbn-u Ebî Abdurrahman'dan, Saîd İbn-u Cubeyr'i şöyle derken işittim dedi: *"Şayet kişi, kendisinde bir şey bulunmayınca kadar marûfu emretmez ve münkerden nehyetmezse, hiçbir kimse bir marûfu emredemez, bir münkerden nehyedemez."* Mâlik: *"Doğru söyledi, kendisinde hiçbir şey olmayan kişi kim!"* dedi.

Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in muttefikun aleyh olan hadisteki şu sözüne gelince; *يؤتى بالرجل يوم القيامة فيلقى في النار فتندلق أفتاب بطنه فيدور بها كما يدور الحمار بالرحى فيجتمع إليه أهل النار فيقولون يا فلان ما لك؟ ألم تكن تأمر بالمعروف وتنهى عن المنكر؟ فيقول بلى قد كنت أمر بالمعروف ولا آتية وأنهي عن المنكر وآتية* *"Kıyâmet gününde bir adam getirilerek ateşe atılır, karnının bağırsakları çıkar. Onları eşeğin değirmen taşını döndürdüğü gibi döndürür. Derken yanına cehennem ehli toplanır: "Ey filân, sana ne oldu? Sen marûfu emreder, münkerden nehyetmez miydin?" derler. O da: "Evet! Marûfu emrederdim. Ama onu yapmazdım. Münkerden nehyederdim. Ama onu yapmazdım." der."* Bu hadis, marûfu yapmayan, münkerden nehyetmeyen bir fâsıktan, Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker işini nehyetmek için siyâk (sevk) edilmiş değildir. Bilakis bu hadis, münkerden nehyetmekle birlikte münkeri yapmanın, marûfu emretmekle birlikte marûfu terk etmenin çirkinliği beyânında siyâk edilmiştir.

4) Muktedir Olmak

Muktedir olmaktan kasıt, bir şeyi yapmaya kâdir olmaktır. Muktedir olmak, değiştirmenin menâtinin muktedirlik olduğuna açıkça delâlet eden Rasûl Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in "Eğer gücü yetmezse" sözünden dolayı tartışmasız şartlardandır. Değiştirmek üzerindeki muktedirlik ve fiilî kudret, zannı galiple tahakkuk eder. Bunda, yakîn vâcib değildir. Madem ki muktedirlik, irâde değil de fiilin şartlarındandır, Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem de muktedirliği değiştirmek hadisinde, el ve dilde şart koşmuş, tahakkukuna binaen onu kalpte şart koşmamıştır.

5) Bilmek

Marûf ve münkeri bilmek, emretmenin, nehyetmenin ve değiştirmenin şartlarındandır. Kişi, şer'î hükmü bilmezse, hevaya göre hükmetmek, şahsî arzuya binaen tasarrufta bulunmak kendisine haram olur ki bu, zorunlu olarak dinden bilinenlerdendir.

Vakıa şudur ki; bizim, marûf ve münkerin geçmişte ve şimdi insanların üzerinde icmâ ettiklerinden olmasını şart koşmamız, emreden ve nehyedenin misyonunu, marûf ve münkere ilişkin hâsıl olan zarûrî ilmi elde edilebilir kılar. İslâm'î toplumdaki her fert, namaz ve zekâtın vâcibliğini, zinâ ve içkinin haramlığını bilir. Burada, İslâm'î toplum içerisinde marûf veya münkeri bilmeyen kimselerin olduğunu sanmıyoruz. Varsa da, şâzzdır. Şâzz üzerine mukâyese olmaz.

6) Casusluk Etmemek

Münkerin, açık ve zâhir olması, onu öğrenmek casusluğa, kulak veya göz hırsızlığına muhtaç olmaması, münkeri değiştirmenin şartlarındandır. Bu konuda münkerin bizatihi ortada olması ile münkerle ilgili bir ses veya koku veya başka karinelerin olması müsâvidir. Amma Münker, gizli olur, mesela gizlice bir evde işlenirse, hakkında araştırma yapmak, keşfetmek için casusluk yetmek câiz değildir. Allah'ü Teâlâ şöyle buyurdu: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ

بَغْضَ الظَّنِّ إِنَّمْ وَلَا تَجَسَّسُوا "Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Casusluk etmeyin."¹⁵⁸ Ebu Berze El-Eslemî'den, Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem şöyle buyurdu dediği rivâyet olundu: يَا مَعْشَرَ مَنْ آمَنَ بِلِسَانِهِ وَلَمْ يَدْخُلِ الْإِيمَانَ قَلْبُهُ لَا تَتَّبِعُوا الْمُسْلِمِينَ وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ فَإِنَّهُ مِنْ اتَّبَعَ عَوْرَاتِهِمْ يَتَّبِعِ اللَّهُ عَوْرَتَهُ وَمَنْ يَتَّبِعِ اللَّهُ يَجْعَلْ يَوْمَئِذٍ مَوَاقِفَهُمْ كَمَا يَشَاءُ أَلْفًا مِّنْ أَهْلِ عَوْرَاتِهِمْ "Ey diliyle iman edip, kalbine iman girmeyen kimseler topluluğu! Müslümanların gıybetini yapmayınız, onların ayıplarını araştırmayınız. Çünkü kim onların ayıplarını araştırırsa, Allah da onun ayıbını araştırır. Allah kimin ayıbını araştırırsa, evinde dahi o kimseyi rezil kepaze eder."¹⁵⁹ A'meş'ten, Zeyd İbn-u Vehb'ten şöyle dediği rivâyet olundu: "İbn-u Mes'ûd'a gelinerek: "Şu filan kimsenin sakalından içki damlıyor." Denildi.

¹⁵⁸ Hucurât 12

¹⁵⁹ Ebu Dâvud, Ahmed

Bunun üzerine Abdullah: “Biz, Tecessüs yapmaktan nehyolunduk. Ama bizim için bir şey ortaya çıkarsa, onu alırız.” dedi.¹⁶⁰

7) En Büyük Münker

Bazı insanlar şöyle derler: “Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerden maksat, ancak maslahatları elde etmek ve mefsedetleri defetmektir. Bunun için Müslüman, marûfu emretmesi, münkerden nehyetmesi üzerine durumlardan bir durumda bir mefsedet terettüp edeceğini bildiğinde, o durumda emretmek ve nehyetmekten men edilir. Bu babta rivâyet edilenler arasında şu vardır: Şeyh-ul İslâm İbn-u Teymiyye rahimehullah, bazı talebeleriyle birlikte Şam'dan çıktılar. Yollarında Tatarlara uğradılar. Onlar içki içiyorlardı. Bunun üzerine bazı talebeleri, onları inkar etmeye yeltendi. Derken Şeyh-ul İslâm: “Onları, buldukları durumla baş başa bırakın!” dedi. Onlar da: “Allah sana merhamet etsin! Onları bu münkerle başbaşa mı bırakacağız.” Dediler. O da: “Evet, şüphesiz bu topluluk, eğer sarhoşluklarından ayılırlarsa mutlaka Şam'a girerler, ırlara sarkıntılık ederler, malları tarumar ederler ve erkekleri katlederler. Dünyada salt maslahatlar ve salt mefsedetler, nerdeyse yok gibidir. Mesele, ölçü meselesidir. Eğer maslahat, daha râcihse, maslahat elde edilir. Eğer mefsedet, daha büyükse, mefsedet def edilir.”

Buna, birkaç yönden cevap verilir:

Birincisi: Bu şartın makbûl olduğu farzedilse, ama insanlar onu yanlış anladılar, onda mübalağa ettiler, zülmettiler. Hatta ondan dolayı Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker vâcibi terk edildi. Bu meyanda Şeyh Et-Tâhir İbn-u Âşûr der ki: “Ben, bazı insanların yanlış anladıkları bir şarta dikkat çekmek isterim. O da bazı fahiklerin şu sözüdür: “Nehyin, daha büyük bir münkere sürüklememesi şart koşulur.” Halbuki bu, Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker meziyetinin kökünü kazıyan bir şarttır. Müslümanlar o şartı, bu vâcibi terk etmek için bir bahane edindiler. Oysa o şartı çok yanlış anladılar. Zira onun şart koşulmasından kasıt, emreden emrinin daha büyük münkere götürmesinden korkmamalı, vehme düşmemeli bilakis emin olmalıdır. Zira vâciblik, katîdir. Ancak daha kuvvetli bir zan, onunla teâruz edebilir.”¹⁶¹

İkincisi: Meseleye, onların dedikleri gibi, bir maslahat ve mefsedet, bunlar arasında bir tercih ve bir ölçü meselesi olarak itibar etsek, öyleyse şu soruyu sormak gerekir: Maslahat ve mefsedeti sınırlandıran kimdir? Bunlar arasında tercih eden ve ölçü koyan kimdir?

İbn-u Teymiyye'nin Tatarlarla ilgili meşhur örneğini ele alalım. İbn-u Teymiyye'nin Münkeri değiştirme vâcibini terk etmesi şu sözüyle illatlandırıldı: “Şüphesiz bu topluluk, eğer sarhoşluklarından ayılırlarsa mutlaka Şam'a girerler, ırlara sarkıntılık ederler, malları tarumar ederler ve erkekleri katlederler.” Fakat bir kimse şöyle diyebilir – ki sözü hakır-, içki pisliklerin anasıdır. Eğer sarhoş olurlarsa, mutlaka Şam'a girerler, sonra ırları kirletirler, malları talan ederler, erkekleri katlederler. Bunun delili, Rasûl Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'den rivâyet edilen şu sözdür: *الخمر أم الفواحش وأكبر الكبائر*

¹⁶⁰ En-Nevevî Riyâz-us Sâlihîn'de: Sahih bir hadistir. Ebu Dâvud, El-Buhârî ve Muslim'in şartına göre rivâyet etmiştir, dedi.

¹⁶¹ Et-Tahrîr ve't Tenvîr. C. 3-4. s. 41

“İçki, kötülüklerin anası, büyük günahların en büyüğüdür. Kim içki içerse, namazı terk eder, anasıyla, halasıyla teyzeşiyle cimâ eder.”¹⁶²

Buna binaen deriz ki: “Şeriat, maslahat ve mefsedeti sınırlandırmadığında, aralarında tercih etmediğinde, beşerin tercihine hiçbir itibar yoktur. Çünkü beşerin tercihi, akıllı birine eksikliği, âcizliği aşıkâr olan akla mebnidir. Buna ilâveten, Emr-i Bî'l Marûf, Nehy-i Anî'l Münker delilleri, kitâbın içerisinde serdettiğimiz münkeri değiştirme delilleridir. Bu deliller, emretmeyi ve nehyetmeyi, onların iddia ettikleri, maslahat ve mefsedetle illetlendirmedi. Hal böyleyken onların ta'lîl sözü nereden? Maslahat ve mefsedet sözü nereden?

Üçüncüsü: Emr-i Bî'l Marûf, Nehy-i Anî'l Münkerde, salt sözle yetinildiğine göre, Emr-i Bî'l Marûf, Nehy-i Anî'l Münker vakıası gereği fiilin ve terkin talebidir, başka değil. Bunun, onların söyledikleri gibi, bir mefsedete veya bir fitneye veya daha büyük bir münkere sürüklemesi tasavvur edilemez. Bu ancak münkeri kuvvetle değiştirmek ve izâle etmekte tasavvur edilir. Ancak madem ki Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in münkeri değiştirmek hakkındaki emri, bir maslahatın celbi ve bir mefsedetın def'iyle veya aralarında tercih etmekle kayıtlanmaksızın, kuvvet kullanmakta sârih ve vâzıh ise, şer'î delil, o mutlakın takyidine delâlet etmedikçe, mutlak mutlaklığı üzere kalır.

Buna ek olarak münkeri izâle etmekte toleranslı davranmaktan daha büyük bir mefsedet ve bunda müsamahakâr olmaktan daha büyük bir Münker yoktur. Böyle olursa alçak kişi, fitne ve münkeri değiştirmekten doğan büyük mefsedet korkusuyka münkerini yapar. Bilakis münkerler arasında öyleleri vardır ki, bunlara karşı sükût etmek üzerine bunlardan daha büyük bir Münker terettüp eder. Mesela, otoriteyi gasbedene sükût etmek veya yöneticinin küfürle hükmetmesine sükût etmek gibi. Şayet insanlar, onların dedikleri gibi, fitne, kan akıtmak ve toplulukları heder etmek korkusuyla, bunlar hakkında sükût ederlerse, bugünkü durum gibi, sulta ümmetin elinden kayar gider. Sonra toplumda zulüm, fücûr, küfürle hükmetmek, tâğût ve İslâm'ı yıkmak yaygınlaşır. Bu sebeple nass fiilin helalliğini getirdiği vakit, fiilin neticelerinde aklî inceleme gerekmez. Neticeye ve sonuçlara bakmaksızın sadece nass tatbik edilir. Mesela Rasûl Sallallahu Aleyhi Ve Sellem, sarıh bir nassta saldırganla savaşmayı câiz kıldığında, beşerî aklın, onu daha büyük Münker olmamak şartıyla kayıtlaması câiz olmaz. Ebu Hurayra'dan şöyle dediği rivâyet edildi: جاء رجل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله أرأيت إن عدي علي مالي قال فانشد بالله قال فإن أبوا علي؟ قال فانشد بالله قال فإن أبوا علي؟ قال فانشد بالله قال فقال يا رسول الله أرأيت إن عدي علي مالي قال فانشد بالله قال فإن أبوا علي؟ قال فقال إن قتلت ففي الجنة وإن قتلت ففي النار *“Bir adam Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'e gelerek şöyle dedi: “Yâ Rasûlullah! Ne dersin malıma saldırılırsa?” “Allah'ı hatırlat” buyurdu. “Beni reddederlerse” dedi. Yine “Allah'ı hatırlat” buyurdu. “Yine beni reddederlerse” deyince yine “Allah'ı hatırlat” buyurdu. Yine*

¹⁶² Et-Tabarânî. Es-Suyûtî, El-Câmi'de sahihtir, dedi.

“Beni reddederlerse” dediğinde, “Savaş, eğer öldürülürsen Cennet’tesin, eğer öldürürsen, Cehennem’dedir” buyurdu.”¹⁶³

Şâri, açık küfürle hükmeden ve Dar’ul İslâm’ı Dar’ul Küfre dönüştüren yöneticiyle savaşmaya cevâz verdiği zaman, beşerî aklın bu sarîh cevâzı daha büyük Münker olmamak şartıyla kayıtlaması câiz değildir. Rasûl Sallallahu Aleyhi Ve Sellem, açık küfür izhâr eden yöneticiyle savaşmayı emrederken, savaşta canların öldüğünü, binaların harap edildiğini biliyordu. Kaldı ki Rasûl bunu emretmiştir. Çünkü küfür hükmünü ikrar etmek, inkarca daha büyük ve Allah indinde ölümden daha şiddetlidir.

El-Cassâs rahimehullah, şöyle der: *“Selef ve halefleri olsun ümmetin alimlerinden ve fakihlerinden hiçbir kimse, bunun vucûbiyetini inkar etmemiştir. Sadece ahmaklardan bir topluluk ve hadis ashabından câhil-cuhelâ mustesnadır. Zira bunlar, bâği grupla savaşmayı ve silahla marûfu emretmeyi, münkerden nehyetmeyi inkar ettiler. Emr-i Bi’l Marûf, Nehy-i Ani’l Münkerde, silah kullanmaya ve bâği grupla savaşmaya muhtaç olduğunda, Emr-i Bi’l Marûf, Nehy-i Ani’l Münkeri bir fitne olarak adlandırdılar... Bununla birlikte zülüm, fücûr ve Allah’ın haram kıldığı canın katlinin, sultandan inkâr edilmeyeceğini iddia ettiler... Böyle demekle ümmete, muhâlif düşmanlarından daha şerli hale geldiler. Çünkü bunlar, insanları bâği grupla savaşmaktan, sultana karşı zülüm ve fücûru inkar etmekten alıkoydular. Neticede bu, fâcirlerin bilakis Mecûsilerin, İslam düşmanlarının galip gelmesine yol açtı. Nihayet sınırlar gitti, zülüm yayıldı, beldeler harap edildi, din ve dünya yok olup gitti, Zındıklar, azgınlar ortaya çıktı, putperestçilik, tenâsuh, Mezdekiyye mezhebi ortaya çıktı. Bütün bunları ortaya çıkaran husus, Emr-i Bi’l Marûf, Nehy-i Ani’l Münkeri ve zâlim sultanın inkarını terk etmektir. Allah, yardım istenilendir.”¹⁶⁴*

---

¹⁶³ En-Nesâî

¹⁶⁴ Ahkâm-ul Kurân. C.2. s.320-321

Münkerin Türleri

Münker, içerisinde hâsıl olduğu mekân ve zaman itibariyle, münkere sebep olana ve onu işleyen itibariyle iki kısma ayrılır.

Birincisi: Mekân ve Zaman İtibariyle

Mekân itibariyle Münker, özel ve genel mekanlarda meydana gelir. Ev, içerisinde münkerin meydana geldiği özel mekanlardandır. Evin içerisinde erkekler ile kadınlar arasındaki ihtilât (karışık şekilde bulunmak), zinâ, içki içmek v.b evin münkerlerindendir. Pazarlar, mescitler, caddeler, kendilerine özel izinle girme ihtiyacı olmayan v.b yerler, genel mekanlardandır. Avreti açmak, içki, pornografik kasetler gibi haram olan alışveriş, hırsızlık v.b genel mekan münkerlerindendir.

Zaman itibariyle ise, fakihler, münkeri değiştirmek için münkeri işleyip bitirmesinden sakınarak, münkerin halihazırda mevcûd olmasını şart koştu. Eğer münkerin meydana gelmesi tamamlanır, sahibi de onu işler bitirirse, Münkeri değiştirmek olmaz. Bilakis nehyedilir, emredilir ve nasihat edilir.

İşlenip bitirilen münkerin, işlenen münkerin değişmesiyle değişen kendine özgü hükümleri vardır. İçki içmeyi bitirmiş kimse, masûm bir nefsi öldürmeyi bitirmiş kimse gibi değildir. Mustafa Kemal Atatürk'ün işlediği Münker, bu bابتandır. Hilâfet 1924 senesinde ilga edilip küfür hükümleri Dar'ul İslâm'a sokulurken, kuvvetle bu münkeri izâle etmek Müslümanlara vâcib idi. Şimdi ise, Münker bitmiş, iş tamamlanmış, Dar'ul İslâm'da küfür hükümleri istikrar bulmuştur. Artık durum değişmiştir. Vâcib olan artık, dar'ı değiştirmekte Rasûl Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in menhecine ittiba etmektir.

İkincisi: Sebeb Olan ve Fâil İtibariyle

Münkerin meydana gelmesine sebep olana ve fâili itibariyle, bu, fert,yönetici ve cemâatler tarafından olur. Fert ve yöneticinin münkeri, açıktır, malûmdur. Beyâna muhtaç değildir. Cemâatlerin münkerine gelince; bu, onların haram ve küfre davet etmeleridir. Laiklik veya demokrasi veya milliyetçilik veya sosyalizm v.b küfür fikirlerine kurulu olan cemâatler böyledir. Çünkü bunlar, benimsedikleri ve kendisine davet ettikleri bir münker üzerine dayanmışlardır. Onun için bunları değiştirmek vâcibtir.

Bizim, sebep olan ve fâil sözümüzden maksadın ne olduğuna gelince; vakıası gereği Münker, ya doğrudan yapılır yada Münker için onu işlemek sebebi hazırlanır. Buna örnek, yöneticidir. Yönetici, bazen doğrudan münkeri işleyebilir, içki içmek, küfrü benimsemek gibi. Veya bazen de ona sebep olabilir, randevu evlerine ve kumarhanelere müsaade etmesi gibi. Münker fiiline sebep olan ile onu işleyen arasındaki ayrım işte buradan geldi.

Bu ayrım, bilhassa bugün fertler ve cemâatler için elzemdir. Zira bu ayrımı idrak etmekle ve ona vâkif olmakla, fert ve cemâatin ameli sınırlandırılır, kendileri için değiştirmekte evlevî olanlar belli olur. Münkere

yönetici sebep olduğunda, bugün toplumumuzdaki münkerlerin çoğu gibi, o zaman o münkeri değiştirmek, yöneticiyi değiştirmek ve izâle etmekle olur. Buna delil, değişim, değişiminin husûlüne ilişkin zannı galibe dayalıdır. Yani değişim, münkerin zatını izâle etme zannı galibine dayalıdır. Eğer izâle etme kudreti olmazsa, el kullanılmaz. Çünkü o zaman el kullanmak, kendisinden dolayı elin kullanıldığı amacı tahakkuk ettirmez. O amaç da münkeri değiştirmek ve izâle etmektir. Değiştirme hadisinde vârit olan el kullanma menâtı, bilfiil münkeri değiştirme kudretine dayalıdır. Bunun delili, aynı hadis, güç yetmediğinde yani münkeri elle değiştirme ve izâle etme kudreti olmadığında, dille münkerin inkar edilmesine geçilmesini istedi. *فإن لم يستطع فبالسانه*. *فإن لم يستطع فبقلمه وذلك أضعف الإيمان* **"Gücü yetmezse, diliyle. Gücü yetmezse kalbiyle. Bu da imanın en zayıfıdır."** Yöneticinin sebep olduğu Münker, kuvvetle izâle edilseydi, bu, vakıası gereği münkerin zatını değiştirmek olmazdı. Çünkü değiştirmek, ona sebep olanı uzamadı. Bir hâneyi yakmak, münkerin zatını değiştirmek olarak itibar edilmez. Çünkü yönetici, başkalarına müsaade edecektir. Randevu evini patlatmak, münkerin zatını değiştirmek olarak kabul edilmez. Zira yönetici başkalarının inşasına izin verecektir. Sinema salonunu veya bankayı ateşe vermek, münkerin zatını değiştirmek olarak sayılmaz. Çünkü yönetici, başkalarının varlığına müsamaha edecektir. Dolayısıyla münkerin zatını değiştirmek, bizzat yöneticiyi izâle etmekle olur. Zira yönetici, münkere sebep olandır.

Yöneticilerin Münkeri

Şüphesiz ki yöneticilerin münkeri ve onu kuvvetle değiştirmek konusu, kendisinde anlayışların saptığı, ayakların kaydığı tehlikeli ve dikenli konulardandır. Bunun için o konuya daha fazla ayrıntı ve açıklama tahsis etmeyi tercih ettik.

Bazı alimler, yöneticiye karşı kılıç çekmenin, kuvvetle münkerini değiştirmenin câiz olmadığına, diğer bazıları da bunun vucûbuna meyletteler. Mesele hakkında doğru cevabı verebilmemiz için mesele hakkındaki delilleri arz edelim:

Ummu Seleme'den, Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in şöyle buyurduğu rivâyet edildi: *ستكون أمراء فتعرفون وتنكرون فمن عرف برئ ومن أنكر سلم ولكن من رضي وتابع قالوا*

أفلا نقاتلهم؟ قال لا ما صلوا **"Bir takım emirler olacak! Siz tanıyacak, inkar edeceksiniz.**

Kim bilirse, berâat eder; kim inkar ederse, kurtulur. Lâkin kim rıza gösterir de tâbi olursa!" "Onlarla harp etmeyelim mi?" Dediler. O da **"Hayır! Namaz kıldıkları müddetçe!"** buyurdu.¹⁶⁵ Avf İbn-u Mâlik'ten, Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in şöyle buyurduğu rivâyet edildi:

خيار أئمتكم الذين تحبونهم

ويحبونكم ويصلون عليكم وتصلون عليهم وشرار أئمتكم الذين تبغضونهم ويبغضونكم وتلعنونهم ويلعنونكم قيل يا رسول الله أفلا ننايذهم

بالسيف؟ فقال لا ما أقاموا فيكم الصلاة

"İmamlarınızın en hayırlısı sizin onları sevdikleriniz, onların da sizi sevdikleri, onların size dua ettikleri sizinde onlara dua ettiklerinizdir. İmamlarınızın en şerlileri de sizin onlara buğzettiğiniz, onların da size buğzettikleri, sizin onlara lanet ettiğiniz onların da sizlere lanet ettikleridir." Denildi ki: **"Yâ Rasûlullah! Onlarla kılıçla savaşmayalım mı? O da "Hayır! Aranızda namazı ikâme ettikleri müddetçe!"** buyurdu.¹⁶⁶ Ubâde İbn-us Sâmet'ten şöyle dediği rivâyet olundu:

دعانا رسول الله صلى الله عليه وسلم فبايعناه فكان فيما أخذ علينا أن بايعنا على السمع والطاعة في منشطنا ومكرهنا وعسرنا ويسرنا وأثرة

علينا وأن لا ننازع الأمر أهله قال إلا أن تروا كفرا بواحا عندكم من الله فيه برهان

"Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem bizi davet etti. Biz de kendisine bey'at ettik. Bizden aldığı sözler arasında neşeli, kederli zamanımızda, darlığımızda, varlığımızda, üzerimize tercih yapıldığında dinleyip itâat etmek ve emir sahipleriyle çekişmeyeceğimize dâir aldığı bey'at da vardı. "Ancak hakkında elinizde Allah'tan bir hüccet bulunan aşikâr bir küfür görürseniz müstesna!" buyurdu.¹⁶⁷

Zikredilen hadislere dakik bakış, bize bunların menâtını yani çözümünü için hadislerin üzerine indirileceği vakıyı açığa çıkarır. Hadislerin menâtı, Dar'ul İslâm'daki yöneticidir. Yani bu nasslar, Dar'ul küfür sorununu tedavi etmek üzerinde odaklaşmadılar. Ancak bu hadisler, İslâm ile hükmedilen, emânı da Müslümanların emânıyla olan Dar'ul İslâm hakkındadırlar.

Rasûl Sallallahu Aleyhi Ve Sellem şöyle buyuruyor: **"Emirler olacaktır"** Yani aranızda gelecekte, emirlerden haram işleyen kimseler gelecektir. Fasık olsalar da, bidattan olduğu bilinen ve inkar edilen şeyler soksalar da, İslâm'la hükmettikleri sürece onlarla savaşmayın. Yine Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem şöyle buyuruyor: **"İmamlarınız"** Yani

¹⁶⁵ Muslim

¹⁶⁶ Muslim

¹⁶⁷ Muttefikun Aleyh

yöneticileriniz. Yöneticilerimiz, aramızda kitap ve sünnetle amel etmek üzere kendilerine bey'at ettiğimiz kimselerdir. Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in "İmamlar" kelimesini kullanmasında, bu hususiyete yani onların bey'at ettiğimiz yöneticilerimiz olmalarına delâlet eden husus vardır. Çünkü imâmet kelimesi tek başına, hilâfet olan şer'î makama delâlet eder. Bize isnat edildiğinde durumu ne olur peki!

Keza Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem şöyle buyuruyor: **"Onları sevdiğileriniz"** bu da, kati olarak Müslümanların yöneticilerine delâlet eder. Çünkü sevgi, asla kâfire câiz olmayan velâyettendir. Şöyle denmez: **"Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem, ancak kâfir yöneticiyi kastetti. Çünkü şöyle buyurdu: "Onlara lanet ettikleriniz" Lanet, Müslüman için olmaz."** Böyle denmez, çünkü Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem **"İçinizde namazı ikâme ettikleri sürece"** buyurdu. Kâfir, namaz kılmaz. Bu, onun sözü harfiyen anlaşılırsa böyledir. Peki o, bir bütün olarak İslâm'la hükmetmekten bir kinaya olursa nasıl olur?

Ubâde hadisinde şöyle geçti: **"Ve emir sahipleriyle çekişmeyeceğimize"** yani Ulu'l Emr ile husumetleşmeyiz, velâyetleri ve itâatleri vucûbu etrafında onlarla ihtilaf etmeyiz. Ancak hakkında hiçbir şüphenin olmadığı açık küfürle hükmettiklerinde müstesnadır. **"Emir sahipleri"** lafzından muradın, eğer hükmederse Müslüman olduğu açıktır. Çünkü kâfir, asla buna ehil değildir. Keza Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in: **"Açık küfür görmeniz müstesna"** sözünden de muradın, hükmüne küfrü sokan Müslüman yönetici olduğu vâzıhtır. Yani hükümde aniden küfür meydana gelirse. Yoksa bugünkü yöneticilerin hükmü gibi küfür asıl değildir. Yine Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in **"Hakkında elinizde Allah'tan bir burhan olur"** sözünden de, hakkımızda küfür olduğuna dair kâti, kesin hüccet ortaya çıkması için araştırmak, tetkik etmek, meseleleri kaynaklarına götürmek, onları usûlleriyle mukâyese etmek olduğu açıktır. Bu ise, bugünkü yöneticiler gibi, küfürle hükmü açık olduğu için, temelden küfürle hükmeden kimseyle birlikte ihtiyacımız olmayacak bir husustur.

Binaenaleyh bizdeki görüş, Dar'ul İslâm'daki yönetici sarih açık küfürle hükmettiği zaman, ona karşı çıkmak, Münker zâil olana veya bertaraf edilene dek, onunla savaşmak vâcibdir. Bu, ashabı kendisine sorduğunda Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in şu sözünde açıktır: **"Onlarla kılıçla savaşmayalım mı? O da "Hayır! Aranızda namazı ikâme ettikleri müddetçe!"** Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'den şu sözü de rivâyet edildi: :
استقيموا لقریش ما استقاموا لكم فإن لم يستقيموا لكم فضعوا سيوفكم على عواتقكم فأبیدوا حضراءهم فإن لم تفعلوا فكونوا زراعین أشقیاء **"Size dosdoğru oldukları müddetince sizde Kurayş'a karşı dosdoğru olunuz. Eğer size karşı dosdoğru olmazlarsa, kılıçlarınızı omuzlarınıza koyunuz, onların ekserisini mahvediniz. Eğer yapmazsanız, bedbaht kovucular olunuz."**¹⁶⁸

Dâr, Dar'ul Küfür olur, İslâm hükümleri de tatbik sahasına konulmazsa, orada Müslümanlara hükmeden yöneticiyi izâle etmek, kitleye nispetle, İslâm devletini ikâme etmek ve İslâm hükümlerini tatbik seyrinde Rasûl Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'e ittiba ederek nusret yoluyla olur.

¹⁶⁸ Et-Tabarânî

Kuvvetle bu zamanın yöneticilerin münkerini değiştirmek için çalışan silahlı cemâatlere nispetle ise, bunlar, açık küfür zuhûr ettiğinde kılıçla karşı gelmek hadislerine, değiştirmek ve putu kırmak hadisine binaen kurulmuşlardır.

Putu kırmak hadisine gelince; Ali radiyallahu anh'dan şöyle dediği rivâyet edildi: انطلقت أنا والنبي صلى الله عليه وسلم حتى أتينا الكعبة فقال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم اجلس وصعد على منكبي فذهبت لأتمض به فرأى مني ضعفا فنزل وجلس لي نبي الله صلى الله عليه وسلم وقال اصعد على منكبي قال فصعدت على منكبيه قال فنهض بي قال فإنه يخيل إلي أني لو شئت لثلث أفق السماء حتى صعدت على البيت وعليه تمثال صفر أو نحاس فجعلت أزاوله عن يمينه وعن شماله وبين يديه ومن خلفه حتى إذا استمكننت منه قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم اقدف به فقذفت به فتكسر كما "Ben ve Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem ayrıldık. Nihayet Ka'be'ye vardık. Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem bana "otur" buyurdu. Omuzlarıma çıktı, ben de onu kaldırmak için kalktım. Benden bir zayıflık gördü. Bunun üzerine indi ve Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem benim için oturdu ve "Omuzlarıma çık" buyurdu. Ben de onun omuzlarına çıktım, beni kaldırdı. Ben, dileyseydim semanın ufuğuna değerim tahayyülü geldi, dedi. Neticede Beyt'in üstüne çıktım, üstünde sarı veya bakır bir heykel vardı. Ben ona sağından, solundan, önünden ve arkasından tutmaya çalıştım, nihayet onu tuttum. Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem bana "Onu at" buyurdu. Ben de onu attım. O da, incilerin darmadağın olduğu gibi, darnadağın oldu. Sonra indim. Ardından ben ve Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem ayrıldık. İnsanlardan birinin bizimle karşılışma korkusuyla evlere gizleninceye kadar hızlıca koşuştuk."169

Yöneticilerin ve devletin münkerini değiştirmek için bugün maddî amelin câizliğine kâil olanlar, senet ve metin olarak bu hadisi sahih görürler ve amellerinin meşrûiyetine delâlet eden kuvvetli bir hüccet olarak ona itibar ederler. Buna cevabımız şu şekildedir:

Birincisi: El-Hâfız Ez-Zehebî, Et-Telhîs'de: "İsnadı nazîf, ama metni münkerdir" der. Onun sözündeki münkerlik metnedir. Zira Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in, insanlar o ameli görecekle korkusuyla kendisinden sonraki kimselerin onunla gizlice amel edecekleri meşrû bir amel yapması makûl değildir. Çünkü Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem, ne zaman Kurayş'tan korkar, ürker oldu. Halbuki o, onlara göre bu amelden daha çirkin olanını Kurayş'a demiştir. İlahlarına sövmüş, dinlerini ayıplamış, akıllarını sefihlemiştir.

Sonra bu amel, vakianın değişiminde Rasûl Sallallahu Aleyhi Ve Sellem menhecinden olmuş olsaydı, öyleyse niçin onu tekrarlamadı ve siretinde onu ibrâz etmedi? Niçin bu amel, bu hadis dışında, hadis ve siyer kitaplarında, bunlarda var olan ve hakkında ileri geri konuşulan bir yoldan tahriç edilmedi? Bilakis siyer kitaplarında, bu hadisten daha sahih olan ve bunun hilâfına delâlet eden hadisler vardır. El-Abbâs İbn-u Ubâde İbn-u Nadale, Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'e kan üzerine bey'at olarak marûf olan Akabe bey'atinde şöyle demiştir: والذي بعثك بالحق لعن شئت لنميلن على أهل منى غدا بأسيافنا قال "Seni hakla gönderene yemin olsun ki, eğer dilersen

169 Ahmed

bakırdandı, yere demirden kazıklarla çakılmıştı. Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem bana onu "çöz" dedi. Ben de onu çözmeye başladım. Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem de "İyy" diyordu. Ben onu çözmeye devam ettim. Nihayet onu çözdüm. "Onu at" buyurdu. Ben de onu attım ve indim."

Madem ki Şebâbe İbn-u Sevvâr, El-Buhârî ve Muslim'in adamlarından güvenilir biridir, hıfzı açısından veya rivâyetindeki zayıflık açısından hakkında ileri geri konuşulmamıştır, ancak hakkında konuşan kimse, onu murcilikle itham ederek ileri geri konuşmuştur, ondan döndüğü de söylenmiştir, o halde onun rivâyeti, hıfzı ve rivâyetindeki zayıflık açısından hakkında ileri geri konuşulan Esbât rivâyeti üzerine mukaddemdir. O zaman Esbât'ın "*Ardından ben ve Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem ayrıldık. İnsanlardan birinin bizimle karşılaşma korkusuyla evlere gizleninceye kadar hızlıca koşuştuk.*" Ziyâdesi, kendisinden daha hâfız ve daha zâbit olan kimseye karşılık kabul edilmez. Böylece bu hadis, Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'den, menhecinin şiddetten, hicret ve devletin ikâmesinden önce maddî ameller yapmaktan yoksun olduğuna dair tevatür olarak rivâyet edilenle insicam arzeder. Çekişmek hadisleri ve değiştirmek hadisine gelince; bunları anlamak şöyle olmalıdır:

- 1) Eğer bu hadislerle, kumar ve randevu evleri gibi, yöneticinin toplumda sebep olup ikrar ettiği mevcûd münkerleri değiştirmek için kuvvet kullanma câizliğine istidlâl etmek kastedilmişse, bu durumun münkerin zatını değiştirmeye götürmediği, münkerin zatını değiştirmenin ancak bizzat yöneticiyi izâle etmekle olacağı, çünkü yöneticinin ona sebep olduğu açıklaması daha önce geçmişti.
- 2) Eğer bu hadislerle, münkerin zatını kuvvetle değiştirme, küfürle hükmeden yöneticiyi bertaraf etme, yöneticinin hükmettiği küfür hükmünü izâle etme, Allah'ın indirdiği hükümleri tatbik ve tenfiz sahasına koymak için el kullanma cevâzına istidlâl etmek kastedilmişse, bu durum, muktedirliğe dayalıdır. Çekişme hadislerinin menâtı ve açık küfür hükümleriyle hükmeden yöneticiye karşı silah çekmek vucûbu, maddî kuvvet kudretine ve bu maddî kuvvetin münkeri ve açık küfrü değiştirme, zannı galiple de olsa bilfiil onu izâle etme gücüne bağlıdır. Fakat maddî kuvvet, bilfiil veya zannı galiple münkeri ve küfür hükümlerini değiştirmeye, bilfiil onu izâle etmeye kâdir değilse, asla kullanılmaz. Çünkü o zaman maddî kuvvet kullanmak, Şâri'n kendisinden dolayı bu maddî kuvvet kullanmayı vâcib kıldığı amacı tahakkuk ettirmez ki o da münkeri ve küfür hükümlerini değiştirmek, bilfiil bunları izâle etmektir. Bu durumda Münker, dille inkar edilmeye çalışılır. Nitekim zannı galiple de olsa münkeri ve bilfiil küfür hükümlerini değiştirme gücü sınırına ulaşıncaya kadar da kuvvet artırmaya çalışılır. O zaman ancak kuvvet kullanmak vâcib olur.

Emretmek Ve Nehyetmek Âdâbından

Emr-i Bî'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerin aşağıda zikre tahsis ettiğimiz bir takım âdâbı vardır.

1) Emreden ve Nehyeden Âdâbından Olanlar

A) Rıfk

Muslim ve El-Buhârî Âişe'den şöyle dediğini tahric ettiler: استأذن رهط من اليهود على النبي صلى الله عليه وسلم فقالوا السام عليك فقلت بل عليكم السام واللعة فقال يا عائشة إن الله رفيق يحب الرفق في الأمر كله قلت "Yahudilerden bir zümre Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in huzuruna izin istediler. Sonra "es-Sâmu aleyke!" dediler. Ben: "Bilakis, sâmu ve lanet sizin üzerinize olsun!" dedim. Bunun üzerine: "Yâ Âişe! Şüphesiz Allah refiktir, her işte rıfkı sever" buyurdu. Ben de: "Sen onların dediklerini işitmedin mi?" dedim. O da "Ben de ve aleykum dedim" buyurdu. Muslim'in rivâyetinde ise şöyledir: يا عائشة إن الله رفيق يحب الرفق ويعطي على الرفق ما لا يعطي على العنف وما لا يعطي على ما سواه ما سواه "Yâ Âişe! Şüphesiz ki, Allah refikdir. Rıfkı sever. Rıfka karşılık şiddet ve başkasına vermediğini verir." Onun Âişe'den bir rivâyetinde ise şöyledir: إن الرفق لا يكون في شيء إلا زانه ولا ينزع من شيء إلا شانه "Şüphesiz ki rıfk, bir şeyde olursa, ancak onu süsler. Bir şeyden de sökiüp alınrsa, ancak onu lekeler." El-Beyhakî, Eş-Şu'be'de Amr İbn-u Şuayb rivâyetinden, babasından, dedesinden, Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in şöyle buyurdıklarını tahric etti: من أمر بمعروف فليكن "Kim, bir marûfu emrederse, emretmesi marûfla olsun."

Rıfk, sözde lütüf, muamelede yumuşaklıktır. Bir marûfu emreden, bir münkerden nehyeden kimse, sözünde lütüfkâr ve yumuşak olur. Sözü çirkin olmaz. Bilakis nefislerde güzel bir iz bırakan edepli lafızlar seçer. Çünkü güzel söz, kalplerin anahtarıdır. Eğer güzel söz fayda etmezse, şiddete, korkutmaya, ürkütmeye intikal etmesi câizdir.

"En-Nevevî "El-Ezkâr" adlı kitapta bir bölümde şunları zikretti: Marûfu emreden, münkerden nehyeden ve her edepli kimse, bu konuda hitap ettiği kişiye: "Yazıklar olsun sana! Ey hâli zayıf kimse! Ey kendine bakışı az kimse! Ey nefisine zülmeden kimse!" demesi câizdir. Bu konuda da hadisler getirdi. Bunlardan biri, Sahih-u Muslim'de sâbit olan Adiy İbn-u Hâtim hadisidir: أن رجلا خطب عند النبي صلى الله عليه وسلم فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم بمس الخطيب أنت قل ومن يعص الله ورسوله فقد غوى ومن يعصهما فقد استخفى فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم يا رسول الله ليدخلن حاطب النار فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم "Bir adam Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in yanında hutbe okuyarak: "Her kim Allah ve Rasûl'üne itâat ederse, muhakkak doğru yalu bulnuştur. Onlara isyan eden ise muhakkak sapmıştır" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem: "Sen ne fena hatîbsin! Allah ve Rasûl'üne isyan eden ise muhakkak sapmıştır de." buyurdular. Yine o kitapta Câbir İbn-u Abdullah hadisini de rivâyet etti: أن عبدا لحاطب جاء رسول الله صلى الله عليه وسلم يشكو حاطبا فقال يا رسول الله ليدخلن حاطب النار فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم "Hâtıb'ın bir kölesi Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'e Hâtıb'ı şikâyet etmek üzere geldi ve "Yâ Rasûlallah! Hâtıb mutlaka cehenneme girecektir." dedi. Rasûlullah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem de: "Hatâ ettin!"

O cehenneme girmez! Çünkü Bedr ve Hudeybiye'ye şahit olmuştur." buyurdular.¹⁷¹ Orada Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in dişi deve sahibine söylediği sözü de zikretti: *ويلك اركبها* "Yazık sana! Ona bin."¹⁷² Ve Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in Huveysira'ya söylediği sözü de zikretti: *ويلك ومن يعدل إن لم أعدل* "**Yazık sana! Ben, adalet göstermezsem kim gösterir.**"¹⁷³ Bil ki, men etmenin ve sert lafızlarla korkutmanın dört şartı vardır: iki şart, mubah konusundadır. Bunlar şunlardır: men edilen, sözünde ve fiilinde haklı olmamalı, men edende sözünde yalancı olmamalıdır. Mekrûh işleyene: "Ey âsî", büyüklüğünü bilmediği bir günahı irtikap edene de "Yâ fâsık", Müslümanlardan fık sahibine de "Yâ kâfir" v.b demez. Diğer iki şartta mendûb konusundadır. Bunlar da, şunlardır: Mütekellim, şiddetli davranmanın hasmın hakkı kabüle veya aleyhine delilin netliğine daha yakın olduğunu sanmalıdır. Bunu da sahih niyetle yapmalı, soyut doğal davetçi olarak yapmamalıdır."¹⁷⁴

B) Örtbas Etmek

İnsanların günahlarını örtmek, buna imkân oldukça, bir fık ve zâhir bir bidatle de tanınmadıkça onların ayıplarını ifşa etmemek edeptendir. Bu hususta imam Ahmed İbn-u Hanbel şöyle der: "İnsanlar, Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münkerde sert davranmaksızın bir rıfka ve mudarâyaya muhtaçtır. Ancak fıkı ve helâki ilan edilen, aşikâr adam müstesna. Böyle birini nehyetmek ve ilân etmek sana vâcibtir. Çünkü denildi ki: "Fasîkın mahrumiyeti yoktur. İşte böyle biri için de mahrumiyet olmaz."¹⁷⁵ Örtmenin delili, Rasûl Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in şu sözüdür: *إن الله ستر يحب الستر* "**Muhakkak ki Allah, örtücüdür. Örtmeyi sever.**"¹⁷⁶ Ayrıca şu sözüdür: *من نفس عن مؤمن كربة من كرب الدنيا نفس الله عنه كربة من كرب يوم القيامة ومن يسر على معسر* "**Kim bir müminden dünya sıkıntılarında bir sıkıntıyı giderirse; Allah ondan âhiret sıkıntılarında bir sıkıntıyı giderir. Kim zorda olana kolaylık gösterirse, Allah da ona dünya ve âhirette kolaylık gösterir. Kim de bir Müslüman'ı örtbas ederse, Allah da onu dünya ve âhirette örtbas eder. Kul, kardeşinin yardımında oldukça, Allah da kulun yardımındadır.**"¹⁷⁷ *لا يستر عبد عبدا في الدنيا إلا ستره الله يوم القيامة* "**Bir kul, bir kulu dünyada örtbas ederse, Allah da onu Kıyâmet günü örtbas eder.**"¹⁷⁸ Nebi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem'in *أقبلوا ذوي الهيئات عثراتهم* "**İyi haslet sahiplerinin zellelerini affedin.**"¹⁷⁹ Sözünden dolayı, makam-mevki sahiplerini, eşrafı, toplum ve insanlar arasında bâriz olanları örtmekten katbekat daha emin olunur.

C) Sabır

¹⁷¹ Muslim

¹⁷² Muttefikun Aleyh

¹⁷³ Muttefikun Aleyh

¹⁷⁴ El-Avâsım ve'l Ksvâsım, Muhammed İbn-u İbrahim El-Vezîr El-Yemânî. C.1. s.231

¹⁷⁵ El-Hallâl, Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Ani'l Münker. s. 35

¹⁷⁶ Ahmed, Ebu Dâvud

¹⁷⁷ Muslim

¹⁷⁸ Muslim

¹⁷⁹ Ahmed, Ebu Dâvud

Sabır, eziyetlere ve hoş görülme-yene tahammül etmek, nefsi buna hazırlamaktır. Çünkü bazen Emr-i Bi'l Marûf, Nehy-i Anî'l Münkerden, emredene, nehyedene ezâ veren ve hoş görmediği manevî veya maddî bir zarar doğabilir. Allah'ı Teâlâ şöyle buyurdu: **يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ** “Yavrucuğum! Namazı kıl, marûfu emret, münkerden nehyet, sana isâbet edenlere sabret. Doğrusu bunlar, işlerin azmindendir.”¹⁸⁰ Ebu Ca'fer El-Hazmî şöyle rivâyet edildi: **يا بني إياكم ومجالسة السفهاء فإن مجالستهم داء من يلحم عن السفية يسر ومن يجبه يندم ومن لا يرضى بالتقليل مما يأتي به السفية يرضى بالكثير وإذا أراد أحلكم أن يأمر بمعروف أو ينهى عن منكر فليوطن نفسه على الصبر على الأذى وليثق بالثواب من الله عز وجل فإنه من وثق بالثواب من الله لم يضره مس الأذى** “Ey oğlucuklarım! Sefihlerle birlikte oturmaktan sakının! Çünkü onlarla birlikte oturmak bir hastalıktır. Kim sefihten yüz çevirirse, mesrur olur, kim de ona icâbet ederse pişman olur. Kim de sefihin getirdiği aza, razı olmazsa, çoğa razı olur. Biriniz bir marûfu emretmek veya bir münkerden nehyetmek istediğinde, kendisini eziyetlere karşı sabra hazırlasın, Allah Azze ve Celle'den gelen sevaba güvensin. Zira kim, Allah'tan gelen sevaba güvenirse, ezâların dokunması kendisine zarar vermez.”¹⁸¹

2) Emredilen ve Nehyedilen Âdâbından Olanlar

Marûfla emredilen ve münkerden nehyedilenle ilgili âdâptan olanlar, hakka kulak verip dinlemek, nasihatı kabul etmek, emretmeye bağlanmak, münkerden uzak durmak, masiyetten el etek çekmektir. İsyân ve fîskına rağmen kendisini hamiyet ve asabiyet tutup günahında inat etmesi, masiyetinde dâim olması, kendisine nasihat edene, kendisine tâati hatırlatana iltifat etmemesi müminin huylarından değildir. Allah'ı Teâlâ kâfir ve münafığın niteliği hakkında şöyle buyurdu: **وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ** “Ona “Allah'tan kork!” denilince izzet ve gurur kendisini günaha sevkeder. Ona cehennem yeter. O ne kötü yerdir!”¹⁸² İbn-u Mes'ûd'dan şöyle rivâyet olundu: “Allah katından günahın en büyüklerinden biri, bir adamın kardeşine “Allah'tan kork” demesine karşılık, diğerinin “Sen kendine bak. Sen mi bana emrediyorsun” diye cevap vermesidir.”¹⁸³ Yine ondan şöyle dediği de nakledildi: “Kişiye günah olarak “Allah'tan kork” denildiğinde, kızması yeter.”¹⁸⁴

Böylece kitap, Allah'a hamdolsun, H. 18 Zi'lka'de1425 Cuma günü bitti.

¹⁸⁰ Lukmân 17

¹⁸¹ Et-Tabarânî, El-Beyhakî, İbn-u Ebî Şeybe

¹⁸² Bakara 216

¹⁸³ Et-Tabarânî, El-Beyhakî,

¹⁸⁴ Et-Tabarânî,

Kaynaklar

- Et-Tahrîr ve't Tenvîr, Et-Tâhir İbn-u Âşûr
- Feth-ul Kadîr, Muhammed İbn-u Ali İbn-u Muhammed Eş-Şevkânî
- Ahkâm-ul Kurân, Ebu Abdullah El-Kurtubî
- Ahkâm-ul Kurân, Ebu Bekr El-Cassâs
- Ed-Durer-ul Mensûr Fî't Tefsîr Bî'l Me'sûr, Celâluddin Es-Suyûtî
- Mecmua-z Zevâid ve Menbe'ul Fevâid, Nuruddîn Ali El-Heysemî
- Feyz-ul Kadîr Şerh'ul Câmiu-s Sağîr, Abdurrauf El-Menâvî
- Câmi-ul Ulûm ve'l Hikem, İbn-u Receb El-Hanbelî
- Mucemu Müfredât-i Elfâz'ul Kurân, Er-Râğib El-Esfehânî
- Kitâb'ut Tarîfât, Eş-Şerîf El-Curcânî
- El-Külliyât, Ebu'l Bekâ El-Kufevî
- Kitâb'ul Emr-i Bî'l Marûf ve'n Nehy-i Anî'l Mûnker, Ebu'l Bekr El-Hallâl
- El-Ahkâm'us Sultâniyye, Ebu'l Hasen El-Mâverdî
- İhyâu Ulûm-ud Dîn, Ebu'l Hâmid El-Ğazâlî
- Âdâb'us Şer'iyye ve'l Menh'ul Mer'iyye, İbn-u Mufelleh El-Makdisî El-Hanbelî